

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

Silahsızlanma ile barış arasında Kürt Meselesi

Mayıs, 2026

Silahsızlanma ile barış arasında

Kürt Meselesi

Silahsızlanma ile barış arasında: Kürt meselesi
Yayıncı Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
İstanbul, Mayıs 2026
Proje Sorumlusu: Dawid D. Bartelt, Semahat Sevim
Grafik Tasarım ve Uygulama: Yonca Verdioğlu
Yayına hazırlayan: Eylül Naz Baklacı
Editör: Namık Kemal Dinç
Redaksiyon: Muhammed Ferid Demirel
Kapak resmi: Bahar Demirtaş

Bu yayının orijinali, Heinrich Böll Stiftung Derneği İstanbul ofisinin web sayfasında yayınlanmak üzere hazırlanan çevrimiçi bir dosyadır:
<https://tr.boell.org/tr/silahsızlanma-ile-baris-arasinda-kurt-meselesi>
CC-BY-NC-ND 4.0

“Silahsızlanma ile Barış Arasında: Kürt Meselesi” başlıklı bu çalışmada yer alan görüş ve düşünceler bütünüyle yazarlara aittir; Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği’nin kurumsal görüşlerini yansıtmaz.

Önsöz

Türkiye, Kürt meselesine ilişkin tartışmaların yeniden canlandığı tarihsel bir dönemden geçiyor. Uzun yıllardır güvenlik politikaları, çatışma, şiddet, müzakere girişimleri, demokratikleşme talepleri ve bölgesel gelişmeler ekseninde şekillenen bu mesele, bugün artık yalnızca Türkiye'nin iç siyasetiyle sınırlı bir başlık olmaktan çıkmış durumda. Ortadoğu'da yaşanan dönüşümler, özellikle Suriye'de ortaya çıkan yeni siyasal-askeri tablo, Irak ve İran'daki kırılmalı dengeler ve küresel ölçekte değişen güç ilişkileri, Kürt meselesini bölgesel ve uluslararası bir bağlam içinde yeniden düşünmeyi zorunlu kılıyor.

Ancak böylesine kapsamlı ve çok katmanlı bir meseleye ilişkin tartışmaların çoğu zaman eksik bilgiyle, parçalı değerlendirmelerle ya da gündelik siyasi pozisyonlarla sınırlı kaldığını görüyoruz. Kürt meselesi, Türkiye'de uzun yıllardır ya yalnızca bir güvenlik meselesine indirgeniyor ya da tarihsel arka planından kopuk biçimde ele alınıyor. Oysa bugün yaşanan gelişmeleri anlayabilmek için, meselenin tarihsel seyrini, siyasal dönüşümlerini, toplumsal etkilerini ve bölgesel boyutlarını birlikte değerlendirebilmek gerekiyor.

"Silahsızlanma ile Barış Arasında: Kürt Meselesi" başlıklı bu çalışma, tam da bu ihtiyaçtan hareketle hazırlandı.

Bu dosyada yer alan yazılar, Kürt meselesini tek bir başlık altında açıklamaya çalışan dar bir çerçeve sunmuyor. Aksine, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in kuruluşuna, 1960'lardan itibaren şekillenen Kürt siyasal hareketinden 1990'ların ağır çatışmalı yıllarına, çözüm süreçlerinden günümüzde yeniden tartışılan silahsızlanma ve demokratikleşme arayışlarına kadar uzanan geniş bir tarihsel hattı birlikte düşünmeye davet ediyor.

Prof. Dr. Metin Atmaca'nın sunuş yazısıyla başlayan dosya, Prof. Dr. Hamit Bozarlan'ın kavramsal ve tarihsel çerçevesiyle Kürt meselesinin temel dinamiklerini tartışmaya açıyor. Namık Kemal Dinç, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan dönemde Kürtlerin siyasal konumunu ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde şekillenen Kürt politikasını ele alırken; Tuncay Şur, 1960'lardan itibaren Kürt siyasal hareketinin ortaya çıkışını, örgütsel dönüşümünü ve çatışmalı dönemin inşasını inceliyor. Harun Ercan'ın 1990'lara odaklanan çalışması, zorunlu göçten faili meçhullere, legal Kürt siyasetinden Susurluk düzenine kadar Türkiye'nin en ağır dönemlerinden birini ele alıyor. Mesut Yeğen ise 2000'lerden itibaren reformlar, çözüm süreçleri, kırılmalar ve

yeniden güvenlikçi siyasete dönüş üzerinden son çeyrek yüzyılın muhasebesini yapıyor. Dosyanın sonraki bölümleri, Türkiye’de Kürt meselesinin güncel ve bölgesel boyutlarına odaklanıyor. Hasan Kılıç, Türkiye’de siyaset, toplum ve devlet ekseninde değişim imkânlarını ve toplumsal barışın koşullarını tartışırken; Arzu Yılmaz, Ortadoğu’daki dönüşümleri, Irak, Suriye ve İran Kürtlerinin durumunu ve Kürt meselesinin uluslararası boyutunu kapsamlı bir perspektifle değerlendiriyor.

Vahap Coşkun’un yazısı, son dönemde yeniden gündeme gelen çözüm arayışlarını ve yeni sürecin imkânlarını inceliyor. Esra Elmas ise barış inşası, toplumsal yüzleşme ve sivil toplumun rolüne odaklanıyor.

Bu çalışma hazırlanırken temel amacımız, Kürt meselesine dair tartışmalar için daha güçlü bir bilgi zemini oluşturabilmektir. Çünkü Kürt meselesi yalnızca Kürtlerin meselesi değil; Türkiye’de demokrasinin, hukuk devletinin, siyasal katılımın, ifade özgürlüğünün ve toplumsal barışın sınırlarını belirleyen temel meselelerden biri olmaya devam ediyor. Türkiye’nin son yüz yıllık siyasi tarihi, büyük ölçüde bu mesele etrafında şekillenen gerilimler, kırılmalar ve arayışlarla örülür.

Dolayısıyla bu dosya, yalnızca geçmişini anlamaya dönük bir çalışma değil; aynı zamanda bugün yeniden tartışılan çözüm, demokratikleşme ve birlikte yaşam imkânlarını daha sağlıklı değerlendirebilmek için gösterilmiş bir çaba.

Bu çalışmaya katkı sunan tüm yazarlara, bilgi ve emeklerini bizimle paylaştıkları için içtenlikle teşekkür ediyoruz. Ayrıca dosyanın hazırlanma sürecine farklı aşamalarda katkı veren, destek sunan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasına emek veren herkese de teşekkür borçluyuz.

Türkiye’de ve dışında Kürt meselesi üzerine 30 yılı aşkın süredir çalışan bir kurum olarak, bu çalışmanın Kürt meselesine dair daha derinlikli, daha sahici ve daha çoğulcu bir tartışmanın gelişmesine mütevazı bir katkı sunmasını umuyoruz.

İyi okumalar dileriz.

Semahat Sevim
Heinrich Böll Stiftung İstanbul Ofisi
Demokrasi Program Koordinatörü

Kürtler: Coğrafya, toplum ve siyasal dönüşüm

Prof. Dr. Metin Atmaca*

Kürtler, Ortadoğu'nun en büyük yerli halklarından biri ve tarihsel olarak Türkiye, Irak, İran, Suriye ve Ermenistan arasında uzanan geniş bir coğrafyada yaşıyorlar. Bölge, yaygın olarak "Kürdistan" olarak adlandırılan ve yüksek dağlar, geniş yaylalar ve verimli vadilerden oluşan bir alan. Kürtlerin yaşadığı coğrafya, Toros ve Zagros dağ silsileleri boyunca uzanan dağlık bir kuşak ve bu dağların etekleri boyunca uzanan geniş vadiler ve ovaları oluşturuyor.

Tarih boyunca bu doğal yapı, bölgedeki toplumsal ve siyasal gelişmeler üzerinde belirleyici bir rol oynadı. Arazi hem ekonomik yaşam biçimlerini şekillendirdi, hem de merkezi devletlerin kontrolünü sınırlandırarak, yerel toplulukların görece özerkliğini korumasına imkan verdi.

Bugün Kürtlerin toplam nüfusunun 30 ila 40 milyon arasında olduğu tahmin ediliyor. En büyük Kürt topluluğu Türkiye'de; Irak, İran ve Suriye'de de nüfusun önemli bir kısmını Kürtler oluşturuyor. Ayrıca Avrupa'da, özellikle Almanya, Fransa, İsveç ve Britanya'da büyük Kürt diasporaları var. Son yarım yüzyılda gerçekleşen göç hareketleri, Kürt toplumunun yalnızca Ortadoğu'da değil, aynı zamanda küresel ölçekte de görünür bir topluluk hâline gelmesine yol açmıştır.

Kürtlerin yaşadığı coğrafya yalnızca siyasi sınırlarla değil, aynı zamanda ekolojik ve ekonomik çeşitlilikle de tanımlanır. Dağlık bölgelerde hayvancılığa dayalı geleneksel yaşam biçimleri uzun süre önemini korurken, vadiler ve ovalar tarımsal üretim için elverişli alanlar sunmuştur. Petrol ve diğer yeraltı kaynakları özellikle Irak Kürdistanı'nda önemli bir ekonomik faktör hâline gelmiştir. Bu kaynaklar, aynı zamanda bölgenin jeopolitik önemini artırmış ve Kürtleri uluslararası siyasetin de bir parçası hâline getirmiştir.

Kürt toplumu kültürel ve toplumsal açıdan epey çeşitlidir. Kürtler tek bir homojen topluluk değildir; aksine farklı lehçeler, dini gelenekler ve bölgesel kimlikler barındıran geniş bir toplumsal mozaik oluştururlar. Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesine ait bir dildir ve başlıca Kurmancî, Soranî, Goranî ve Zazakî gibi lehçeleri içerir.

Bu lehçeler farklı alfabelerle yazılmakta olup içinde buldukları ülkelerin dillerinden öğeler almış, dolayısıyla farklı ve zengin edebiyat gelenekleri gelişmiştir. Son yıllarda özellikle medya, eğitim ve dijital iletişim sayesinde Kürtçe'nin yazılı ve sözlü kullanımı önemli ölçüde artmış ve bu lehçeleri kullananları birbiriyle daha fazla iletişim kurmaya yönlendirmiştir.

Dini açıdan da Kürt toplumu çeşitlilik gösterir. Kürtlerin büyük çoğunluğu Sünni Müslümandır, ancak önemli sayıda Alevi, Ehli Hak ve Yezidi Kürt toplulukları da bulunmaktadır. Özellikle Yezidiler ve bazı Alevi toplulukları, Kürt toplumunun dini ve kültürel çeşitliliğinin önemli bir parçasını oluşturur. Kürt olmamakla birlikte Kürdistan coğrafyasında Asuri, Keldani, Ermeni, Zerdüşt, Yahudi ve başka dini azınlıklar mevcut olup yüzyıllardır Kürtlerle birlikte yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, tarih boyunca Kürt bölgelerinde güçlü tasavvufî gelenekler gelişmiş ve Nakşibendi ve Kadirî gibi tarikatlar hem dini hem de toplumsal hayat üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.

Tarihsel olarak Kürtler, Ortadoğu'nun siyasal ve kültürel tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Orta Çağ'dan itibaren Kürt devletleri ve emirlikleri bölgesel siyasette etkili olmuş, yerel yönetim yapıları Osmanlı ve Safevi imparatorlukları gibi büyük devletlerle karmaşık ilişkiler içinde varlıklarını sürdürmüştür. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, birçok Kürt bölgesi yerel beyler ve hanedanlıklar tarafından yönetilen yarı özerk yapılar olarak varlığını devam ettirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Kürtler için yeni bir siyasal dönemin başlangıcı olmuştur. Orta Doğu'nun modern sınırları çizilirken Kürtlerin yaşadığı coğrafya dört farklı devlet arasında bölünmüştür. Bu durum, Kürtlerin siyasal statüsü ve kolektif hakları etrafında uzun süreli tartışmaların ve çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 20. yüzyıl boyunca Kürt hareketleri farklı ülkelerde farklı biçimlerde gelişmiş; bazı durumlarda kültürel haklar ve siyasi temsil talepleri ön plana çıkarken, bazı dönemlerde silahlı çatışmalar ve isyanlar yaşanmıştır.

21. yüzyıla gelindiğinde Kürtler, Ortadoğu'daki siyasal dönüşümlerin önemli aktörlerinden biri hâline gelmiştir. Irak'ta 1990'lardan itibaren gelişen ve 2005 sonrası anayasal statü kazanan Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Kürtlerin bölgesel siyaset içindeki rolünü güçlendirmiştir. Suriye'de 2011 sonrası yaşanan iç savaş sırasında Kürt siyasi ve askeri aktörleri kuzey bölgelerinde yeni yönetim yapıları oluşturmuştur.

Türkiye ve İran'da ise Kürt siyasi hareketleri farklı biçimlerde siyasal katılım ve kültürel haklar için mücadele etmişlerdir.

Bu gelişmeler, Kürtlerin yalnızca bölgesel bir etnik topluluk değil, aynı zamanda Ortadoğu'nun siyasal dönüşüm süreçlerinde etkili bir aktör olduğunu göstermektedir. Günümüzde Kürt siyasi hareketleri, demokratik temsil, kültürel haklar, yerel yönetim ve bölgesel özerklik gibi konular etrafında farklı stratejiler geliştirmektedir. Bu süreçler, Kürt toplumunun hem kendi içinde hem de yaşadıkları devletlerle ilişkilerinde sürekli bir değişim ve dönüşüm yaratmaktadır.

Sonuç olarak Kürtler, tarihsel kökleri derinlere uzanan, geniş bir coğrafyada yaşayan ve kültürel açıdan zengin bir topluluktur. Ortadoğu'nun yerli ve otokton halklarından biri olarak Kürtler, bölgenin tarihsel gelişiminde önemli roller oynamış ve günümüzde de siyasal, kültürel ve toplumsal dönüşümlerin aktif bir parçası hâline gelmiştir. Kürtlerin geleceği, yalnızca kendi toplumsal dinamikleriyle değil, aynı zamanda Ortadoğu'nun genel siyasal ve jeopolitik gelişmeleriyle de yakından bağlantılı olmaya devam edecektir.

* **Metin Atmaca;** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi ve Exeter Üniversitesi Kürt Araştırmaları Merkezi'nde misafir araştırmacıdır. İngiliz Millî Kütüphanesi Tehlike Altındaki Arşivler Programı'nın desteğiyle Irak Kürdistanı'ndaki Zheen Vakfı'nda yer alan Kürtlerin tarihiyle ilgili belgelerin korunması ve dijitalleştirilmesi için bir proje üzerinde işbirliği yapmaktadır. Ayrıca Hollanda merkezli Brill yayınevi tarafından yayınlanan Kürtler Ansiklopedisi'nin (Encyclopaedia of the Kurds) baş editörlüğünü yürütmektedir.

2020'lerde Kürt meselesini tanımlamak

Prof. Dr. Hamit Bozarslan*

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, tarihe Şeyh Said İsyanı olarak geçecek olan bir Kürt ayaklanmasıyla karşı karşıya kalacak; Ankara isyanı ya "irtical" bir hareket ya da bir "İngiliz provokasyonu" olarak tanımlayacaktı.

Mehmet Bayrak'ın yayınladığı devletin iç raporlarının da gösterdiği gibi, iktidar erkleri aslında daha 1920'lerin başında Cumhuriyet'in "irtica" ya da "dış müdahale" ile değil, bir Kürt meselesiyle karşı karşıya olduğunu biliyor, ama Kürtlüğü neredeyse Türklüğü tehdit eden biyolojik bir bünye olarak değerlendiriyorlardı^[1]. 1930'larda, Akşam ve Kadro gibi yayınlar ise, Kürtlüğü nihai hedefi "medeni" ve "inkılapçı" Türklüğü ortadan kaldırmak olan "feodal" bir etnosınıf olarak tanımlıyorlardı.

Devletin tabir yerindeyse "dış söylemi"nde ise Kürtlük olgusu inkar ediliyordu. On yıllara yayılan bu inkar, 12 Eylül rejimiyle birlikte yeni bir boyut kazanacaktı. Kenan Evren rejiminin yayınladığı Beyaz Kitab'a göre "Doğu"da, "dağların yüksek kısımlarında, tepelerde, yaz kış erimeyen karlar vardı. Güneş açınca üzerleri buzlaşan camsı parlak bir tabakayla örtülürdü karın yüzü. Üstü sert, altı yumuşak olurdu. Bu karın üstünde yürününce, ayağın bastığı yer içeriye çöker, "kırt-kürt" diye ses çıkarırdı. Doğulu Türkmenlere Kürt denmesinin nedeni buydu. Bölücülerin Kürt dedikleri, yüksek yaylalarda, karlık bölgelerde yaşayan Türklerin karda yürürken ayaklarından çıkan sesin adıydı aslında"^[2]. Bu inkar politikası, Kürt militanlarına yargılandıkları mahkemeleri, Kürtlerin varlığını ispat etmeyi hedefleyen akademik tribünlere dönüştürme fırsatı sağlıyordu^[3].

Kürt meselesi ne değildir?

1991'de Irak Kürdistanı'nın trajik koşullarda kısmi bir özerkliğe kavuştuğu, 2010-2020'lerde Kobanê direnişinin ve Rojava tecrübesinin ve İran'daki "jîn,

^[1] Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri. Gizli Belgeler - Araştırmalar - Notlar, Ankara, Öz-Ge, 1993 & Açık-Gizli / Resmi- Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri, Ankara, Öz-Ge, 1994.

^[2] Aktaran, Fikret Başkaya, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma. Paradigmanın İflası. İstanbul, Doz Yayınları, 1991, s. 53.

^[3] DDKO Davası için bkz. Sen Faşist Savcı, İyi Dinle! Dünyada Kürt Vardır!, Uppsala, Bahoz, 1973.

jîyan, azadi” (Kürtçe, kadın, barış, özgürlük) gösterilerinin dünya çapında önemli bir yankı yarattığı, 1992’de başlayan demokratik sosyalist Halkın Emek Partisi (HEP) geleneğinin Türkiye’de güçlü bir siyasi hareketin oluşmasına yol açtığı koşullarda, artık Kürtlerin varlığını inkâr edebilmek mümkün değil.

Ama asıl soru, Kürt meselesinin nasıl tanımlanacağı. 1971’de Irak Kürdistanı üzerine yazdığı çığır açıcı kitabında, İsmet Şerif Vanly bu soruyu, Kürt meselesinin ne olmadığı şeklinde yeniden formüle ediyordu^[4]. Türkiye’de henüz ismi konmamış olan ve nereye varacağı bilinmeyen bir “sürecin” başladığı günümüzde, Vanly’ın yaklaşımı bizim için de önemli bir başlangıç noktası. Kökenleri 19. yüzyıla uzanan ve değişik dönemlerinde İran, Türkiye, Irak ve Suriye tarihlerini belirleyen Kürt meselesi, “40 yıllık” bir “terör ve terörün sona erdirilmesi meselesi” değil, aynı şekilde 1920’lerin başında Londra ve Paris tarafından Irak ve Suriye manda devletlerinin oluşturulmasıyla yeniden tanımlanan bu meseleyi, “emperyalizm” ve “siyonizm”in manipülasyonlarıyla açıklayabilmek imkânsız. Son olarak da Türkiye’deki İslamcı ve milliyetçi çevrelerin iddialarının aksine, Kürt meselesi bir “ümme meselesi” değil: “Hıristiyan kardeşliği” ile açıklanamayacak ve bu “kardeşlik” içinde çözülemeyecek Bask, Katalan, Kebek ya da İskoçya meseleleri gibi, Kürt meselesi de İslam âleminde ortaya çıkan ama “İslam kardeşliği” ile çözülemeyecek olan milli bir mesele.

Tarihsel dinamikler ve Kürdistan’ın oluşumu

Kürt meselesinin anlaşılması için her şeyden önce Yakındoğu, Küçük Asya ve Kafkasya’nın kesişim noktasında oluşan Kürdistan olgusuna değinmek gerekli.

Tarihsel süreçler, kırılmalar ve yeni yapılanmaların sonucu olan bu oluşum ile, bir din ve bir imparatorluk olarak İslam’ın yükselmesi arasında yakın bir ilişki var. Yeni bir din olarak İslam, birleştirici bir rol oynarken, diğer imparatorluklar gibi Emevi ve Abbasi imparatorlukları da aralarında Kürtlerin de bulunduğu grupların etnik yapılar olarak sınıflandırılmalarına, özerkleşmelerine ve kendilerine has birer kimlik geliştirmelerine imkân sağlıyorlardı. Bu ikili dinamik, Kürtlerin İslam öncesindeki ilk mekânlarını oluşturan Zagros dağlarından çok daha geniş bir alana yayılmalarını ve bu coğrafyada “emirlikler” yoluyla alt-devletleşme olarak tanımlayabileceğimiz bir kurumsallaşmaya girişmelerini mümkün kılıyordu.

---

^[4] İsmet Chériff Vanly, Le Kurdistan irakien, entité nationale, étude de la révolution de 1961, Neuchâtel, La Baconnière, 1970.

Sultan Salahaddin (1138-1193) döneminde "iç dayanışma" olarak tanımlayabileceğimiz "Kürt asabiyyesi"nin Haçlılara karşı yürütülen "İslam dava"sının hizmetine konulması, bir Kürt hanedanının devletleşmesini sağlamış, ama Boris James'in ve Metin Atmaca'nın da gösterdiği gibi, 13. yüzyıldan sonra Kürt emirlikleri daha çok "imparatorluklar-arası" bir periferide, kısmi bir özerkliğe sahip olarak devam edebilmişlerdi^[5]. 1514-1515 Fars-Osmanlı Savaşı sonrası hem Tahran hem de İstanbul, bu sınır bölgesinde Kürt emirliklerinin statüsünün korunmasını garanti altına almıştı. 19. yüzyılda, özellikle de Tanzimat'ın ilanından sonra, bu göreceli özerklikler büyük bir şiddet kullanılarak yok edilmiş ve yerlerini bir yandan merkezi iktidarların kurumlarına, diğer yandan da aşiret ve tarikatlara bırakmışlardı. I. Dünya Savaşı ve 1915 Ermeni soykırımından sonra, Kürdistan, bu sefer de Türkiye ve yeni kurulan Irak ve Suriye arasında bölüştürülecekti.

Bu yeni kurulan devletlerin ve İran'ın sınırlarının askerileştirilmesi, rejimlerin radikal milliyetçi ideolojileri ve inkâr ya da baskı siyasetleri, Kürdistan'da 1920'lerde 1946'ya uzanan bir isyan dalgasının başlamasına yol açacaktı. Bu dönemde, Kürt hareketi, bu devletlerarası bölünmeye ortak bir tarih okumasını, bir coğrafi tahayyülü, bir milli bayrağı, bir Panteon'u ve bir "milli marşı" da içeren sembolik bir birleşmeyle cevap verecekti. 1946 sonrasında önemli sosyoekonomik ve politik değişimlere tanıklık eden Kürdistan, 1961'de Irak'taki Barzani isyanı, 1975'te bu hareketin çöküşünden sonra başlatılan yeni bir isyan, 1979 İran İslam devrimi ve Kürt direnişi ve 1984'te PKK'nin başlattığı silahlı mücadeleyle birlikte, on yıllara yayılan bir baskı, savaş ve şiddet dönemine geçecekti.

İslam içi etnik farklılaşmalar konusunda son derece duyarlı olan vakanüvislerin de gösterdiği gibi, neredeyse 1500 yıla yayılan bu tarih, aynı zamanda bir Kürtlük bilincinin oluşmasını da sağlıyordu. 17. yüzyıl şairi Ehmed-ê Xanî (Ehmed-e Hani, 1650-1706), "Tacikler" (Farslar) ve "Rumlar" (Türkler)'in egemenliğine tabi tutulan Kürtlerin birleşmemesinden, dolayısıyla da devletleşmemesinden şikayetçiydi.

19. yüzyılda Tanzimat'ın büyük bir şiddet kullanarak ezdiği Kürt emirlikleri, kendilerini imparatorluğa bağlayan ama İstanbul'un ihanet ettiği tarihsel senetten bahsediyor ve direnişlerini "Kürd kavgası" diye sunuyorlardı.

---

^[5] Boris James, « Les Kurdes et le Kurdistan dans l'Empire islamique, 650-1530 » & Metin Atmaca, « De Tchaldiran à Sèvres : le Kurdistan entre 1500 et 1920 », in H. Bozarşlan (ed.), Histoire des Kurdes, Paris, CERF, 2025, s. 177-283 & 285-413.

19. yüzyılın sonunda sürgünde yayınlanan Kürdistan gazetesi ile birlikte, Osmanlı'dan ya da Fars'tan ayrılmayı hedeflemeyen Kürt davası yeni bir ivme kazanıyordu.

Kürt meselesi: “Minör”den “majör”e geçiş

Bu tarihsel süreçler, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında oluşan “Kürt meselesi”nin arka planını oluşturuyor. Kürt meselesi, özellikle Rus ve Osmanlı imparatorluklarında görülen makro-etnik kimliklerin “millileşmesi” ya da “milletlerin uyanışı” sürecinden ayrı değil. Bu süreç ise, Marx'ın tabiriyle an sich'ten (“kendinde”) für sich'e (“kendi için”) bilinçlenme yoluyla geçişi sağlıyor. Bu sürecin anlaşılması, Kantçı bir perspektife başvurulmasını kaçınılmaz kılıyor. “Aydınlanma Nedir?” adlı önemli makalesinde (1784) Kant, hem “ergenliğe ulaşmamış” hem de “azınlık” kavramlarına denk düşen “minör” kavramından yola çıkıyordu.

Türkiye'de 20, Ortadoğu'da 40 milyonluk bir grubu oluşturan, bütün sürgünlere ve Araplaştırma, Farslaştırma & Azerileştirme ve Türkleştirme politikalarına rağmen kendi topraklarında ezici bir çoğunluk oluşturan Kürtlerin sayısal olarak bir “azınlık” olmadığı açık. Ama Kant, azınlığı “majör”ün, yani “yetişkin”in statüsünden mahrum bırakılmak ya da kendini mahrum bırakmak olarak tanımlıyor. Bu perspektiften bakıldığında, Kürt mücadelesi, “azınlıklaştırılmış” ve “minör” statüsüne indirgenmiş bir halkın “majör” statüsüne geçiş için verdiği mücadele olarak tanımlanabilir.

Bu, aynı zamanda Kürtlüğün kolektif bir özne olarak kabul edilmesi ve diğer “majör”lerin sahip oldukları özgürlük ve sorumluluk haklarına kavuşması anlamına geliyor. “Nesne” statüsünden bilinçlenme yoluyla “özne”leşmeye geçen “minör”, kendi sübjektivitelerini geliştiriyor, kendi geçmişini öznel bir tarih perspektifinden yola çıkarak okuyor, kendi geleceğini kendi iradesiyle belirlemeye çalışıyor, yaşadığı anı ise geçmişi ve geleceği birleştiren kurucu bir an olarak tanımlıyor.

Özneleşme, sadece pratik değil aynı zamanda hukuki ve normatif bir içeriğe de sahip: Özne, Hannah Arendt'in tanımıyla “hak sahibi olma hakkı”na ulaşıyor^[1], yani “hak” kavramını kendi mücadelelerinden yola çıkarak yeniden tanımlıyor. Özgürleşme, sorumluluk kazanma ve diğer “majör”lerle eşit bir statüye sahip olma, “özne”nin bir “sorun” olmaktan çıkmasını da beraberinde getiriyor.

^[6] Hannah Arendt, De la Révolution, Paris, Gallimard, 1969, s. 208.

Dolayısıyla, Kürt meselesi, Kürtlerin özneleşmesi ve özne olarak tanınması ve bu sayede Kürt meselesinin ortadan kaldırılması anlamına geliyor.

Bir demokrasi meselesi olarak Kürt meselesi

Kürt meselesi bir "milli mesele", yani kendisini bir "millet" olarak algılayan bir toplumun meselesi; ama diğer milli meselelerde olduğu gibi, bu mesele ve demokrasi arasında da doğrudan bir bağ var.

İdeal koşullarda demokrasi, sadece bir özgürlük ve eşitlik sistemi değil, aynı zamanda da bir "üstünlüklerden feragat" sistemidir: İnanç inançsızlığa, bir din ve/ya bir mezhep diğer din ve mezheplere, bir milli grup diğer bir milli gruba, bir cinsiyet diğer cinsiyete, bir cinsel tercih diğer cinsel tercihlere üstün tutulamaz.

Bu ideal koşulların gerçekleşmesinin pratikte -ve bazı durumlarda hukuksal düzeyde- imkânsız olduğunu biliyoruz. Fakat Britanya, Kanada ve İspanya örnekleri, milli meselelerin kısmi çözümünün bile ancak demokrasi sayesinde mümkün olduğunu gösteriyor. İspanya'nın Franco sonrasında başlayan demokratikleşmesi (1975-1978), hem demokrasi sorununun hem de Bask ve Katalan milli sorunlarının eşzamanlı olarak meşrulaştırılması ve İspanya demokratik mukavelesinin olmazsa olmaz bileşenleri olarak kabul edilmesiyle mümkün olabildi. Irak ve İran, Kürt hareketinin son elli yılını belirleyen "İran/Irak için demokrasi, Kürtler için federasyon" şiarı da bu demokrasi ve milli meselenin çözümü arasındaki bağı dile getiriyor.

Kürt meselesi ve sınır olgusu

Bask, Katalan, Tamil gibi milli gruplar iki ülke arasında, Kürt toplumu ise dört ayrı ülke, üç yabancı resmi dil ve iki alfabe arasında bölünmüş durumda. Beş yüz yıllık İran/Türkiye sınırı ve yüz yıllık Irak-Suriye-Türkiye sınırları, doğal olarak grup içinde önemli farklılaşmalara yol açtı, Kürtleri değişik başkentlere bağımlı kıldı, Farsçayı, Arapçayı ya da Türkçeyi eğitim dili olarak dayattı, değişik siyasi kültürler oluşturdu ama 1920'lerden itibaren ortak sembollere belirlenen sınır aşırı bir Kürtlük tahayyülüne son veremedi.

1937-1938 Dersim direnişini istisna tutarsak, her önemli Kürt hareketi aynı zamanda bölgesel bir boyuta sahip oldu. Bu nedenle de, Kürt mücadelesi aynı zamanda bölge düzeyine kolektif bir özne olarak tanınmayı hedefliyor.

Ama bu sınırların yok olacağı anlamına gelmiyor. Bunun nedeni sadece, Kürt hareketlerinin günümüzde böyle bir talep dile getirmemesi ya da PKK geleneğinin son 20 yılda ayrı bir devlet perspektifini ve bir prensip olarak ulus devlet modelini dışlaması değil. Kürdistan'ın bölünmesi, Kürt hareketini, eşzamanlı olarak bir birleşme ve bölünme diyalektiği temelinde yapılanmaya zorluyor: Son 30 yılın örneklerinin de gösterdiği gibi, bu hareketin Iraklılaşması ya da Suriyelileşmesi, aynı zamanda yeni bir Kürdistanileşme dinamiğini, "Kürdistanileşmesi" ise yeni bir Iraklılaşma ve Suriyelileşme dinamiğini tetikliyor. Örneğin, referans kaynaklarını ve kadrolarının bir kısmını PKK'ye borçlu olan Rojava özyönetimini PKK'den ayırabilmek imkansız, ama tarihsel ve sosyolojik olarak Suriye koşullarında yeşeren bu özyönetimi PKK'ye indirgeyebilmek de imkansız.

Bu diyalektik ilişki, Kürdistan'ın "Başûr" (Güney) ve "Rojava" (Batı) bölgeleriyle yakın bir ilişki içinde olan "Bakur" (Kuzey) ve "Rojhelat" (Doğu) için de geçerli.

Kürt subjektiviteleri

Kürt meselesinin bu kompleks yapısı, Kürt meselesinin bir milliyetçilik olgusuna da indirgenemeyeceğini gösteriyor. 20. yüzyılın değişik anlarında bazen organisist bir boyut da kazanan "Kürtçü" akımların ortaya çıkmasına rağmen, genel hatlarıyla Kürt hareketi 1980-1990'larda kullanılan "etnonasyonalizm" tanımına uymuyor. "Öznel" ya da partikülarist bir unsur olarak Kürt hareketi, 20. yüzyıl boyunca kendini evrensel bir "dava"yla meşrulaştırdı, 1920-1940'larda "Batıcı-medenileştirici", 1960-1990 yıllarında "sol" ya da "radikal sol", 1990-2020'li yıllarda ise "liberal" (ve neoliberal) ve "konfederalist" renklere büründü.

Aynı şekilde, Kürdistan'ı bölen rejimlerin baskı politikaları, bu ülkelerde yaşanan iç kopuşlar ya da 1991 ve 2003 Körfez Savaşları gibi dış müdahaleler, sosyoekonomik gelişmeler ve Kürt hareketinin hem her dört ülkede hem de bölgesel düzeyde yarattığı öz dinamikler, statik olmayan subjektivite rejimlerinin oluşmasına yol açtı. Bu rejimler, nesiller arası ilişkilerde hem bir devamlılığın hem de önemli kopuşların oluşmasına neden oldu.

Aynı şekilde, Kürdistan'ı bölen rejimlerin baskı politikaları, bu ülkelerde yaşanan iç kopuşlar ya da 1991 ve 2003 Körfez Savaşları gibi dış müdahaleler, sosyoekonomik gelişmeler ve Kürt hareketinin hem her dört ülkede hem de bölgesel düzeyde yarattığı öz dinamikler, statik olmayan subjektivite rejimlerinin oluşmasına yol açtı. Bu rejimler, nesiller arası ilişkilerde hem bir

devamlılığın hem de önemli kopuşların oluşmasına neden oldu. . Türkiye'deki 12 Eylül dönemi, İran-İrak Savaşı, İran'da Kürt direnişinin bastırılması ve Irak'ta Anfal adıyla kodlandırılan kimyevi katliamlar, 1980'da İran Kürdistan Demokratik Partisi lideri Abdurrahman Qasimlu'nun Viyana'da öldürülmesi... Tüm bunlar trajik bir Kürt sübjektivitesinin oluşmasına yol açmıştı. Kürtlerin izolasyonu ancak 1989 Paris Kürt Enstitüsü'nün düzenlediği Uluslararası Kürt Konferansı, daha sonra da Kuveyt'in işgali ve Körfez savaşıyla kırılacaktı.

Bugün, Irak'taki Kürt özerkliği (1991) ve 2005'te yürürlüğe giren federe bölge statüsü, Suriye'de Kobanê direnişi (2014) ve İŞİD'in saldırılarına ve Türkiye'nin işgallerine rağmen varlığını sürdürebilen Rojava, İran'da bütün baskılara rağmen canlılığını koruyan yoğun sosyalizasyon ve kültürel direniş ile Türkiye'de faili meçhullere ve kayyumlara rağmen ayakta kalabilen HEP geleneği, Kürt hareketinin ve genel olarak toplumunun sübjektivitesinde önemli değişimlerin olmasına yol açtı.

Bu son 40 yıl, aynı zamanda Kürtlüğün kendini ifade ettiği dillerin çoğullaşmasına ve çok renklileşmesine, özellikle edebiyat ve sinema dallarında gözlemlenen büyük bir kültürel yaratıcılığa, onlarca Kürdün Avrupa parlamentolarında milletvekili olmasını sağlayan diaspora aktivizmine, Kürt sosyal bilimlerinin uluslararası akademik dünyada önemli bir yer kazanmasına da tanık oldu.

Dahası, hem yapısal ekonomik krizler hem de özellikle Irak ve Türkiye'de köy yıkımlarıyla beslenen kırsal göç, Kürdistan'ın şehirleşme sürecini hızlandırdı. Bugün yüzde 75'lere varan kentleşme oranı, aynı zamanda dinamik bir orta sınıflaşma olgusunun oluşmasına da sebep oldu.

Bu gelişmeler 1960-1980'lerin karamsarlığından yeni ve çoğul dinamizmlere ve beklentilere geçilmesini de sağlıyor. Bu artık mazide kalan on yıllarda dünya çapında güçlü olan sol sentaksın ve silahlı mücadele kültürünün sona ermesi de Kürt hareketinin sembolik evrenini belirleyen ve yeni ifade ve direniş repertuarlarına yönelmesini sağlayan önemli bir faktör olarak ortaya çıkıyor.

Kürt hareketi ve toplumunun ulaştığı bu yeni ivmenin uzun erimli olması ve Ortadoğu'da demokratikleştirici bir rol oynaması ise, ancak ve ancak İran, Türkiye, Suriye ve Irak toplumlarının yakın tarihlerine damgalarını vurmuş mezhepçilik, iç savaş, milis ve paramiliterleşme olguları, predatör iktidar icraatları ve antidemokratikleşme süreçlerinden çıkışları sayesinde mümkün.

*Hamit Bozarlan; Paris'teki École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) bünyesinde görev yapan Kürt kökenli Türk tarihçi ve siyaset bilimcidir. Ortadoğu, şiddet sosyolojisi, Türkiye tarihi ve Kürt çalışmaları alanlarında uluslararası uzmanlığa sahip olan Bozarlan, özellikle bölgedeki siyasal hareketler üzerine akademik çalışmalar yapmaktadır.

İmparatorluktan cumhuriyete Kürtler

Namık Kemal Dinç*

İslam dönemi Arap kaynaklarında Kürtlere dair çokça bilgiye ulaşmak mümkün[1]. İslam'ı yaymak amacıyla coğrafyaya gelen Araplar, karşılaştıkları etnik grubu tanımlamak için Kürd'ün çoğulu manasında Ekrad (Kürtler) ismini kullanmıştı. 10. ve 11. yüzyıllarda coğrafyada doğan siyasal boşluktan yararlanan Kürtler, Mervaniler, Şeddadiler, Rewadiler, Hasanveyhiler, Annaziler gibi devletler kurarak, kendi yönetimlerini inşa ettiler[2]. Öncesinde yaşadıkları topraklar, "Arz'ül Ekrad" (Kürtlerin ülkesi), "Diyar'ül Ekrad" (Kürtlerin Diyarı) gibi isimlerle tarif edilirken, 12. yüzyılda Kürdistan tabiri kullanılmaya başladı. Sultan Sencer zamanında Selçuklu Devleti bünyesinde kurulan Kürdistan vilayetinin 16 kazası vardı[3].

İmparatorluk içinde Kürtlerin konumu

Safevi Devleti'nin egemenliğindeki Kürdistan, 1514 Çaldıran Savaşı'nın ardından Osmanlı hakimiyetine geçti. Savaşın kazanılmasında, Kürt ileri gelenlerinin büyük kısmının (Çemişgezek Beyliği ve Kızılbaş Kürtler haricinde) Osmanlı safında savaşa katılmasının payı büyüktü. Bunda, Safevilerin katı merkeziyetçi yönetim anlayışıyla bağlantılı olarak Kürt ileri gelenlerini dışlayan baskıcı politikaları etkili olmuştu. Galibiyetin ardından yaşadıkları topraklar Kürt ekabirine yurtluk-ocaklık usulüyle tahsis edildi. I. Selim ve I. Süleyman (Kanuni) zamanında çıkarılan fermanlarla Kürdistan beyleri ayrıcalıklarla donatılmış özel bir statünün sahibi oldu.

Topkapı arşivinde bulunan, Kanuni tuğrasını taşıyan 1535-1536 tarihli Kürt beylerine hitaben kaleme alınan ferman, Kürdistan'ın yönetimi ve tanınan ayrıcalıklar konusunda önemli bir yere sahip.[4] Fermana göre, devlete bağlılık kaydıyla (kendisinden sonra da, tüm zamanlarda geçerli olmak üzere) Kürdistan beyleri, kendi topraklarında hâkimiyetlerini sürdürecektir, irsiyet usulüyle babadan oğula devredecek, devlet iç işlerine karışmayacak, bir bey öldüğünde soyunu sürdürecektir, oğlu yoksa yerine geçecek kişiyi Kürdistan

[1] Metin Atmaca, Kurds. <https://doi.org/10.1002/9781119399919.eahaa00243>

[2] Metin Atmaca, Kurds. <https://doi.org/10.1002/9781119399919.eahaa00243>

[3] Hakan Özoğlu, Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, Kitap Yayınevi, Ekim 2005, s. 38-39.

[4] Hakan Özoğlu, Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, Kitap Yayınevi, Ekim 2005, s. 72.

beyleri kararlaştıracaktı.

Kanuni'nin fermanıyla genel hatları belirlenen Kürdistan idaresi, zamanla bir sistematiğe kavuştu. Sancak temelli örgütlenen Osmanlı idari düzeni, Kürdistan'da üç ayrı statüyle karşımıza çıkıyor: Bağımsız hükümet sancakları, Ekrad sancakları ve klasik Osmanlı sancakları. Haricinde birçok Kürt aşiretine, yaşadıkları araziler yurtluk-ocaklık olarak verilip muafiyetlerle donatılmışlardı. Kürt yönetici tabakasına (aşiret reisleri, beyler ve mirlere) tanınan bu ayrıcalıklar, aslen sınır bölgesinde devletin güvenliğini sağlama gayesi güdüyordu. Osmanlı yönetimi ayrıca, Diyarbakır, Erzurum, Van gibi merkezlerde hakimiyetini sağlayacak idari bir mekanizma kurdu.

Bağımsız hükümet statüsündeki sancaklar, en geniş ayrıcalıklara sahip olanlardı. Hiçbir devlet yetkilisinin ve askerinin bu sancaklara ayak basmayacağı kuralı geçerliydi ve bütün gelirini oranın "hâkim"i olan mir tasarruf ediyordu. Osmanlı tımar ve tahrir sisteminin uygulanmadığı bu sancaklarda, beyin temel yükümlülüğü, savaş zamanında askeri güçleriyle birlikte beylerbeyinin komutasında orduya katılmaktı. Ekrad sancaklarında Osmanlı sistemi kısmen uygulanıyor, sancak beyliği babadan oğula devrediyordu. Ama devlet yetkilileri girip arazi sayımı, yani tahrir yapıyor, tımar ve vergi sistemi uygulanıyordu. Klasik Osmanlı sancaklarında ise devletin idari yönetim mekanizmalarının tamamı (yönetici atama ve azli, tımar ve vergi sistemi gibi) hayata geçirilirdi.

Merkezi devlet inşası ve Osmanlı Kürt ilişkilerinin bozulması

Osmanlı Kürt ilişkileri 300 yıl boyunca, (kimi pürüzler yaşansa da) başlangıçta varılan mutabakata sadakat içerisinde sürdü. İki taraf da fırsat bulduğunda kendi güç alanını genişletmek için hamleler yaptı, arada gerginlikler ve çatışmalar yaşansa da mutabakatı ortadan kaldırmak gibi bir tutum sergilemedi. Ta ki, Osmanlı Devleti gerileme sürecine girinceye kadar. Gerilemeyle, dışta fetih ve ganimet imkanını kaybeden devlet, içeride gelir elde edecek kaynaklara yöneldi, daha önce tanıdığı ayrıcalıklara son vererek Batı tarzı modern ve merkezi bir devlet inşasına yöneldi. Bu köklü değişim, Osmanlı-Kürt ilişkilerinin bozulması açısından dönüm noktasıydı.

Merkezileşme kapsamında Osmanlı'nın Kürtlere tanıdığı ayrıcalıkları tek taraflı olarak iptal etmesi, başını mirlerin çektiği bir dizi isyana sebep oldu. Yaklaşık yarım yüzyıl süren bu isyanların sonuncusu ve en büyüğü olan Cizire-Bohtan miri Bedirhan Bey'in 1847'de yenilgisinin ardından, mirlik sistemi tarihe karıştı. Mirlerle birlikte sahip oldukları kaleler yıkıldı, babadan oğula devreden

hükümlerini son buldu.

Kürt toplumsal yapısında büyük bir değişim ve kaosa sebep olan bu vakianın ardından tekrardan bir klanlaşma süreci yaşandı. Mirlerin yarattığı yönetim boşluğunu din adamı olarak şeyhler ve seyitler doldurmaya başladı. Kürt mücadelesinde dini sıfatlı liderlerin öne çıkması böyle oldu.

Osmanlı kendisine isyan eden hiçbir miri idam etmedi, ailesiyle birlikte Kürdistan dışında zorunlu ikamete mecbur ederek, sürekli kontrol altında tuttu. İdari, askeri ve ekonomik güçten yoksun bırakılan mirlere, imparatorluğun farklı merkezlerinde yeniden bir yaşam kurma şansı tanıyarak onları yok etmek ya da dışlamaktan ziyade sistemin içinde tutmayı esas aldı. İttihat ve Terakki'nin 1913'te iktidarı tamamen ele geçirdiği zamana kadar da devletin isyan eden Kürtlere yaklaşımı, bu minvalde oldu[5]. Hatta Tanzimat politikalarının Kürtlerin devlete küsmesine sebep olduğunu düşünen II. Abdülhamit, 1880'lerden itibaren onları kazanmak için birtakım düzenlemeler yaptı. Hamidiye Alayları bu amaçla kuruldu; alaylar vasıtaıyla doğuda hem Rus yayılcılığı ve Ermeni milliyetçiliğinin önüne geçmek, hem de Kürt aşiretlerini devlete eklemek istendi.

İmparatorluk dağılırken: Üç Tarz-ı Siyaset ve Kürtler

"Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makaleyi 1904'te yayınlayan Yusuf Akçura, Osmanlılık ve İslamcılığın terk edilmesi ve Türkçülük siyasetinin benimsenmesi gerektiğini savunmuştu. Türk milliyetçiliğinin adım adım devletin hâkim ideolojisi olmaya doğru ilerlediği zaman diliminde, Kürt milliyetçiliği daha rüşeym halindeydi. Sürgünde doğan yeni nesil Kürt aydınların kahir ekseriyeti jöntürk muhalefeti içinde Osmanlı kimliğine sadakatle bağlıydı. 1908 meşrutiyetinin getirdiği kısa süren özgürlük ortamında, ilk kez yasal örgütlenme ve yayın olanağına kavuşmuşlardı. Toplumsal tabanı zayıf olan bu çalışmalar İstanbul, Kahire gibi merkezlerde yoğunlaşıyordu. Diğer halklarla kıyaslandığında Kürt milliyetçiliği Osmanlı'da gelişen en geç milliyetçilikti.

Fakat tarihsel zaman, hem Osmanlı Devleti hem de dünya için epey hızlı akıyordu. 1912-1913'te yenilgiyle sonuçlanan Balkan Savaşları, İttihatçı Türkçülüğün ideoloji olarak devlete hâkim olmasını sağladı. Balkan topraklarının (Rumeli) kaybedilmesi ve buradaki Müslüman nüfusun sürgünü,

---

[5] Hamit Bozarslan, Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925), (Türkiye'de Etnik Çatışma İmparatorluktan Cumhuriyete, içinde), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 89-122.

Osmanlı jeopolitiğini değiştirdi. Yeni jeopolitik okumayla İttihat ve Terakki kadroları, 23 Ocak 1913'teki Bab-ı Ali Baskını ile darbe yaparak hem tek parti diktatörlüğü kurdu, hem de Türk milliyetçiliğini merkeze alan, diğer halkları dışlayan yeni bir devlet inşa etme yoluna gitti. 30 Ekim 1914'te I. Dünya Savaşı'na sonradan Almanya'nın safında dahil olma sebeplerinden biri de savaşı, bu inşa planı açısından fırsat olarak görmesiydi.

İttihatçı Türkçülük, elde kalan topraklarda (Arap çoğunluğun olduğu yerler hariç) gayri Türk bütün unsurları çeşitli yöntemlerle tasfiye etmeyi planladı. Zira "Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve kayıplarının sorumlusu onlardı." En büyük gayrimüslim topluluklar olan Rumlar ve Ermeniler sürgün, tehcir, etnik temizlik, kırım gibi yöntemlerle bünye dışına atılmalıydı. Müslüman Kürtler ise "tarih, kültür ve medeniyet açısından zaten gelişmemiş olduklarından" Türklüğe asimile edilebilirlerdi.

Kürtlere dönük bu politika ilkin 1916 yılında icra edildi. Rus işgali nedeniyle yerlerinden kaçmak zorunda kalan yaklaşık 700 bin ile 1 milyon arasında Kürt, zorunlu iskan yöntemiyle batı vilayetlerine sürgüne gönderildi. Sürgün edinilen yerlerde nüfusun yüzde 5'i oranında dağıtılması, Kürt ricalinin kitleden soyutlanması gibi cumhuriyet dönemi iskan pratiklerinin ilki bu tarihte uygulandı[1].

Misak-ı Millî, Mustafa Kemal ve Kürtler

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaşı kaybettiğini kabul etti. Devam eden sorunları Wilson Prensipleri'ne uygun çözeceklerini ilan eden büyük devletler, Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı (UKKTH) ilkesini norm olarak benimsediklerini duyurdu. Bu atmosferden etkilenen İstanbul'daki Kürt aydınları Kasım 1918'de İçişleri Bakanlığı'na başvurarak Kürdistan Teali Cemiyeti'ni (KTC) kurdu.

Kürtlerin haklarını savunmak amacıyla kurulan cemiyet, ayrılmak değil, Osmanlı hilafet ve saltanatına bağlı otonom bir Kürdistan kurulmasından yanaydı. İstanbul'daki Osmanlı hükümetiyle de temas içinde olan cemiyet, siyasi çekişmelerden dolayı zaman içerisinde ikiye ayrıldı. Başını Seyit Abdülkadir'in çektiği otonomi çizgisine karşı Bedirhan ailesi fertleri bağımsızlığı savundu, başta İngilizlerle olmak üzere diplomatik ilişkilere girdi.

---

[1] Fuat Dündar, Modern Türkiye'nin Şifresi, İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 399-422.

Mondros sonrası Müslüman kamuoyunda gelişen işgal karşıtı örgütlenmenin temel motivasyonu, yerlerinden edilmiş Rum ve Ermenilerin geri dönme olasılığı ve toprak talepleriydi. Bu kapsamda gelişen tepkileri kendi liderliği etrafında toparlamak üzere geniş bir maiyetle Samsun'a görevli olarak giden Mustafa Kemal'in önceliklerinden biri de Kürtler ve Kürdistan politikası oldu. Politikayla hedeflenen Vilâyat-ı Sitte'de Ermeni iddialarının önünü kesmek ve Kürtlerin UKKTH çerçevesinde bağımsız bir hareket örgütlemesini önleyerek denetim altına almaktı. Kürtleri kendi tesirine alması, hem parçalanan Osmanlı toprağının bu kısmını kaybetmemek hem de uluslararası camiada Türklerin azınlıkta olduğu bu coğrafya için hak iddiasını Kürtler üzerinden meşrulaştırabilmesine imkan tanıyacaktı. Bu süreçte Mustafa Kemal hareketinin "Türk ve Kürt halkının temsilcileri" olarak kendini sunması, uluslararası toplantılarda, diplomatik temaslarda Ermenistan ve Kürdistan iddialarının önüne geçmek için çok etkili bir koz oldu.

Mustafa Kemal, Kürtleri kendi tesiri altına almak için dört ayaklı bir strateji uyguladı: İlki, işgal altındaki halife sıfatını da taşıyan padişahı kurtarmak doğrultusunda yaptığı çağrıydı. Dine ve ortak tarihe referansla, "Müslüman Kürt kardeşlerini" birlikte mücadeleye davet edecekti. İkincisi, "Kürdistan Ermenistan olacak" propagandasıyla yerelde Kürt ileri gelenlerini kendi safına çekmek isteyecekti. Üçüncüsü, İstanbul merkezli Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yerelle bağlar kurmasını, faaliyetlerini engelleyip yasaklamaya çalışacaktı. KTC'nin yereldeki şubelerini kapatacak, gazete, dergi, kitap gibi yayınların Kürt illerine girişine müsaade etmeyecekti. Böylece KTC'nin halk tabanıyla bağını koparacak, İstanbul'da sıkışıp kalmasına, etkisizleşmesine sebep olacaktı. Dördüncü olarak da kurtuluştan sonra Kürtlerin ulusal haklarının tanınacağı sözünü verecekti.

Yeni devletin sınırlarının Türkler ve Kürtlerin yaşadığı topraklardan oluşacağı ve Kürtlerin "ırki ve toplumsal" haklarının tanınacağı söylemi Mustafa Kemal hareketinin ilk gününden itibaren dile getirildi ve birçok belgede yerini buldu. Erzurum ve Sivas kongrelerinin birinci maddesinde ve özellikle Amasya Protokolleri'nin ikinci protokolünde açıkça belirtildi[7]. Bu ana metinlerin üzerinde şekillenen Misak-ı Milli ise Kürt ve Türk toprakları üzerinde işgale

---

[7] Protokolün ilgili maddesinde şunlar yazılmakta: "Beyannamenin birinci maddesinde Osmanlı Devleti'nin düşünülen ve kabul edilen sınırının, Türk ve Kürtlerle meskün olan araziye kapsadığı ve Kürtlerin Osmanlı toplumundan ayrılması imkânsızlığı izah edildikten sonra, bu sınırın en asgari bir talep olmak üzere temin edilmesi gerektiği ortaklaşa kabul edildi. Bununla beraber Kürtlerin özgürce gelişmelerini temin edecek şekil ve surette, ırki ve toplumsal hukuklarına sahip olmalarına müsaade edilip destekleneceği..."

işgale son verip, ortak bir devlet kurmayı öngörüyordu: "(...) Mütareke hattı içinde ve dışında din, kültür ve emel bakımından birleşik ve birbirine karşı hürmet ve fedakarlık hisleriyle dolu ulusal ve toplumsal hukuklarıyla (haklarıyla), bölgesel şartlarına saygılı Osmanlı Müslüman çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu bölgelerin hepsi gerçekten veya hükmen ayrılık kabul etmez bir bütündür".

17 Şubat 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde okunarak duyurulan Misak-ı Milli, meclisin kapatılmasının ardından, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi tarafından da onaylanacaktı. Bu anlamda Misak-ı Milli dönemin ruhuna uygun, gayrimüslimleri dışında tutan bir "Müslümanlık Sözleşmesi"nin, dolayısıyla Türk Kürt ittifakının açık ifadesi olacaktı.

I. TBMM'nin hüküm sürdüğü 23 Nisan 1920 ile 15 Nisan 1923 arasındaki dönem bir "ara dönem" idi; "belirlenen çerçeve içerisinde" çoğulcu, farklılıkların kendini nispeten ifade edebildiği, kısmen demokratik bir hüviyete sahipti. Kürtlerin büyük çoğunluğu haklarının meclis tarafından korunacağına, Osmanlı Kürdistanı'nın bu vasıtayla parçalanmadan varlığına sürdüreceğine inanıyordu.

Sevr'den Lozan'a uluslararası ilişkiler bağlamında Kürt meselesi

Kürtlerin Mustafa Kemal hareketine yaklaşımıyla Mustafa Kemal hareketinin Kürtlere yaklaşımı arasında ters orantılı bir grafik göze çarpıyor.

Başlangıçta Mustafa Kemal'e mesafeli duran bazı Kürtler zaman içerisinde nötr bir pozisyona gelirken, Kürtlerin hakları konusunda başlangıçta daha açık olan Mustafa Kemal zamanla bu noktadan uzaklaşmış görünüyor. Bu grafik, 1921 yılının ilk aylarında tersine döndü. İstanbul hükümeti zayıflayıp Ankara'daki TBMM'nin devlet merkezi olarak güçlenmesi ve uluslararası toplantılarda kabul görüp antlaşmalar imzalaması bunda rol oynadı. Özellikle 21 Şubat-12 Mart 1921'de Londra Konferansı'na katılması, 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması ve 20 Ekim 1921'de Fransızlarla imzaladığı Ankara Antlaşması, Kürt politikasında önemli bir değişime işaretledi. Ankara Antlaşması'yla Suriye'deki Kürtlerin kendileri hilafına Fransız hakimiyetinde bırakılması önemli bir göstergedydi. Grafiğin terse dönmesinde, uluslararası politikadaki değişimin, İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya gibi devletlerin UKKTH ilkesinden uzaklaşmalarının ve bir çeşit sömürgecilik olan mandacılığa yönelmelerinin rolü vardı.

Başta İstanbul'daki Kürt aydınları olmak üzere Koçgiri ve bazı Dersim aşiretleri, Mustafa Kemal hareketine mesafeli ve şüpheyle baksa da zaman içerisinde nötrleşme yaşanmıştı. Özellikle uluslararası güçlerin Kürtlere yaklaşımındaki ikiyüzlülüğü fark etmeleri, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yasaklanmasının ardından bir araya gelip etkili bir örgütlenme kuramamaları, yani dağınık ve örgütsüz kalma hali ile Ankara'nın hem içeride hem de dışarıda devlet merkezi olarak kabul görmesi bunda etkili oldu. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr, Kürtlerin kendi içerisinde yoğun bir çatışmaya sebep olmasının ötesinde, büyük güçlerin Kürdistan meselesindeki güvenilmezliğini görmeleri açısından bir dönüm noktasıydı. Sevr Antlaşması'yla Kürdistan'ın kuzey kısmı Ermenistan'a, Musul Vilayeti Irak yani İngiltere'ye, Suriye Kürdistan'ı Fransa'ya bırakılmış, sadece yüzde 20'lik bir kısım, o da çok sayıda koşula ve belirsiz bir tarihe ertelenerek Kürtlere ayrılmıştı.[8]

Sevr Konferansı'na delege gönderen Kürtler, Lozan Konferansı'na bağımsız bir delegasyon ya da temsilci gönderme girişiminde bulunmadı. 20 Kasım 1922 ile 24 Temmuz 1923 tarihleri arasında Lozan Konferansı gerçekleşirken Osmanlı Kürdistanı fiilen üçe bölünmüştü. Suriye'deki Kürtler Fransız hakimiyetinde, Musul Vilayeti ise İngilizlerin denetimindeydi.

Ankara'dan Lozan'a giden İsmet Paşa başkanlığındaki heyet, kendini Türkler ve Kürtlerin temsilcisi olarak takdim edecekti. Aynı günlerde Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmut Berzenci öncülüğündeki Kürtler, İngilizlere karşı savaşıyor ve Türkiye'ye bağlanma talep ediyorlardı. TBMM'de bulunan Kürt milletvekilleri Lozan'a giden heyetin sadece Türkleri değil, Kürtleri de temsil ettiğini birçok kez kürsüye çıkarak söyledi. Aynı zamanda Musul Vilayeti'nin İngilizlere bırakılmasına katı bir şekilde itiraz ettiler. Kürt vekillerin muhalefetine diğer milletvekillerinden de destek vardı ve Musul'un terkinin hayat memmat meselesi olarak görüyorlardı.

İlk TBMM'nin seçim kararı alıp (1 Nisan 1923) kapanmasının (15 Nisan 1923) temel nedeni, heyetin Lozan'da vardığı mutabakata milletvekillerinin onay vermeyecek olmasıydı.

Lozan'da Kürtler iki başlıkta tartışma konusu oldu. Biri Musul meselesi, diğeri de azınlık tartışmalarıydı. Kürt vekiller kendilerinin azınlık olarak tanımlanmasına karşı çıktı. Musul meselesi ise bütün itirazlara rağmen ileri bir

---

[8] Metin Atmaca, Sevr'e Giden Yol, Kürt Tarihi Dergisi, Sayı 49, Temmuz-Ağustos-Eylül 2022, s. 42-51.

tarihe ertelenerek Milletler Cemiyeti'ne havale edildi. Nisan ayından itibaren seçimlere gidildi ve 11 Temmuz 1923'de seçimler tamamlanarak II. TBMM kuruldu. Yeni meclisin ilk kararlarından biri, Lozan Antlaşması'nı onaylamak oldu. Zira yeni vekillerin tamamını Mustafa Kemal belirlemiş ve Lozan'a muhalefet edecek bir kişinin bile seçilmesine izin vermemiştir.

I. TBMM "nispeten çoğulcu", "kısmen demokratik" bir karaktere sahipken, çoğunlukla asker ve bürokratlardan oluşan II. TBMM, demokrasiye ve çoğulculuğa kapalı, devletçi ve baskıcı bir niteliğe sahipti.

Sonuç itibarıyla Lozan Antlaşması, Kürtlerin varlığı ve haklarına dair herhangi bir hüküm içermediği gibi fiilen Musul'u İngiliz mandasındaki Irak'a bırakarak Osmanlı Kürdistanı'nın üç ayrı devlet arasında pay edilmesini tescilledi. Nitekim Milletler Cemiyeti gözetiminde 5 Haziran 1926'da imzalanan Ankara Antlaşması'yla Musul, resmen Irak'a bırakılacaktı. 20. yüzyılın başında İngiliz ve Fransızların öncülüğünde çizilen Yakındoğu haritasında, Arap halkları ondan fazla devlete bölünüp parçalanırken, Kürtlerin toprakları dört ayrı devlet arasında pay edilip kimlik ve statü haklarından mahrum bırakılacaklardı.

Cumhuriyet'in kuruluşu ve Kürt politikasının ana hatları

Çoğulculuğa önem veren, kısmen demokratik nitelikli "ara dönem" 15 Nisan 1923'te I. TBMM'nin kapanmasıyla son buldu. Bu dönüm noktası aynı zamanda Kürtlere verilen sözlerin de son bulunduğu tarihti. Mustafa Kemal'in Kürtlerin haklarından bahsettiği son konuşması, birinci Lozan görüşmelerinin[9] devam ettiği 16-17 Ocak 1923'te İzmit Basın Toplantısı'nda gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın sorusuna verdiği cevaptı. Kürtlerin bir çeşit yerel özerkliğe sahip olacağını söylediği bu konuşmadan sonra, bir daha Kürtlere hak verilmesine dair hiçbir konuşmasına rastlamak mümkün olmadı. Lozan Antlaşması'nın ardından 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan ederek rejimin adını koyan kurucu kadro, hızla modern bir ulus devlet ve ulus inşa projesine yöneldi. Türklük üzerine inşa edilecek yeni ulus projesinde Kürt'e yer verilmeyecek, hatta bu projenin önündeki en büyük tehdit olarak görülecekti.

Yeni devletin rotası belli oldukça, "ara dönem"de gündeme gelmeyen İttihatçıların Kürtleri asimile etme planı tekrar hatırlandı. Ziya Gökalp'in mimarları arasında olduğu bu fikriyata göre, "kırsalda yaşayan, şehirle bağı

---

[9] Lozan görüşmeleri "anlaşmazlıklar" nedeniyle 4 Şubat-23 Nisan 1923 tarihleri arasında kesintiye uğramıştır. Bu nedenle 4 Şubat öncesi birinci dönem, 23 Nisan sonrası ikinci dönem görüşmeleri olarak anılır.

olmayan ve yönetim tecrübesi bulunmayan Kürtlerin, müstakil bir tarihleri de gelişkin bir kültürleri de yoktu". Gökalp'in "bir hastalık" olarak tanımlandığı aşiret yapısı içinde yaşayan Kürtlerin, aşirete dayalı toplumsal yapısı dağıtılmak suretiyle asimile edilmeleri mümkündür. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı bürokrasisi, merkeze hitaben yazdığı raporlarda Kürtler ve Kürdistanı, hep bir "maraz" olarak tarif etmiş ve üstenci, küçümseyen bir dille anlatmıştır. Çoğunlukla bu gelenekten gelen kadroların kurduğu Cumhuriyet, Gökalp'in asimilasyon fikirlerine itibar etti.

Cumhuriyet, Kürtleri asimile ederek Türk ulusunun bünyesine eklemek ve yaşadıkları toprakları da parçası kılmak doğrultusunda bir siyaset izleyecekti. Bunun için, Osmanlı'dan tevarüs eden bağların tek tek sökülüp atılması gerekiyordu. 3 Mart 1924'te çıkarılan kanunla ilga edilen hilafet makamı, aynı zamanda geçmişte kalan Türk-Kürt ortaklığının da sonuna işaret ediyordu. Hemen ardından 20 Nisan 1924'te kabul edilen yeni anayasa ile bu tescil edilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan bütün vatandaşlar Türk "ıtlak olunacaktı" (kabul edilecekti).

Anayasanın bu haliyle kabulü, yeni devletin Kürt kimliğine tamamen kapalı olduğunu gösteriyordu. Aynı yıl içerisinde Kürdistan isminin kullanımı yasaklandı, peşi sıra Kürt ismine ve Kürtçe konuşulmasına da yasak getirildi. Cumhuriyetin Kürt ve Kürdistanı inkara yöneldiği bu dönemin uygulamalarının rehber metni, 24 Eylül 1925 tarihli, devlet ricalinin ortak imzasını barındıran "Şark Islahat Planı" isimli gizli kararnameydi[10].

Bir anlamda devletin "gizli Kürt anayasası" olan bu plan, Prof. Dr. Mesut Yeğen'in tabiriyle Kürtleri bir ulusal topluluk olma kapasitesinden mahrum etmek istiyordu[11]. Öngörülen, Kürt toplumsal yapısını dağıtmak ve Türklük içerisinde eritmeyi arzulayan sistematik bir dizi uygulamayı hayata geçirmekti. Plan belirtilen hedefe ulaşana kadar Kürdistan'ın olağanüstü usullerle (idare-i örfiye -sıkıyönetim-) yönetilmesini ve özel bir idari mekanizmanın (umum müfettişlik, olağanüstü hal valiliği) kurulmasını salık veriyordu. Kürt ve Kürdistan isimleri yasaklanacak, yer isimleri değiştirilecek ve Kürtçenin günlük hayatta, çarşıda pazarda kullanımı cezai yaptırıma tabi tutulacaktı.

Eğitim, asimilasyonun en temel araçlarından biri olacak, özellikle kız çocukları için yatılı okullar açılacaktı. "Fırat'ın batısındaki" Kürtler de unutulmayacak,

---

[10] Mehmet Bayrak, Kürtlere Vurulan Kelepçe ŞARK ISLAHAT PLANI, ÖZ-GE Yayınları, Ankara 2009, s. 125-132.

[11] Mehmet Bayrak, Kürtlere Vurulan Kelepçe ŞARK ISLAHAT PLANI, ÖZ-GE Yayınları, Ankara 2009, s. 11.

onların da Kürtçe konuşmaları yasaklanacak, özellikle kadınların Türkçe öğrenmeleri için çalışılacaktı.

Mahkemelerde hakim dahil hiçbir sivil memur Kürtlerden seçilmeyecek, Ermenilerden kalan arazilere yerleşmelerine müsaade edilmeyecek, sistemli bir yeniden iskan siyaseti izlenerek Kürtler batı bölgelerine yüzde 5 oranında dağıtılacak; Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz'den getirilecek "Türk kültürlü nüfus" Kürdistan'a yerleştirilecekti. Aşiret bağlarını ve kendi aralarındaki asabiye koparmak için Kürt ileri gelenleri iskan edilirken şehir merkezlerinde tutulup kitleden tecrit edilecekti. Devletin güç ve kudretini göstermek için hükümet konağı, askeri kışla, karakol gibi resmi yapılar inşa edilecek, yol, özellikle demiryolu yapımına önem verilecek, yabancıların bölgeye girmesine müsaade edilmeyecek, mefkureli memurlar görevlendirecek, istihbarata, polis ve jandarma çalışmalarına önem verilecek, teknik ihtiyaçları karşılanacak, asker alımına özen gösterilecek ve bölge haricinde vazifelendirileceklerdi[12].

Cumhuriyete karşı Kürt direnişinde ilk epizot (1924-1938)

1924 anayasası ve akabinde hayata geçirilen uygulamalar Kürtler tarafından tepkiyle karşılandı. Ara dönemde Ankara hükümetiyle hareket eden birçok şahsiyet ve aşiret dahil olmak üzere geniş bir kitle, uygulamalara karşı çıktı. Ordu içerisindeki Kürt askerlerin öncülük yaptığı bir grup, gizli örgütlenme yoluna gitti ve tam ismi Kürt İstihlas ve İstiklal Cemiyeti olan Azadî örgütünü kurdu. Kasım 1924'te Beytüşşebab Ayaklanması sırasında deşifre olan örgütün lider kadrosu tutuklandı ve Şeyh Said Hadisesi sırasında idam edildi. Sebep, cumhuriyetin Kürt inkarına yönelik ilk kapsamlı karşı koyuşun adı olan Şeyh Said Hadisesi, dini kimlikli şahsiyetlerin öncülüğünde gerçekleşti. Hilafet kurumunun kaldırılmasına ve halife şahsında Türk Kürt ortaklığının son bulmasına tepki de hareketin niteliklerin biri oldu.

12 Şubat 1925'te başlayan ve 29 Haziran 1925'de Şeyh Said'in Diyarbakır'da asılmasıyla sonuçlanan Kürt direnişi fasılalarla devam etti. 1926'da başlayıp 1930 yılının sonuna kadar sürecektir olan Ağrı İsyanı'nın çıkış noktası İbrahim Ağa'nın (Biroyê Heski Telli) batıda iskan edilmek istenmesiydi. Sürgüne karşı çıkan İbrahim Ağa, önceden haber alıp silahıyla Ağrı Dağı'na çıktı ve katılanlarla birlikte yıllara yayılan bir mücadele başlattı. Suriye'de sınır hattına

---

[12] Mehmet Bayrak, Kürtlere Vurulan Kelepçe ŞARK ISLAHAT PLANI, ÖZ-GE Yayınları, Ankara 2009, s. 125-132.

(o zaman Binxet - Hat'tın altı deniliyor) sığınan Kürt ileri gelenleri 1927'de Xoybûn isminde bir örgüt kurarak Ağrı Dağı'ndaki isyana katıldı. Bu mücadele Ağustos 1930'da Zilan bölgesinde yapılan askeri operasyon sırasında yaklaşık 15 bin Kürt'ün öldürülmesiyle neticelendi. 1938 Dersim kırımı, Kürt direnişinin ilk epizodunun sonu oldu. Kürt direnişlerini parça parça ezen cumhuriyet idaresi, hem bu "başarıların" yarattığı muzaffer ruh hali, hem de 1930'lar dünyasının faşist atmosferinden yararlanarak büyük bir kırım gerçekleştirdi. Resmi rakamlara göre, hareketler sırasında 13 bin 806 Dersimli öldürüldü, 16 bin 500 Dersimli batıya zorunlu iskanla gönderildi[13].

Cumhuriyet idaresi 1925-1938 arasında belirlenen askeri ve idari düzenlemeleri en sert usullerle hayata geçirdi. Fakat bunları yaparken, kamuoyunda icraatlarını meşrulaştıracak bir söylem oluşturmayı da ihmal etmedi. Kurduğu söylemle karşı tarafı itibarsızlaştırıp değersizleştirmekle kalmadı, aşağılayan bir dille ideallerini karikatürize etmiş ya da dışsallaştırdı. Meselenin etnik ve ulusal boyutunu gizlerken en sık başvurulan söylemler, "... saltanat ve hilafet özlemi olarak 'irtica', modernlik öncesinin asri zamanlardaki kalıntıları olarak 'aşiret direnci' ve 'eşkıyalık', başka devletlerin tezgâhı olarak 'ecnebi kışkırtması'" oldu.[14]

Sessizlik yılları (1939-1959)

Kürt tarih yazımında 1939-1959 yıllarını kapsayan 20 yıllık zaman dilimi, sessizlik yılları diye tarif edilir. Bu tabir, Türkiye Kürdistanı'nda Dersim kırımının ardından, yıllardır süren direnişlerin şiddetle bastırılmış olmasının ve devlete açıkça meydan okuyamamanın yarattığı iklimi tanımlamak için kullanılır.

II. Dünya Savaşı ve sonrasında kurulan dünya düzenine denk gelen bu aralıkta, Kürt direnişinin merkezi önce İran sahasına, sonra da Irak'a kaydı. 1946 yılında Mahabad'da bir Kürdistan Cumhuriyeti kurulacak ama ömrü 11 ay sürecek. Bu sürecin içinde yer alacak olan Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetlere uzanan uzun sürgün döneminin ardından 1958'de Irak'a dönüşü, Kürt hareketinin bu kez Irak'ta alevlenmesine vesile oldu. Sessizlik yılları, Kürtlerin ekonomik, toplumsal, kültürel yapısında ciddi değişimlerin yaşandığı yıllardı.

---

[13] Nevzat Onaran, Koçgiri/Pontos/Trakya/Sasun/Dersim, Devletin Dahili Harbi, Kor Yayınları, Haziran 2021, s. 574.

[14] Mesut Yeğen, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 20.

Devletin fiziki hakimiyet ve üstünlüğünün olduğu bu yıllarda Kürtlerin dernek veya siyasal parti benzeri bir örgütlülükleri yoktu. Buna rağmen hem geçmişe dayalı informal ağları sürdürdüler hem de Türkiye'deki değişim imkanlarından yararlanarak toplumsal dayanışmaya hizmet edecek kültürel varoluş mücadelesi verdiler. Ekonomik faaliyetlerin sınırlarla engellendiği koşullarda kaçakçılığa yönelmeleri, dillerinin yasaklandığı ortamda medreseler üzerinden Kürtçe eğitime devam etmeleri, bu enformel ağların en önemlilerindendi[15]. 1946 sonrası çok partili hayata geçiş, seçimlere katılma, göç ve şehirleşme, üniversite okuma gibi imkanlar Kürt aydınlarını yeni koşullara göre örtük, saklı faaliyetlere yöneltmiştir.

Musa Anter, bu dönemin simge isimlerinden biri. Yayınlarıyla Kürt ismini kullanmadan sorunlarını dile getirmeye çalıştı. 1948'de çıkardığı Dicle Kaynağı Gazetesi'ni, Demokrat Parti döneminde Şark Mecmuası, Şark Postası'yla devam etti. Mustafa Remzi Bucak ile birlikte İstanbul'da Kürt öğrencilere hizmet eden Dicle Fırat Talebe Yurdu'nu kurdular. Seçimlerde Kürt oylarının da kıymete binmesi Halis Öztürk, Yusuf Azizoğlu, Mustafa Remzi Bucak gibi Kürt kimliğine duyarlı isimlerin milletvekili seçilmelerini sağlayacaktı. Ankara ve İstanbul'da üniversite okumaya gelen Kürt gençlerinin düzenledikleri "Doğu Geceleri" kültürel etkinlik olmanın ötesinde anlamlar taşıyordu. 49'lar Olayı kapsamında 1959 yılında tutuklanan üniversite öğrencilerinin hedef seçilmesinin bir nedeni de bu etkinliklere katılmalarıydı.

Cumhuriyet'in Kürt coğrafyasında "inşa" faaliyetleri

Şark Islahat Planı'nda öngörülen kararlar Kürt direnişlerinin zorla kırılmasıyla paralel, 1930'lardan itibaren hayata geçirilmeye çalışıldı. Kürtçe ve Kürdistan kelimelerinin yasaklanmasını takiben sistemli bir şekilde yer isimleri değiştirilmeye başladı.

Dersim, Mamuretülaziz, Diyarbakir gibi şehir isimleri 1930'larda değiştirilirken, 1952 yılında yer adlarını değiştirmek amacıyla İçişleri Bakanlığı'na bağlı "İhtisas Kurulu" oluşturuldu ve 1978 yılına kadar ağırlıklı olarak Kürt coğrafyasında olacak şekilde, tüm Türkiye'de 28 bin birimin (köy, kasaba, kent, dağ, nehir, ova) ismi değiştirildi. Bir hafıza silinmek istenirken,

---

[15] Adnan Çelik, Cumhuriyet Rejiminde Kürtlerin 'Fetret Dönemi' Mi? Kürt Saklı Alanında Direnişin Alt-Politikaları (1938-1967), (Kürtler ve Cumhuriyet, Hazırlayanlar Ayhan Işık ve diğerleri, Dipnot Yayınları Ankara 2023, içinde), s. 507-516.

yerine yenisini ikame etmek için eğitim ve kültür faaliyetlerine ağırlık verildi.

Yatılı kız okullarının ilk örneklerinin bölgede açılması bu maksatlaydı. Sonraki yıllarda kurulacak olan Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın (YİBO) kahir ekseriyeti bölgede faaliyet yürüttü. "Halkevleri", "halkodaları", "okuma odaları" gibi kurumlar bu hedefe hizmet etmek için kuruldu. Bu kurumlar vasıtasıyla Türkçe bilmeyen ileri yaştaki kişilere dil ve okuma yazma eğitimleri verildi. Halkevi şubelerinin çıkardığı yayınlarda yörenin kültürü ve tarihine dair çalışmalar yapıldı, Türk kültür ve tarihinin bir parçası gibi anlatıldı Yayınlarda Kürtlere, Kürt kültürü ve tarihine dair değerler ya kötü gösterilip değersizleştirildi ya da Türkleştirildi. Şarkı, müzik, folklor, söylence, hikaye gibi birçok kültürel unsur da aynı akıbete uğradı.

Genç cumhuriyet bu inşa faaliyetlerini hayata geçirmek için altyapı çalışmalarına önem verdi. Karayolu ve özellikle demiryolları yapılması, bu çalışmanın önceliklerindendi. İlk dönemde yapılan demiryollarının büyük kısmı doğuya yönelmiş, buralara devletin rahat erişimini sağlamak hedeflenmişti. Bir yandan da şehir merkezlerine, devletin "cesametini" göstermek için askeri kışlalar, karakollar, garnizonlar inşa edilmişti. Güçlü, muktedir devlet imajını vermek için bu mimari inşa edilirken, yöre insanı bedelsiz hizmete çağırıldı. Sadece Kürtler batı illerine iskan edilmedi, Kürt illerine "Türk kültürlü nüfus" yerleştirmek için yoğun bir çaba harcandı. Nüfus Umum Müdürlüğü'nün 1935 yılında hazırladığı bir rapora göre, yıllık 50 bin kişi olmak üzere 10 yıl içerisinde 500 bin kişinin iskan edilmesi hedeflenmişti[15].

Sonuç itibarıyla, Kürt meselesi, 19. yüzyılın başında imparatorluğun merkezileşme politikalarıyla bağlantılı olarak, Kürtlerin kendi bölgelerinde sahip oldukları yönetim olanaklarına son verilmesiyle başladı. Cumhuriyet, Kürtlerin halk olarak inkarıyla bunu başka bir düzeye taşıdı. Erken cumhuriyetin modern bir devlet ve ulus inşa etmekteki katı politikaları, Kürt meselesinin fasıllarla da olsa yüzyıldır çatışmalı bir hal almasına sebep oldu. 1920'ler ve 30'lar bu politikaların en katı uygulandığı yıllardı. II .Dünya Savaşı sonrası değişen uluslararası ve ulusal koşullar sonucunda, kısmi gevşeme ve değişiklikler olsa da, 1960'lara kadar ulus inşası projesi sadakatle hayata geçirilmeye çalışıldı.

---

[15] Mehmet Bayrak, Kürdoloji Belgeleri II, Öz-Ge Yayınları, Ankara 2004, s. 456-483.

*Namık Kemal Dinç; tarihçi ve yazardır. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2008 yılında mezun olmuştur. Kürt tarihi, hafıza politikaları, sözlü tarih, azınlıklar, şiddet, göç ve kimlik konularında çalışmalar yürütmektedir. Çeşitli gazete, dergi ve dijital platformlarda çalışmalarını sürdürmektedir.

1960'dan 1989'a: Kürt siyasal hareketi nasıl doğdu?

Dr. Tuncay Şur*

1960-1989 dönemi, Türkiye'de Kürt siyasal hareketinin modern biçimlerinin kurumsal, söylemsel ve pratik düzeylerde teşekkül ettiği, 1980'lerle birlikte ise çatışmanın süreklileşmesiyle devletin güvenlik mimarisinin ve Kürt siyasal alanının karşılıklı olarak yeniden biçimlendiği bir tarihsel kesit.

Bu dönemi anlamak için iki analitik eksen özellikle işlevsel. İlk eksen, söylem ve özneleşme boyutu: "Doğu sorunu" çerçevesi içinde başlayan tartışmaların, giderek "Kürt meselesi"ne evrilmesi, yalnızca terminolojik bir kayma değil, Kürt aktörlerin kendilerini yeni "özellik rejimleri"[16] içinde kurmalarıyla ilgili.

İkinci eksen ise şiddet, mobilizasyon ve kurumsallaşma. 1970'lerin sonundan itibaren antikolonyal ulusal kurtuluş grammerinin güçlenmesi, 1980'lerde Fanoncu bir "özgürleşme/ / arınma" şiddeti anlayışıyla birleşerek hem örgüt içi sadakat üretimini hem de kitlesel mobilizasyonu besledi.

Böylece 12 Eylül, salt bastırma değil aynı zamanda şiddetin meşrulaştırılmasını kolaylaştıran bir siyasal zemin üretti.

Siyasi uyanış: 1960'lar

Türkiye'de 1960'lar, siyasal alanın görece genişlediği, sendikal hareketin, öğrenci mobilizasyonunun ve yayıncılığın yoğunlaştığı bir dönem olarak kabul edilir. Ancak Türkiye Kürtleri açısından bu 10 yılı tekil ve doğrusal bir uyanış momenti olarak değil, çok katmanlı bir periyod olarak okumak daha açıklayıcı.

Zira 1960'larda görülen siyasal canlanma, yalnızca 1961 anayasasının sağladığı görece serbestinin sonucu değil, aynı zamanda 1940'lardan itibaren şehirlerde biriken Kürt aydın ve öğrenci çevrelerinin, Kürdistan'ın diğer parçalarıyla temasların ve erken dönem Kürt yayıncılığının oluşturduğu daha uzun erimli bir birikimin (longue durée^[17]) 1960'larda yeni bir biçim kazanması.

---

[1] Hamit Bozarslan, Une histoire de la violence au Moyen-Orient, Paris: La Découverte 2008.

[2] Fernand Braudel, « Histoire et sciences sociales: La longue durée », Annales. Économies, Sociétés, Civilisations, 13e année, no 4, 1958, s. 725–753.

Bu perspektif, 1960'ların Kürt politikleşmesini "takvimsel zaman" içine sıkıştırmadan kavramayı sağlıyor: Kürtler ve Kürdistan coğrafyası için 68'i de içine alacak biçimde 1960'lardan başlayıp 1970'lerin ortalarına dek uzanan bir periyoddan söz etmek mümkün. Dolayısıyla 1960'lar, Kürt siyasal bilincinin yalnızca "yeni" doğduğu değil, eski birikimlerin yeni kurumsal ve ideolojik mecralara tercüme edildiği bir eşik.

Bu dönemde Kürt politikleşmesinin iki ana kaynaktan (iki "habitus"tan) beslendiği izlenebilir. İlki, 1940'lardan itibaren büyük şehirlere göç etmiş yahut sürgün edilmiş, yüzyıl başı Kürt birikimini bilen ve Kürdistan'ın diğer parçalarıyla ilişkili kuşak. Dicle ve Fırat talebe yurtları gibi öğrenci ağları, Musa Anter ve çevresinin yayıncılık girişimleri, Kürtçe-Türkçe dergiler ve çeşitli yerel yayınlar, bu damarın kültürel ve siyasal sermayesini oluşturdu.

İkinci kaynak ise, kendisini önemli ölçüde Türk solu içinde kuran, TİP ve Yön çevresi üzerinden "Doğu sorunu/bölgesel kalkınma" tartışmaları içinde politikleşen yeni kuşak. Bu iki hat, tamamen kopuk değiller, zaman zaman aynı eylem alanlarında (özellikle Doğu Mitingleri gibi^[3]) kesiştiler, kimi zaman da Kürt siyasal alanındaki strateji tartışmalarını belirleyen gerilimler ürettiler.

Doğu sorunundan Kürt meselesine

1960'lar boyunca devletin ve ana akım siyasetin hakim dili, Kürt meselesini "Doğu sorunu", "bölgesel geri kalmışlık" ve "kalkınma" çerçevesi içinde tartışıyordu. Bu söylem, Kürt meselesini etnopolitik bir sorun olarak adlandırmaktan kaçınıırken, sınırlı bir konuşulabilirlik alanı da üretti: Kürtlerin sorunları "kalkınma" diline tercüme edilebilir, fakat kimlik, dil ve siyasal statü başlıkları sistematik biçimde sınırlandırılır.

1960'lar Kürt aktörlerin bu sınırları giderek daha görünür kıldığı bir döneme de işaret ediyor. Kürtler açısından "Doğu sorunu" kavramsallaştırması, hem devlete hem de Türk soluna dönük bir yüzleşme alanı yarattı. Özellikle Türk solunun Kürt taleplerini sıklıkla "bölgecilik/milliyetçilik" olarak yaftalaması, buna karşılık Türk sol repertuarının Kemalist referanslarla örülü belirgin bir "milli" siyasal dil taşıması, Kürt siyasal bilinci açısından kritik bir kırılma üretti. Kırılma, Kürt hareketinde ilerleyen yıllarda yoğunlaşacak olan "Türk solundan özerkleşme" eğiliminin söylemsel zemini^[4].

^[3] Bkz. Beşikçi, İsmail, Doğu Mitinglerinin Analizi. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2014.

^[4] Cengiz Güneş, "Altmışlı Yıllarda Kürt Siyasal Aktivizmi", içinde Türkiye'nin 1960'lı Yılları, der. Mete Kaan Kaynar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 701–725.

Doğu sorunundan Kürt meselesine kayış, ani bir terminolojik dönüşümden ziyade, ideolojik tercümlerin ve örgütsel özerkleşmenin adım adım ürettiği bir değişim. TİP ve Yön çevresinde öğrenilen sosyalizm ve ulusal sorun tartışmaları, başlangıçta Kürt sorununu daha çok ekonomik eşişsizlikler üzerinden ele almaya imkân tanıdı, ancak 1960'ların sonuna doğru, sömürgecilik tezi gibi daha sert kavramsallaştırmalar Kürt alanında dolaşıma girmeye başladı. Bu dolaşım, 1970'lerde fragmantasyon yaşayacak Kürt örgütlerinin “amentüsü” haline gelecek bir söylem setinin erken nüvelerini oluşturdu.

Kürt siyasal uyanışını etkileyen faktör ve aktörler

1960'lardaki Kürt siyasal uyanışını anlamak için faktörleri yalnızca iç politik gelişmelere indirgememek gerek. Kürdistan'ın diğer parçalarındaki dinamizm (özellikle Irak Kürdistanı'ndaki gelişmeler) Türkiye Kürtleri üzerinde hem doğrudan hem dolaylı etkiler üretti. 1959'daki 49'lar Vakası^[6], bu etkileşimin ve devletin Kürt meselesine dönük güvenlikçi refleksinin erken bir göstergesi. Aynı zamanda 49'lar[1], Kürt alanında “Kürt solu–Kürt sağı” şeklinde sonradan kalıcılaşacak bir ayrımın da erken tartışma zeminini oluşturdu.

Aktörler düzeyinde ise iki kesim belirleyici. Bir yanda “organik aydınlar”[2] ve 1940'lardan itibaren biriken kültürel ve siyasal çevreler, diğer yanda TİP/Yön hattında politikleşen, kentlerde oluşan yeni Kürt küçük burjuvazisi ile öğrenci kuşağı.

Bu ikinci kuşak, teorik donanımını büyük ölçüde Türk sol habitusu içinde edindi. Bu hem sosyalizm ve ulusal sorun literatürüne erişim imkânı, hem de Kürt kimliğinin “utangaç” ve ekonomik determinizm çerçevesinde tartışılması gibi bir sınır üretiyordu. DDKO kurucularının “ulusal sorun” ve “sosyalizm” tartışmalarını TİP içinde öğrendiklerine dair ifadeler, bu öğrenme biçiminin Kürt siyasal alanındaki etkisini somutluyor.

Bu dönemde örgütsel düzeyde iki gelişme özellikle önemli. İlki, 1965'te IKDP'nin bir seksiyonu olarak kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

---

^[5] Kutlay, Naci Kutlay, Anılarım, İstanbul: Avesta Yayınları, 1998; Yaşar Kaya, Yirmiüç Kürt Aydını, İstanbul: Avesta Yayınları, 2017.

^[6] 1959 yılında çoğu Kürt aydın ve öğrencilerden oluşan 49 kişinin devlet tarafından “Kürtçülük” ve bölücülük suçlamalarıyla gözaltına alınıp yargılanmasıyla bilinen dava.

^[7] Antonio Gramsci'nin kavramsallaştırmasıyla, belirli bir toplumsal sınıfın içinden çıkan ve o sınıfın deneyimlerini, çıkarlarını ve dünya görüşünü ifade edip yaygınlaştıran entelektüel.

TKDP) girişimi. Bu, Cumhuriyet döneminde Kürtlerin parti formunda örgütlenme arayışının erken ve simgesel bir örneği.

İkincisi, 1960'ların sonuna doğru Dr. Şivan olarak bilinen Sait Kırmızıtoprak ekseninde beliren radikal kopuş. Kırmızıtoprak'ın "Kürdistan sömürgeci" teziyle Türk solundan kopuşu, hem Kemalizm eleştirisini hem de ulusal kurtuluş fikrini Marksist-Leninist bir çerçevede yeniden kurma denemesini içeriyordu. Bu hat, 1970'lerde Kürt siyasal alanını belirleyecek teorik dilin (sömürgecilik, ulusal kurtuluş, silahlı mücadele ufku) önemli kaynaklarından biri haline gelecekti^[8].

DDKO ve Kürtlerin 68'i

Kürtler açısından 1968'i tek bir olay gibi ele almak yerine, 1960'lardan başlayıp 1980'lerin ortalarına dek uzanan bir "68 periyodu" olarak değerlendirmek daha isabetli. Çünkü Kürt siyasal alanında 68, Fransa Mayıs'ı gibi bir simgesel tarihle özdeşleşmedi, aksine farklı zamanlarda ve farklı yoğunluklarda gelişen bir politikleşme dalgası olarak belirdi. Bu yaklaşım, hem Kürt deneyiminin "takvimsel uyumsuzluklarını" açıklamayı sağlıyor hem de 68'in çoğulluğunu (zaman, mekan ve muhteva çoğulluğu) Kürt bağlamında görünür kılıyor^[9].

Bu periyodun kurumsal olarak en kritik çıktısı, 1960'ların sonlarında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO). DDKO, cumhuriyet tarihi boyunca yasal statüye sahip ilk Kürt örgütlenmesi olarak, Kürt hareketinin hem Türk solundan hem de Barzani etkisindeki çizgilerden özerkleşmesi bakımından bir dönüm noktası. DDKO ile birlikte Kürt meselesi, yalnızca "doğu" veya "kalkınma" tartışması içinde değil, giderek daha belirgin bir biçimde ulusal sorun ufku içinde tartışılmaya başladı. DDKO'nun kuruluşu, 1960'larda Türk soluyla birlikte yürüyen mobilizasyonun, Kürtler açısından ayrı bir örgütlenme biçimine (müstakil kadro ve söylem üretimine) evrilmesinin de somut ifadesi. Bu dönemin bir diğer kritik unsuru, iki habitusun kesiştiği bir siyasal mekan üreten doğu mitingleri. Erken dönem Kürt örgütlenme girişimlerinin yerel etkileri ile TİP/Yön hattında yetişen "doğulular"ın söylemsel repertuarı, aynı eylem alanında buluştu.

[8] Tuncay Şur, "Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan): İntrospektif Bir Düşünür ve Aksiyon İnsanı". İçinde Yalçın Çakmak & Tuncay Şur (der.), Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, ss. 247-262.

[9] Tuncay Şur, "Kürtlerin 68'i" ya da 68 İçinde Kürtler. Kürt Tarihi Dergisi, Sayı 34, 2018, ss. 18-35.

Mitinglerde taleplerin tonunun zamanla daha “ulusal” bir içeriğe kayması, “doğu sorunu” söyleminin sınırlarının pratikte zorlanması anlamına geliyordu. Bu pratik deneyim, 1970’lerdeki örgütsel çoğullaşmanın ve ideolojik radikalleşmenin toplumsal zeminini de güçlendirdi^[01].

Son olarak, “Kürtlerin 68’i” tartışmasında Sait Kırmızıtoprak figürü, yalnızca bir aktör değil, aynı zamanda bir kırılma eşiğı olarak önem taşır. Kırmızıtoprak’ın Kemalizm eleştirisini^[11] ve sömürge tezi üzerinden Türk soluna yönelttiğı eleştirileri, Kürt siyasal hareketinde 1970’lerde yaygınlaşacak kopuşların (Türk solundan ayrışma, ulusal kurtuluşçuluğun merkezileşmesi, silahlı mücadele ufkunun belirmesi) erken bir “ideolojik membaı” olarak okunabilir. Bu nedenle Kürtlerin 68 periyodu, bir yandan DDKO gibi yasal örgütlenme deneyimlerini, diğer yandan Kırmızıtoprak çizgisindeki radikalleşme ihtimallerini aynı anda içeren, çok katmanlı bir geçiş dönemi.

1970’ler: Kürt siyasetinde rekabet yılları ve PKK

1970’ler, Kürt siyasal hareketleri açısından hem teorik yoğunlaşmanın hem de örgütsel atomizasyonun eşzamanlı biçimde yaşandığı bir dönem olarak tanımlanabilir. 1960’ların ikinci yarısında Türkiye sosyalist hareketiyle kurulan görece yakın ilişki, 1970’lerde yerini belirginleşen bir ayrışmaya bıraktı, Kürt siyasal aktörleri, ulusal kurtuluşu merkeze alan müstakil örgütsel ve ideolojik hatlar inşa etmeye yöneldi. Bu yönelim, dönemin siyasal atmosferinde yalnızca Kürt hareketine özgü bir kopuşu değil, aynı zamanda Türkiye solunun yaşadığı stratejik ve teorik krizlerin Kürt alanındaki yansımalarını da ifade ediyordu^[12].

Bu bağlamda PKK, 1970’lerin başından itibaren ortaya çıkan çok sayıda Kürt sol örgütü arasından, 10 yılın sonunda hegemonik bir aktör olarak sıvırıldı. Ancak bu hegemonya, ani ya da kendiliğinden bir sonuç değil, uzun süreli, kapalı ve sabırlı bir örgütlenme pratiğinin ürünüydü. PKK’nin fikri ve kadro çekirdeğı, 1973’ten itibaren Ankara merkezli bir öğrenci çevresi olarak şekillendi; Abdullah Öcalan, Haki Karer, Kemal Pir gibi isimlerin etrafında kümelenen bu yapı, başlangıçta kendisini “Kürdistan Devrimcileri” ya da “Apocular” olarak tanımlamıştı.

---

[10] Cengiz Güneş, *The Kurdish National Movement in Turkey: From Protest to Resistance*, 2012, s. 65-81.

[11] Sait Kırmızıtoprak, *Kürt Millet Hareketleri ve Irak’ta Kürdistan İhtilali*. İstanbul: El Yayınları, 2014.

[12] Tuncay Şur, *Yetmişli Yıllarda Kürt Hareketi ve Devlet: Fragmentasyon ve Radikalizasyon; Rekonstrüksiyon ve Rekonsolidasyon*, ed. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye’nin Yetmişli Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 581-607.

Bu erken dönemde grup, dönemin birçok Kürt ve Türk sol örgütünün aksine, yayın faaliyetlerinden, kitlesel gösterilerden ve açık örgütlenme biçimlerinden bilinçli olarak uzak durdu.

Bu tercihin ardında iki temel değerlendirme vardı: Birincisi, PKK'nin kurucu kadrolarına göre Türkiye sosyalist hareketi ideolojik olarak "sosyal-şovenizm" ve Kemalizm'le yeterince hesaplaşmamış, örgütsel olarak ise Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş örneklerinde görüldüğü üzere "aceleci" ve hazırlıksız bir silahlı mücadeleye yönelmişti. İkincisi ise, Kürt ulusal kurtuluş mücadelesinin ancak uzun erimli, disiplinli ve yerel toplumsal dokuyla temas eden bir örgütlenme modeliyle başarıya ulaşabileceği düşüncesi idi. Bu nedenle PKK, 1970'ler boyunca kapalı hücreler, kişisel ilişkiler ve ev toplantıları üzerinden gelişen bir örgütlenme tarzını benimsedi; Ankara'nın Emek, Dikimevi ve Yukarı Ayrancı semtlerindeki küçük daireler bu erken örgütlenmenin başlıca mekanları oldu.

İdeolojik düzlemde ise PKK, dönemin diğer Kürt sol örgütleriyle önemli ortaklıklar taşıyordu. Özgürlük Yolu (TKSP), Kawa ve Rizgarî gibi yapılarla birlikte Kürtlerin statüsünü "sömürge" olarak tanımlıyor ve teorik olarak silahlı mücadelenin zorunluluğu konusunda mutabıklardı. PKK'yi ayıran, bu teorik kabulleri uzun süre polemik konusu yapmaktan ziyade, pratikte uygulanabilir bir örgütsel zemine odaklanmasıydı. PKK liderlerinden Duran Kalkan'ın ifadesiyle "uzun ve gereksiz tartışmalar" yerine, silahlı bir dekolonyal mücadelenin koşullarını inşa etmek öncelikti.

Bu sürecin önemli bir dönüm noktası, 1976'da gerçekleştirilen ve literatürde "Dikmen Toplantısı" olarak bilinen buluşma oldu. Toplantıda, Ankara merkezli bir öğrenci grubu olmanın ötesine geçilerek, örgütlenmenin doğrudan "Türkiye Kürdistanında" yürütülmesi kararlaştırıldı. İzleyen "Dikimevi toplantısıyla" birlikte, örgüt kadrolarının bir kısmının Kürdistan'da, bir kısmının ise büyük şehirlerde faaliyet yürütmesi yönünde bir işbölümüne gidildi. 1977'den itibaren PKK kadroları Ağrı, Kars, Dersim, Elazığ, Diyarbakır ve Antep gibi merkezlerde örgütlenmeye başladı. Bu, grubun siyasal bir organizasyona dönüşmesinde kritik bir eşikti.

1970'lerin ikinci yarısında Kürt siyasetindeki rekabet, giderek daha sert ve şiddet içeren bir karakter kazandı. Maocu çizgideki Stërka Sor adlı bir Kürt grubun 1977'de PKK'nin önde gelen kadrolarından Haki Karer'i Antep'te öldürmesi, hem örgüt içi silahlanmayı hızlandırdı hem de PKK ile diğer Kürt örgütleri arasındaki çatışmalı ilişkinin başlangıcını simgeledi. Bu olay, PKK

açısından yalnızca bir kadro kaybı değil, partileşme sürecini hızlandıran kurucu bir travma oldu.

Bu gelişmelerin ardından PKK, 26–27 Kasım 1978 tarihlerinde Diyarbakır'ın Fis (Ziyaret) köyünde gerçekleştirdiği toplantıyla parti olma kararını fiilen aldı. Her ne kadar partinin isminin ve programının kamusal olarak ilanı 1979'u bulacak olsa da, Fis toplantısı PKK'nin örgütsel ve ideolojik kuruluş anı kabul ediliyor. Bu tarihten itibaren PKK, kendini Marksist-Leninist prensiplere dayanan, ulusal kurtuluşçu ve proleter devrimci bir parti olarak tanımladı; Kürt ulusal mücadelesini yalnızca Türkiye bağlamında değil, bölgesel bir devrim perspektifi içinde konumlandırmaya başladı^[13].

Sonuç olarak 1970'ler, Kürt siyasal alanında yoğun rekabetin, ideolojik arayışların ve örgütsel deneylerin yaşandığı bir laboratuvar işlevi gördü. PKK'nin bu dönemdeki özgünlüğü, ideolojik içeriğinden ziyade, uzun vadeli örgütlenme stratejisi, polemiklerden kaçınan kapalı yapısı ve Kürdistan merkezli siyasal tahayyülünde yatıyor. 1980'e gelindiğinde PKK, henüz silahlı mücadeleyi başlamamış olsa da, mümkün kılacak kadro, ideolojik ve mekansal altyapıyı büyük ölçüde tamamlamıştı.

12 Eylül ve Kürt meselesinde “balans ayarı”

12 Eylül 1980 darbesi, Türkiye'de muhalefeti tasfiye eden askeri despotizm koşullarında Kürt meselesini yeniden güvenlik eksenine çekmekle kalmadı, Kürt hareketi açısından silahlı direnişin uygulanacağı elverişli bir zemin de üretti.

Böyle bakınca darbe, yalnızca bastırma değil, paradoksal biçimde karşı şiddetin meşruiyet eşiğini arttıran bir tarihsel momentti. Darbenin ürettiği sistematik şiddet, muhalefeti yok etmeyi hedeflerken hareket düzeyinde “rakip şiddeti” teşvik eden bir siyasal atmosfer de yarattı.

Darbe sonrası üç süreç belirleyici oldu. İlk olarak, Avrupa'ya doğru hızlanan politik göç dalgası, Kürt diasporasının kurumsallaşacağı toplumsal zemini güçlendirdi^[14]. İkinci olarak, cezaevleri –özellikle Diyarbakır– örgüt içi sadakat, feda ve şehitlik kültürünün kurulduğu siyasal eğitim mekanlarına dönüştü.

---

^[13] Tuncay Şur, *Partiya Karkerên Kurdistan / Kürdistan İşçi Partisi* (ed.), Mete Kaan Kaynar, Türkiye'nin 1980'li Yılları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023, s. 713-730.

Mahkeme savunmalarının örgütsel yayın organlarında dolaşıma sokulması, cezaevini “duvarların dışına taşan” bir mobilizasyon alanı haline getirdi; içerideki fedakârlık anlatısı dışarıdaki kadroları mutlak adanmışlığa çağıran bir siyasal pedagoji üretti. Üçüncü olarak ise, 1970’lerde teorik düzeyde yaygınlaşan silahlı mücadele fikri, darbe koşullarında pratikle birleşerek çatışmanın süreklileşeceği zemini oluşturdu.

Böylelikle 12 Eylül, 1970’lerin çoklu Kürt siyasal alanını daralttı, 1980’lerde belirginleşecek hegemonikleşme (özellikle PKK lehine) dinamiğine hız kazandırdı.

15 Ağustos 1984: Silahlı çatışma ve yeni rejim

1984 Eruh ve Şemdinli saldırıları, Türkiye’de Kürt meselesinde çatışmanın süreklileşeceği dönemin başlangıcı kabul edilir. Bu tarih, yalnızca taktik bir eylem başlangıcı değil, 12 Eylül sonrası yeniden yapılandırılan örgütün şiddeti devletle savaş ekseninde kurumsal bir stratejiye dönüştürdüğünü ilan ettiği bir eşikti.

Bu eşik, üç düzlemde açıklanabilir. İlk düzlem jeopolitik: Lübnan iç savaşı, PKK için hem meşruiyet hem pratik deneyim sağlayan bir “savaş laboratuvarı” işlevi görmüş, Filistin hareketiyle temas, örgütün kendisini bölgesel bir kurtuluş repertuarı içinde konumlandırmasına imkân tanımıştı. İran-İrak Savaşı’nın yarattığı boşluklar ise sınır hattında yerleşme ve kamp düzenini tahkim etme kapasitesini artırdı.

İkinci düzlem örgütsel ve siyasal: 1981 konferansı ve 1982 kongresiyle yapılan yeniden yapılandırma, örgütü “savaş örgütü” mantığına yaklaştırdı, 1983’ten itibaren sınır hattında kalıcılılaşma, 1984’te çatışmanın sürekliliğine dönüştü.

Üçüncü düzlem ise sembolik: Cezaevi direnişi, Newroz miti ve “feda/şehadet” anlatıları, şiddeti salt araçsal değil, özneleştirici bir özgürleşme pratiği olarak kodlayan Fanoncu bir gramerle birleştirdi. Böylece 1984, şiddetin hem kurucu hem de mobilize edici bir “anlam rejimi” içinde merkezileştiği dönüm noktası oldu.

---

^[14] Bkz. Başer, Bahar Başer, *Kurdish Diaspora Political Activism in Europe: Diaspora Dialogues for Development and Peace Project*. Berlin: Berghof Peace Support, 2011; Grojean, Olivier Grojean, “Politique d’exil: les mobilisations des Kurdes d’Europe”. İçinde *Communautés en exil*, der. Jean-Paul Chagnollaud. Paris: L’Harmattan, 2015.

Karşı hamleler: Koruculuk, OHAL ve çatışmanın toplumsal etkileri

Çatışmanın süreklileşmesi, devletin güvenlik mimarisini yeniden örgütlemesini beraberinde getirdi. Bu dönemde iki kurumsal adım belirgindi: 1985'te Geçici Köy Koruculuğu sisteminin devreye sokulması ve 1987'de Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ile istisna rejiminin kurumsallaştırılması.

Koruculuk, yerel düzeyde paramiliter bir çarpandı: Güvenlik siyaseti, toplumsal dokunun içine yerleşen bir "yerel müttefiklik/karşıtlık" haritası yaratmıştı. OHAL ise bu pratikleri idari ve hukuki olarak normalleştiren bir üst çerçeve sağlıyor, istisna süreklileşen bir yönetme biçimine dönüşüyordu.

Paramiliterleşme, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren şiddetin çok aktörlüleşmesiyle yakından ilişkili. Koruculuk sisteminin yanında Polis Özel Harekat yapılanmaları ve farklı yarı gayri resmi güvenlik formları (özellikle istihbarat ve terörle mücadele alanında) çatışmanın "inkar edilebilirlik" ve "hesap vermezliğini" artırdı. Bu da sahada zorla kaybetmeler, faili meçhul cinayetler ve köy boşaltmaları gibi ağır sonuçların üretilebildiği bir ortam sağladı^[15].

Süreç, şiddetin yalnızca çatışma aracı değil, aynı zamanda bir yönetsellik rejimi üretmeye başladığını gösteriyordu: Güvenlik, yerel çıkar ağları, zor ekonomileri ve denetimsiz aktörler üzerinden kurumsallaşmaya meyliyordu.

Toplumsal etkiler dört eksende toplanabilir:

1.Toplumsal dokunun yeniden hizalanması: Korucu olan ve olmayan ayrımı, aşiret ve köy ilişkilerinde yeni fay hatları üretti. Devlet-PKK gerilimi, yerel düzeyde topluluk içi çatışma biçimlerini de tetikledi.

2.Sembolik ve siyasal mobilizasyon: Cezaevi deneyimi, Newroz ve fedakarlık anlatıları, şehitlik kültürü, kolektif hafızayı ve siyasal aidiyeti yeniden örgütleyen güçlü araçlar haline geldi, çatışmanın sürekliliğini besleyen bir anlam ekonomisi" yarattı^[16].

---

^[15] Ayhan Işık, "Types of Turkish Paramilitary Groups in the 1980s and 1990s". Journal of Perpetrator Research, 3(2), 2021, ss. 42–65; Ayhan Işık, "Turkish Paramilitaries during the Conflict with the PKK". The Commentaries, 2(1), 2022, ss. 1–11.

^[16] Westrheim, Kariane Westrheim, "Prison as Site for Political Education: Educational Experiences from Prison Narrated by Members and Sympathisers of the PKK". Journal for Critical Education Policy Studies, 6(1), 2008, ss. 1–18.

3.Göç ve diasporalaşma: 12 Eylül sonrası siyasi göçle hızlanan süreç, 1980'lerin sonuna doğru Avrupa'da Kürt diasporasının belirginleşmesiyle yeni bir kültürel, diplomatik ve finansal alan üretti. Diaspora kimliklenmeyi güçlendirirken, hareketin kaynak ve kadro dolaşımını da genişletti.

4. Legal siyasetin yeniden belirmesi (1987–1989): 1983 Siyasi Partiler Kanunu'nun sınırlayıcı çerçevesine rağmen 1987 seçimleriyle SHP içinde Kürt siyasetçilerin görünür olması, 1989'daki gerilimler ve ihraçlar, 1990'ların başındaki legal Kürt partileşmesine uzanacak hattın (HEP) ön koşullarını üretti. Bu yüzden 1980'lerin sonu, şiddetin baskın olduğu bir iklimde dahi demokratik temsil arayışlarının filizlendiği bir eşik olarak okunabilir ^[17].

Özetle, 1960–1989 dönemi, Kürt siyasal hareketinin modern biçimlerinin oluştuğu ve üç büyük dönüşüm hattının birbirine eklemlendiği bir tarihsel çizgi sunuyor.

1960'larda "Doğu sorunu" söylemi içinde açılan tartışma kanalları, Kürt meselesini görünür kılarken, 1970'lerde örgütsel çoğullaşma, rekabet ve antikolonyal ulusal kurtuluş grameri güçlendi.

12 Eylül 1980 darbesi, bu çoğulluğu askeri despotizm koşullarında daralttı, cezaevi deneyimi ve bölgesel jeopolitik imkânlarla birlikte şiddetin kurucu bir stratejiye dönüşmesine zemin hazırladı. 1984 sonrasında çatışma süreklileşti, 1985 koruculuk ve 1987 OHAL ile devletin güvenlik mimarisi yeniden kuruldu. Diaspora ve legal siyaset arayışları bu dönemde belirginleşti, böylece şiddetin merkezde durduğu bir bağlamda dahi, demokrasi, haklar ve temsiliyet eksenlerinin siyasi ajandaya girebildiği çok katmanlı bir yapı ortaya çıktı.

*Tuncay Şur; Kürt ve azınlık çalışmaları, Orta Doğu çalışmaları, modern Türkiye ve geç Osmanlı tarihi, entelektüel tarih ve medya alanlarında çalışan bir araştırmacıdır. Ocak 2026'da École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) bünyesinde "Redefining the Kurdish Question: A Socio-Historical Analysis of Turkey's Nationalist and Conservative Intelligentsia in the Late Twentieth Century" başlıklı teziyle doktora derecesini almıştır. Hâlen aynı üniversiteye bağlı olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

---

^[17] Tuncay Şur, 90'lardan Günümüze Legal Kürt Siyaseti (ed.), Ayhan Işık, Günay Kılıçarslan et al, Kürtler ve Cumhuriyet, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 601-612.

1990'lar: "Paradigma'nın İflası" ve Çatışmadan Müzakereye "Zor Yıllar"

Dr. Harun Ercan*

I. Değişen Dünya Dengeleri ve Pandora'nın Kutusundan Çıkan Kimlikler

ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ın (1945-1991) sona ermesi, PKK ile Türk devleti arasında süregelen çatışmanın seyrini yapısal anlamda dönüştürdü. 1990'lı yılların sonuna kadar devam eden çatışmaların genişlemesi, gayrinizami harp yöntemleriyle bastırılması ve siyasal rejimin otoriterleşmesi; Türkiye'nin stratejik öneminin azaldığı yeni bir jeopolitik düzlemde gerçekleşti.

Türkiye, NATO'nun Sovyetler Birliği ile en uzun sınırlara sahip üyesi olarak "Batı'nın Doğu Karakolu" olma misyonunu Soğuk Savaş boyunca layıkıyla sürdürdü. Bu küresel konjonktürün sağladığı ayrıcalıklı statü sayesinde Türkiye'nin askerî, siyasî ve ekonomik elitleri; sınıfsal ve etnik eşitsizliklere karşı toplum içinden gelişen reformist veya devrimci muhalefeti bastırırken ciddi uluslararası yaptırımlarla karşılaşmadı. Türkiye'nin Batı ülkeleri nazarındaki bu özel konumu, 1990'lı yıllarda anlamını tamamen yitirmese de tek kutuplu dünya düzeninde yerini "şartlı destek" rejimine bıraktı. Bu değişimin yanı sıra, ABD'nin küresel hegemonik güç olduğunun tescillenmesi, Türk devleti ile PKK arasında süregelen çatışmaları iki temel yönden etkiledi.

Birincisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sosyalist devrim korkusu sönmelenirken, yeni tek kutuplu dünya düzeninde Batı'daki yeni toplumsal hareketlerin ve sivil toplum kuruluşlarının hareket alanı kayda değer şekilde genişledi. Devleti ele geçirerek iktidara gelme stratejisini izleyen "Eski Sol'un Batı'daki yenilgisinden sonra; sınıf vurgusu nedeniyle uzun süre görmezden gelinen etnik-ırksal hareketler, toplumsal cinsiyet eşitliği savunucuları ile savaş karşıtı ve insan hakları odaklı gruplar yükselişe geçti^[1]. Batı'da güçlenen bu hareketler, Kürt meselesinin uluslararası siyasette gündemleşmesi için yeni bir siyasî dil ve kanallar yaratmakla kalmadılar; aynı zamanda Türk devletinin işlediği ağır insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası arenada siyasî dışlanma, askerî ambargolar ve silah satışı kısıtlamalarıyla uluslararası

[1] Immanuel Wallerstein, "Structural Crises," New Left Review 62 (2010): 133-142.

arenada siyasî dışlanma, askerî ambargolar ve silah satışı kısıtlamalarıyla karşılaşmasında da belirleyici rol oynadılar.

Biten Soğuk Savaş'ın Kürt meselesine doğrudan etki ettiği ikinci dinamik, 1990-1991 Körfez Savaşı'nın patlak vermesi oldu. Sovyetler Birliği'nin çözülme sürecine girmesi, Kuveyt'i işgal eden Saddam'a karşı ABD'nin harekete geçmesinin önündeki jeopolitik engelleri kaldırdı. Kürtlere yönelik yeni bir soykırıma hazırlanan Irak rejimine karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 688 sayılı karar ile bölge Irak uçaklarına yasaklandı; ardından Irak ordusu Ekim 1991'de Güney Kürdistan'dan çekilmek zorunda kaldı. Bu süreçte ortaya çıkan otorite boşluğu sayesinde, PKK'nin örgütsel büyüme için ihtiyaç duyduğu güvenli alan ve mühimmata erişim sorunları büyük oranda çözüldü^[2]. Kürt Hareketi'nin bu döneme kadar yüzlerle ifade edilen savaşçı sayısının binlere ulaşarak bir gerilla ordusuna dönüşmesi, PKK'nin bu siyasî ve askerî fırsatları değerlendirmesinin bir sonucu olarak gerçekleşti^[3].

II. Paradigmanın İflası ya da “Kürt Realitesini Tanıyoruz”

Kürt hareketinin radikalleşerek silahlı mücadeleye yönelmesinin en temel sebeplerinden biri, Kürtlerin etnik-ulusal bir grup olarak varlıklarının ısrarlı ve tavizsiz bir devlet politikasıyla reddedilmesiydi^[4]. Hâliyle, Süleyman Demirel'in Aralık 1991'de Diyarbakır'da sarf ettiği “Kürt realitesini tanıyoruz” sözleri, barış umutları karşılıksız kalacak olsa bile; Kürt meselesinde on yıllardır hüküm süren inkârcı statükonun artık sürdürülemez olduğunu göstermesi bakımından tarihî öneme sahipti. Bu söylemsel açılım, aynı zamanda iktidar elitlerine Kürt Hareketi'ne karşı yeni bir propaganda zemini de sundu. Katı inkârcı söylemin yerini, PKK ile Kürtleri ayrıştıran bir yaklaşım aldı; bu da PKK'ye karşı devlete sadık bir Kürt kitlesinin desteğini örgütlemeyi amaçlayan stratejik bir geçişin öncü hamlesi oldu.

Bugünden bakıldığında, Kürt kimliğini tanıyan bu açıklamanın neden savaşın büyümesini engelleyemediğini çatışma çözümü literatürüne başvurarak kavrayabiliriz. Silahlı iç çatışmalarda barış müzakereleri, ancak tarafların

---

^[2] Murat Karayılan, *Bir Savaşın Anatomisi* (Diyarbakır: Aram Yayınevi, 2014), s. 152.

^[3] Ali Nihat Özcan, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi): Tarihî, İdeolojisi ve Yöntemi* (Ankara: ASAM Yayınları, 1999), s. 133.

^[4] Harun Ercan, "Talking to the Ontological Other: Armed Struggle and the Negotiations between the Turkish State and the PKK," *Dialectical Anthropology* 37, no. 1 (2013): 113.

mevcut imkânlarıyla ve kabul edilebilir bir maliyetle çatışmayı daha ileriye taşıyamayacakları bir duruma” hapsedikleri koşullarda hakiki bir seçenek hâline gelir^[5]. Bu perspektiften bakıldığında; Kürt hareketinin o dönemde önemli kayıplar vermesine rağmen hem askerî hem de siyasî açıdan ilk kitlesel mobilizasyon evresini yaşadığı ve stratejik olarak avantajlı bir konumda olduğu görülecektir. Bu örgütsel büyümenin en net kanıtı, PKK'nin 1991 yılında 600-700 civarında olan gerilla sayısının 1992 yılı itibarıyla dramatik bir artış göstererek 3.800'e ulaşmış olmasıydı^[6]. Her ne kadar Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi seçilmiş siyasetçiler çatışmasızlık hedefiyle doğrudan diyalog amaçlı adımlar atacak olsalar da, meselenin yönetimi konusunda izlenecek strateji konusunda son sözün MGK'da yani Türk Silahlı Kuvvetlerine ait olduğu militarist bir döneme girelecekti.

III.Yasal Parti ve Legal Kürt Siyasetinin Doğuşu

PKK'nin gerilla mücadelesi stratejisine yöneldiği 15 Ağustos 1984 tarihinden itibaren, Kürt Hareketi'nin kaderini tayin edecek temel dinamik, kırsal alandaki silahlı eylemlere paralel kitlesel bir mobilizasyon ortaya çıkıp çıkmayacağıydı. Nitekim Mart 1990'da Mardin'deki bir çatışmada hayatını kaybeden militanların cenaze törenleri, Nusaybin'de ilk kez kitlesel protestolara dönüştü. Süreç içerisinde 'Serhildan' (başkaldırı) olarak nitelendirilecek olan bu eylemler, kısa sürede Cizre'ye ve ardından bölgedeki tüm temel yerleşim birimlerine yayıldı^[7]. Kürtlerin kolektif taleplerinin siyasal bir parti çatısı altında ifade edilmesinin zeminini hazırlayan asıl gelişme, bu toplumsal mobilizasyon dalgasının başlamasıydı.

7 Haziran 1990'da Halkın Emek Partisinin (HEP) kurulması, tarihsel olarak politik şiddet zemininde hapsedilmeye çalışılan Kürt meselesindeki tıkanıklığı açabilecek en önemli bir dönüm noktasıydı. Bu kuruluşa zemin hazırlayan olaylardan biri, Paris'te düzenlenen “Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları” konferansına katılan Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) milletvekillerinin partiden ihraç edilmesiydi. Dönemin koşullarında Kürt meselesine en demokratik ve kapsayıcı yaklaşımı sergilemesi beklenen bir parti çatısı altında

---

^[5] William Zartman, *Elusive Peace: Negotiating an End to Civil Wars* (Washington, DC: Brookings Institution, 1995), s. 8.

^[6] Özcan, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi)*, s. 142.

^[7] Selahattin Çelik, *Ağrı Dağını Taşımak: Çağdaş Kürt Halk Direnişi; Siyasî, Askerî, Ekonomik ve Toplumsal Sonuçları* (İtalya: Zambon Verlag, 2000), s. 164-165.

dahi tutunamamaları, legal Kürt siyasetinin ilerleyen yıllarda maruz kalacağı sistematik dışlanma, baskı ve cezalandırma politikasının açık bir habercisiydi.

IV.1991 Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ve 1992 Konsepti

Tarihsel bir süreklilik içinde değerlendirildiğinde, Kürt illerinin büyük çoğunluğu 1979'dan bu yana halihazırda sıkıyönetim veya olağanüstü hâl rejimleriyle militarist bir çerçevede yönetilmekteydi. Bununla birlikte, 1991'de yürürlüğe giren Terörle Mücadele Kanunu (TMK), Kürt meselesini siyasî şiddet bağlamına hapsederek araçsallaştırdı ve bugüne uzanan yeni bir cezaî adaletsizlik rejiminin kurucu metni hâline geldi^[8]. Olağanüstü kriz dönemleri ile olağan siyasî süreçler arasındaki hukuki ayrımı ortadan kaldıran bu muğlak yasa, yalnızca Kürt siyasetçileri ve aktivistleri değil, sivil toplumu, basını ve örgütlenme özgürlüğünü —demokratik muhalefetin Türkiye genelindeki tüm bileşenlerini— kuşatma altına alarak devletin elindeki en esnek ve kullanışlı baskı araçlarından birine dönüştü.

Demokratik alanlar “terörle mücadele” gerekçesiyle hızla daraltılırken TSK öncülüğünde yeni bir otoriter rejimin inşasını mümkün kılan asıl kırılma noktası, müzakere ve barış ihtimalini dinamitleyen topyekûn savaş kararıydı. Bu kararın en belirgin işareti, Ağustos 1992'de ilk kez Ankara dışında, Diyarbakır'daki bir askerî kışlada MGK'nin yaptığı toplantı oldu. Söz konusu toplantıda devletin kilit güvenlik aygıtlarının gayrinizami savaş için seferber edilmesine ve gerekli kaynakların aktarılmasına ilişkin kararlar alındı^[9]. Kürt hareketinin hem silahlı hem de legal kanadını tasfiye etmek amacıyla kurulan savaş koalisyonunun uygulayıcı aktör ve kurumları şunlar olacaktı: Milli Güvenlik Kurulu, Genelkurmay bünyesindeki Özel Kuvvetler Komutanlığı, JİTEM, Millî İstihbarat Teşkilâtı, Özel Harekât Dairesi Başkanlığı, Köy Korucuları ve Hizbullah. Sivil siyasî aktörlerin TSK'nın planına karşı gösterdiği direnç bir süre daha devam edecek olsa da, gayrinizami harp stratejisi, Kürt meselesinin seyrini belirleyen temel referans hâline gelecekti.

---

^[8] Öztürk Türkdoğan, “İnsan Hakları Savunucuları Üzerinde Demir Kafes: Terörle Mücadele Kanunu,” İnsan Hakları Derneği Raporu (2022).

^[9] Harun Ercan, “Selective Hegemony: Counterinsurgency, Racialization, and Criminal Networks in Turkey” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, SUNY Binghamton Sosyoloji Bölümü, 2024), s. 189.

V. Akamete Uğrayan Barış Girişimi: 1993 Ateşkesi ve Legal Kürt Siyasetine Vurulan Kelepçe

Çatışmasızlığa ve çözüme şans vermek adına PKK, 1993 Newroz'undan hemen önce 20 Mart'ta tek taraflı ateşkes ilan etti. Bu ateşkes, başta Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere sivil siyasetçilerin gazeteciler aracılığıyla PKK liderliğine mesaj ilettiği bir süreçte olgunlaştı. . Özal'ın talebiyle KYB Genel Başkanı Celal Talabani'nin doğrudan arabuluculuk üstlenmesinin ardından Lübnan'da düzenlenen bir basın toplantısıyla kamuoyuna duyurulan ateşkes, en üst düzeyde atılan adımlar olması bakımından çatışmasızlık ve kalıcı barış yolunda umutların yeşermesine zemin hazırladı.

İlerleyen haftalarda devlet kanadından çatışmasızlık sürecini kalıcılaştırmaya yönelik somut bir adım atılmamış olsa da PKK, Özal'ın talebi üzerine 15 Nisan 1993'te ateşkesi iki ay daha uzattı. Ne var ki iki gün sonra, 17 Nisan'da Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın hayatını kaybetmesi bu diyalog sürecinin fiilen sona ermesine yol açtı. Açılım fırsatını tamamen rafa kaldırtan esas gelişme ise 24 Mayıs'ta Bingöl'de yaşandı. Silahsız ve korumasız biçimde usta birliklerine sevk edilen askerler, PKK tarafından ateşkes ve diyalog sürecini kabul etmesi için hükümete baskı aracı olarak rehin alındı. Olayın her aşaması henüz tam anlamıyla aydınlatılmış olmasa da sürece tanıklık eden askerler ve gerillaların ifadeleri esas alındığında, TSK'nın bu kaçırma hadisesini askerlerin canlarını tehlikeye atarak ateşkesi sabote etmek amacıyla kullandığına dair desteklenebilir kanıtlar mevcut^[10]. Askerlerin PKK'nin bölgedeki bir kampına nakledilme süreci, TSK'nın düzenlediği operasyonlar sonucunda 9 asker ve 1 gerillanın hayatını kaybetmesi sonrasında 24 askerin PKK tarafından öldürülmesiyle noktalandı.

Bu çatışmasızlık ve müzakere girişiminin başarısızlığının ardındaki temel etken ise silahlı çatışmaların nasıl kontrol altına alınması gerektiği konusunda Türkiye'nin siyasî ve askerî elitleri arasında yaşanan derin bölünmeydi^[11]. Bölgesel ayaklanmaların yalnızca Türkiye'de değil, dünya genelinde de sivil yöneticiler ile merkezi ordu arasında yapısal gerilimlere yol açtığına ve siyasal rejimin otoriterleşmesini tetiklediğine dair literatürde yeterli kanıt mevcut^[12].

---

^[10] Hüseyin Kalkan, "Ateşkes Özal'ın, 33 Askerin Öldürülmesi Devletin Projesiydi," Bianet, 24 Ocak 2009.

^[11] Ercan, "Talking to the Ontological Other," s. 117.

^[12] Ferdinand Eibl, Steffen Hertog ve Dan Slater, "War Makes the Regime: Regional Rebellions and Political Militarization Worldwide," *British Journal of Political Science* 51, no. 3 (2021): 1002–1023.

Ateşkes yerine benimsenen topyekûn savaş stratejisi, bu gerilimde askeri elitlerin savunduğu yaklaşımın galip geldiğinin göstergesiydi. Kürt meselesinin sınır tanımayan bir şiddet harekâtı ile bastırma stratejisi, legal siyaset kanallarını Kürt Hareketi'ne tamamen kapatmayı ve siyasî rejimi yeniden dizayn etmeyi de kapsıyordu. Nitekim, 2 Mart 1994 tarihinde; Leyla Zana, Orhan Doğan, Hatip Dicle, Ahmet Türk, Sırrı Sakık ve Mahmut Alınak'ın dokunulmazlıkları kaldırıldı ve tutuklandılar.

VI .Zorunlu Kürt Göçü: Köy Boşaltmalar ve Türkiyelileşen Kürt Meselesi

Çatışmasızlık girişimlerinin başarısızlığa uğramasıyla, 1993–1995 yılları arasında Kürt meselesinde en kanlı ve yıkıcı dönemin kapıları aralandı. Silahlı çatışmanın bu evresi, iktidar elitlerinin PKK tehdidini artık “çevresel/bölgesel bir kriz” olarak değil, “sistemik bir kriz” olarak tanımlamaya başlamasıyla^[13] Kürt meselesi en başat milli güvenlik sorunu olarak kodlandı. Bu doğrultuda Türk Silahlı Kuvvetleri, birliklerinin büyük bir bölümünü batı illerinden Kürt bölgesine kaydırıldı. “Bataklığı kurutma” stratejisinin bir parçası olarak ise, PKK'ye istihbarat ve lojistik destek sağladığı varsayılan, koruculuk dayatmalarını kabul etmeyen ve devlete koşulsuz bağlılığını göstermeyen Kürt köylülerinin yaşamlarını kökten değiştiren kapsamlı bir zorunlu göç politikası hayata geçirildi.

Bu dönemde, gayrinizami harp planı çerçevesinde 2.648 köy yakılarak boşaltıldı^[14]. Devlet, milyonlarca Kürt köylüsünü zorla göç ettirmekle kalmadı; aynı zamanda sistematik bir mülksüzleştirme süreci yürüttü. 1990'larda en güvencesiz işlerde, en uzun saatler boyunca ve mümkün olan en düşük ücretlerle çalışan Kürtler, mutlak artı-değer üretiminin gizli kaynaklarından birini oluşturdu^[15]. Kürt meselesinin Türkiyelileşmesi ise “bataklığı kurutma” stratejisinin niyetlenilmemiş bir sonucu oldu. İktidar elitlerinin öngördüğünün aksine, baskı politikaları ve yeni asimilasyon projesinin elde ettiği sonuçlar sınırlı kaldı. Benzer iç savaş örneklerinde görüldüğü üzere, göçe zorlanan Kürtler daha da politikleştiler ve Türkiye'deki demokratik muhalefetin en önemli taşıyıcılarından biri hâline geldiler.

---

^[13] Paul Staniland, “Varieties of Crises,” APSA-CP Newsletter 30, no. 2 (2020): 117–118.

^[14] Ayhan Işık, “Pro-State Paramilitary Violence in Turkey since the 1990s,” Southeast European and Black Sea Studies 21, no. 2 (2021): 231-249.

^[15] Şahan Savaş Karataşlı ve Şefika Kumral, “Capitalist Development in Hostile Conjunctures: War, Dispossession, and Class Formation in Turkey,” Journal of Agrarian Change 19, no. 3 (2019): 546.

VII. Galatasaray Meydanı'ndan Yükselen Ses: Kayıplar ve Faili Meçhuller

Zorunlu göç stratejisi ziyadesiyle Kürt hareketine kırsal alanda toplumsal desteği hedef alırken, JİTEM öncülüğünde gerçekleştirilen zorla kaybettirmeler ise çoğunlukla Kürt Hareketi ile iltisaklı görülen siyasetçileri, aktivistleri, aydınları ve gazetecileri hedef aldı. İnsan hakları örgütlerinden derlenen veriler, Türkiye'de 1991-2000 yılları arasında gerçekleşen ve faileri meçhul kalan siyasî cinayetler ile yargısız infazların toplam sayısının en az 3.285 olduğunu işaret ediyor^[16].

Devletin tehdit olarak gördüğü muhalifleri hukuken hesap vermeden ortadan kaldırmak ve geriye kalanları korkutarak pasifize etmek amacıyla işlenen bu suçlar, Kürt illeriyle sınırlı değildi. Zorla kaybettirme vakalarına yönelik biriken kolektif öfke, Mart 1995'te Hasan Ocak'ın İstanbul'da öldürülmesinin ardından gerçekleştirilen ilk oturma eylemiyle görünürlük kazandı. Korku duvarını aşan bu eylemin ardından, her Cumartesi günü İstanbul'da Galatasaray Lisesi önünde toplanarak sivil direnişi sürdüren kayıp yakınları, devletten hesap sorma mücadelesini kamusal alana taşıdı^[17]. Bu eylemler, yalnızca kaybettirmelerin normalleştirilmesine karşı politik ve ahlaki bir set çekmekle kalmadı; aynı zamanda Türkiye'yi ve Kürt meselesini sınır tanımayan bir olağanüstü şiddet rejimiyle yönetenlere karşı geliştirecek demokratik muhalefetin de önünü açtı.

VIII. Medyanın Kürt Meselesiyle İmtihanı

1990'lı yılların başlarında Türkiye'de gazetecilerin ve medyanın zaman zaman çatışmasızlık adına olumlu katkılar sunduğu bilinen bir gerçek. Ancak ilerleyen yıllarda, MGK'nın siyasî alan üzerindeki tahakkümüne paralel olarak medya, devletin resmî terör söylemini yeniden üreten ve yaygınlaştıran bir konuma sürüklenmekle kalmadı, iktidar elitlerini hesap vermeye zorlamak yerine yürütülen psikolojik harp operasyonlarının bir dişlisi hâline getirildi^[18]. Kürt meselesini ağırlıklı olarak güvenlik eksenli bir çerçeveye indirgeyip terör sorunu olarak kodlayan ana akım basın yol açtığı en önemli sonuçlardan biri, Türkiye'de iki farklı hakikat rejiminin oluşmasına katkıda bulunmasıdır. Ana

---

^[16] Işık, "Pro-State Paramilitary Violence," s. 10.

^[17] Başak Can, "How Does a Protest Last? Rituals of Visibility, Disappearances under Custody, and the Saturday Mothers in Turkey," *American Anthropologist* 124, no. 3 (2022): 468.

^[18] Ali Yılmaz, *Karanlık Vardiya: 90'lı Yılların Politik Arşivi* (İstanbul: Doğan Kitap, 2015), s. 128-142.

akım Türk medyası, Mart 1995'te MED TV kurulana kadar savaş anlatısı üzerindeki mutlak hâkimiyetini korudu. Bu süreçte medya, sadece Türk ve Kürt toplumlarının bilgi dünyalarını birbirinden ayırştırmakla kalmadı; aynı zamanda Kürtlere yönelik sistematik ırkçı söylemin, terörle savaş retoriği altında kontrollü bir biçimde dolaşıma sokulmasının ana taşıyıcısı hâline geldi. Devlet adına işlenen ağır insan hakları ihlallerinin medyada görünmez kılınması, sahadaki gerçekleri ortaya koymaya çalışan liberal, sol ve Kürt muhalif gazetecilerin sistematik biçimde dışlanması ve hedef hâline gelmesini de kolaylaştırdı. Nitekim Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin verilerine göre, 1990–2000 yılları arasında çoğunluğu Kürt basın çalışanı olmak üzere 42 gazeteci hayatını kaybetti[19]. Aralık 1994'te Özgür Ülke gazetesinin binalarına yönelik bombalı saldırı da bu dönemin basın özgürlüğü açısından ne denli ağır ihlaller içerdiğini gösteren çarpıcı örneklerden biridir.

IX.Susurluk'ta Kamyona Çarpan Devlet

Kürt Hareketi'ni bastırmak ve pasifize etmek amacıyla yürütülen savaş politikalarının tek sonucu, demokratik kurumlar ile hukuk ve adalet mekanizmalarının işlevsizleşmesi değildi. İktidar elitlerinin başvurduğu paramilitarizm stratejisi, aynı zamanda "devletin balkanizasyonu" olarak kavramsallaştırılan sürecin önünü açtı. "Devletin farklı kesimlerinin farklı çıkar gruplarınca ele geçirilmesi" şeklinde tanımlanan bu süreç,^[20] Susurluk'ta açığa çıkan devlet-kriminal iş birliğinin ötesinde, daha derin ve kapsamlı bir dönüşüme işaret ediyordu.

Susurluk sürecinde İçişleri Bakanlığının TBMM'de yaptığı açıklamaya göre, Türkiye'de asker ve/veya polislerin doğrudan üyesi olduğu en az on kriminal ağ tespit edilmişti^[21]. Bu gruplar yalnızca uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı ve hayali ihracat gibi yasadışı ekonomik faaliyetleri yürütmekle kalmadı; aynı zamanda devlet ihalelerinin dağıtımı, sermaye grupları arasındaki ihtilafların çözümü ve bankalardan kredi tahsisi gibi alanlarda da belirleyici aktörler hâline geldi. Bu siyasal-kriminal ağların ortak özelliği, Kürt Hareketi'ni tasfiye etmek adına insan hakları ihlallerine iştirak etmiş olmaları ve bu süreçten

---

[19] "Öldürülen Gazeteciler," Türkiye Gazeteciler Cemiyeti: <https://www.tgc.org.tr/oldurulen-gazeteciler.html>

^[20] Dietrich Rueschemeyer ve Peter B. Evans, "The State and Economic Transformation," Bringing the State Back In içinde (Cambridge University Press, 1985), s. 64.

^[21] Enis Berberoğlu, Susurluk: 20 Yıllık Dosya (İstanbul: Doğan Kitap, 1997); Kutlu Savaş, Susurluk Raporu (İstanbul: Aktüel, 1998).

devşirdikleri “milliyetçi meşruiyet” aracılığıyla hem yasadışı hem de legal alanlarda kurulu ekonomik düzeni tehdit ediyor olmalarıydı^[22]. Özel savaşın parçası olan hemen her yapı; seçilmiş siyasetçiler, sermaye grupları ve organize suç örgütlerinden oluşan yatay ağlar kurarak 1990’ların sonuna kadar siyasî ve ekonomik yaşamın başat aktörleri olmayı sürdürdüler.

Mehmet Ağar ve Polis Özel Harekât’ın önde gelen bazı isimleri Susurluk davası kapsamında kısa süreli hapis cezaları aldı. Buna karşın, gayrinizami savaş politikasının merkezinde yer alan TSK bünyesindeki esas yapılara, kitlesel muhalif eylemlere rağmen, herhangi bir cezaî yaptırım uygulanmadı. Aksine, Kürt Hareketi’ni hedef alan gayrinizami harp stratejisi yeniden kalibre edilerek bu kez İslami Hareket’in tasfiyesine yöneltildi. “Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık” eylemleriyle açığa çıkan toplumsal öfkenin, demokratik muhalefeti birleştiren bir cepheye dönüşmesi engellendi. Batı Çalışma Grubu bünyesinde yürütülen psikolojik harp operasyonları ve ana akım medyanın aktif rol oynadığı bu süreçte, toplumsal öfke Refah Partisi’ne yönlendirildi ve 28 Şubat Darbesi olarak bilinen müdahalenin zemini hazırlandı^[23].

X. Sonuçsuz Kalan Tek Taraflı Ateşkes Girişimleri

TSK’nın Kürt meselesi üzerinden siyasî rejimi büyük ölçüde kontrol altına aldığı en yoğun çatışma dönemlerinde bile, seçilmiş siyasî aktörlerle PKK liderliği arasındaki diyaloglar devam etti. Tansu Çiller’den Mesut Yılmaz’a ve Necmettin Erbakan’a kadar neredeyse tüm başbakanlar, hükümetlerine “nefes aldırma” amacıyla PKK ile pragmatik temaslarda bulundu. Bu süreçlerin ürünü olan Aralık 1995 ve Eylül 1998 ateşkesleri ise ya Güçlükonak Katliamı gibi bir sahte bayrak operasyonu ya da geniş çaplı askerî operasyonlarla akamete uğratıldı^[24]. Bu çabaların neden başarısız olduğunu, sınırlı demokrasi koşullarında TSK’nın ülkenin asli yönetici elitleri olduğu gerçeğinden bağımsız değerlendirmek güçtür.

Türkiye’deki etnik hiyerarşiyi militarist yöntemlerle iktidarda tutma çabaları 1990’lar boyunca yaşanan çoklu krizin en önemli dinamiklerinden biriydi. Hâkim etnik-ırksal rejimin PKK’nin ortaya çıkışı sonrası içine girdiği kriz, süreklilik kazanan ekonomik bunalımlar ve İslami hareketin yükselişiyle

---

^[22] Ercan, “Selective Hegemony.”

^[23] A.g.e.

^[24] Ercan, “Talking to the Ontological Other,” ss. 117–118.

birleşerek Türkiye’de derin bir hegemonya krizine yol açtı^[25]. Siyasal rejimin yaşadığı bu derin meşruiyet sorunu, zayıf koalisyon hükümetleri aracılığıyla görünür hâle gelirken, iktidar elitlerinin çözüm olarak benimsediği temel strateji, Kürt Hareketi ile İslami Hareketi tamamen etkisizleştirip savaş sürecinde kontrol dışına çıkan yapıları da dizginlemektir. Bu seküler-milliyetçi restorasyon projesi, Öcalan’ın Türkiye’ye teslim edilmesinin ardından kısa süreli bir ‘yalancı bahar’ yaşadı, ancak 2001 ekonomik kriziyle birlikte başarı şansını yitirdi.

XI.15 Şubat 1999: Bir Dönemin Kapanması

1997-1998 yıllarında PKK’ye yönelik yeni taktiklerle yürütülen operasyonlarda örgüte önemli kayıplar verdiren TSK, ABD’nin Irak’ta Saddam Hüseyin’i devirmeyi amaçlayan rejim değişikliği planını uygulamaya koymasıyla birlikte önemli bir siyasî fırsat yakaladı. Bu süreçte atılan ilk önemli adım, uzun yıllar çatışma halinde olan KDP ve YNK güçlerinin Eylül 1998’de Washington Barış Anlaşması kapsamında uzlaştırılmasıydı^[26]. Bir diğer önemli gelişme ise ABD’nin, Türkiye’yi “Yeni Irak” projesine razı etmek amacıyla PKK’nin Irak’taki askerî varlığını zayıflatmaya ve örgüt liderliğini etkisizleştirmeye yönelik her türlü diplomatik ve istihbari desteği sağlamasıydı. Nitekim Ekim 1998’de Abdullah Öcalan, işgal tehdidi sonucu Suriye’den ayrılmak zorunda kaldı; 130 gün süren bir uluslararası istihbarat ve diplomasi trafiğinin ardından Şubat 1999’da Türkiye’ye teslim edildi^[27].

Her ne kadar yürütülen yoğun askerî operasyonlar sonucunda PKK ciddi kayıplar yaşamış olsa da, 1999 yılı itibarıyla örgütün askerî ve siyasî açıdan bir yenilgiye uğratıldığını ileri sürmek hatalı olacaktır. Nitekim 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde Kürt Hareketi yalnızca binlerce gerilladan oluşan bir yapı değil, aynı zamanda milyonlarca aktif destekçiye sahip ulus-ötesi bir toplumsal harekete dönüşmüştü^[28]. Buna karşın, Abdullah Öcalan’ın yakalanarak Türkiye’ye getirilmesinin taşıdığı güçlü sembolik anlamdan yararlanan iktidar elitleri, bu gelişmeyi Kürt Hareketi’nin yenilgisi olarak kamuoyuna sunmayı

---

^[25] Ercan, “Selective Hegemony.”

^[26] Dana Ali Salih ve Hawre Hasan Hama, “The Kurdish Civil War and Peace Negotiations, 1994–1998,” *Journal of Asian and African Studies* 58, no. 2 (2023).

^[27] Çelik, Ağrı Dağını Taşımak, ss. 412–428.

^[28] Francis O’Connor, *Understanding Insurgency: Popular Support for the PKK in Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).

tercih etti. Barış ihtimaline fırsat vermek için PKK'nin silahlı güçlerini sınır ötesine çekme kararı da aynı askerî yenilgi anlatısına eklemelendi. Öcalan'ın İmralı'da başlayan tutukluluk sürecinin en önemli sonuçlarından biri, Kürt meselesinin çözümünün geciktirilmesi oldu. PKK, 2004 yılında yeniden eylemlere başlama kararı aldığında, bu tarihî fırsat penceresi değişen güç dengeleri nedeniyle artık kapanmıştı. tercih etti. Barış ihtimaline fırsat vermek için PKK'nin silahlı güçlerini sınır ötesine çekme kararı da aynı askerî yenilgi anlatısına eklemelendi. Öcalan'ın İmralı'da başlayan tutukluluk sürecinin en önemli sonuçlarından biri, Kürt meselesinin çözümünün geciktirilmesi oldu. PKK, 2004 yılında yeniden eylemlere başlama kararı aldığında, bu tarihî fırsat penceresi değişen güç dengeleri nedeniyle artık kapanmıştı.

XII.Savaşın bilançosu

Türkiye'nin 1990'lı yıllarına küresel bir çerçeveden bakılacak olursa, silahlı çatışmanın barışçıl yollarla çözülememiş olması, çatışma çözümü trendlerine aykırı bir vaka olarak tanımlanabilir. Nitekim, El Salvador ve Güney Afrika gibi paradigmatik çözüm süreçleri, "Liberal Barış Tezi" çerçevesinde ilk kez çatışan taraflardan birinin askerî zaferine dayalı olmayan şekilde, iktidar paylaşımı çerçevesinde yeni çözüm modelleri geliştirilmeye başlanmıştı^[29]. Türkiye'deki Kürt meselesini ayrıksı bir vaka olarak 1990'larda çözülmemiş olmasını sadece Kürt meselesinin Irak, Suriye ve İran'daki varlığı nedeniyle bir bölgesel çatışma kompleksi olmasıyla açıklamak zor. Çözümün önündeki yapısal engeller birbirleriyle ilişkili iki tarihsel dinamikten oluşuyor. Birincisi, Türkiye'de kurulmuş olan etnik-ırksal rejimin katılığı. İkincisi, erken Soğuk Savaş döneminden bu yana toplumun içinden gelen örgütlü taleplerin bastırılması amacıyla devletin neredeyse tüm kilit güvenlik kurumlarının gayri nizami savaş teknikleri ile tasarlanıp donatılmış olması.

Çözumsuzlüğü üreten yapısal ve tarihsel nedenler, aradan çeyrek asır geçmesine rağmen, 1990'lardaki savaşın insani ve ekonomik bilançosuna dair güvenilir verilere hâlâ ulaşamıyor olmamızın başlıca sebepleriyle büyük ölçüde aynı. Benzer çatışmalı süreçlerde olduğu gibi, savaşın yarattığı yıkımı ortaya koyabilmek için bir Hakikatleri Araştırma Komisyonu kurulması gerekiyor. Nitekim 1990'lı yıllardaki kayıplara ilişkin tahminler 30-40 bin

---

^[29] Roland Paris, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict* (New York: Cambridge University Press, 2004).

arasında değişse de,^[30] gerçekte yaşamını yitiren gerilla, asker ve sivillerin sayısını; zorla kaybettirilen, işkenceye maruz bırakılan ve doğrudan ya da dolaylı biçimde mülksüzleştirilenlerin kapsamını hâlâ bilmiyoruz. Savaşın ekonomik bilançosu açısından da tablo farklı değil. Yakın dönemde devlet yetkililerinin açıklamalarına göre, çatışmanın doğrudan ve dolaylı toplam maliyeti yaklaşık 2 trilyon dolar^[31]. Ama 1990'ların gerçek bilançosuna ulaşmak, ancak geçiş dönemi adaleti mekanizmaları kararlı ve etkili biçimde uygulanırsa mümkün.

*Harun Ercan; toplumsal hareketler, yapısal ırkçılık, küresel karşıdevrim politikaları ve organize suç alanlarında çalışan bir sosyologdur. Doktora derecesini 2024 yılında Binghamton University Sosyoloji bölümünden almıştır. 2010-2015 yılları arasında, Türkiye'de Kürt meselesine odaklanan ilk akademik dergilerden biri olan Toplum ve Kuram'ın kurucu editörleri arasında yer almıştır. 2015-2016 yıllarında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde Dış İlişkiler Sorumlusu olarak görev yapmıştır. Hâlihazırda ABD'de Hobart and William Smith Colleges Sosyoloji Bölümü'nde çalışmalarını sürdürmektedir.

---

^[30] Berkay Mandıracı, "Turkey's PKK Conflict: The Rising Toll," International Crisis Group Report (2016).

^[31] Anadolu Ajansı, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Terörsüz Türkiye kalkınmış, güçlenmiş, refahını artırmış Türkiye demek," 13 Temmuz 2025. Erişim: <https://aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-terorsuz-turkiye-kalkinmis-guclenmis-refahini-artirmis-turkiye-demek/3629789>.

Çeyrek asırlık arayış: Açılım süreçleri ve reformlar

Prof. Dr. Mesut Yeğen*

1900'lerden 2000'lere geçiş, Türkiye için takvimsel zamanda heyecan verici bir geçiş anı olarak kalmadı. 20. yüzyıldan 21. yüzyıla, birinci milenyumdan ikincisine geçilirken, yüksek bürokrasiyle seçilmişler ilişkisi, batıyla ilişkiler ve Kürt meselesi gibi iç ve dış siyasetin önemli alanlarında dramatik değişiklikler yaşandı.

2000'lere geçildiğinde, Türkiye AB'ye aday üye olmuş, merkezinde askeri bürokrasiyle yargının olduğu seçilmemişlerin 1990'lar boyunca türlü tedbirle iktidardan uzak tutmaya çalıştığı İslamcı hareket 'gömlek değiştirerek' de olsa seçimleri kazanıp iktidara gelmiş, 1990'lı yılları en çok meşgul eden konuların başında gelen PKK eylemleri, muhtemelen ABD'nin tertip ettiği bir operasyonla Kenya'da ele geçirilip Türkiye'ye teslim edilen Abdullah Öcalan'ın çağrısıyla durmuştu.

Milenyum değişikliğine tesadüf eden bu büyük değişiklikler, Kürt vatandaşların talep ve itirazlarının toplamı olarak görülebilecek Kürt meselesiyle meşgul olma biçimlerinde, esaslı değişiklikler yapmanın önünü açtı. 2000'lerin öncesindeki 70-80 sene boyunca Kürt meselesiyle esas olarak tenkil ve temsil (baskı ve asimilasyon) yoluyla meşgul olan Türkiye devleti, yeni yüzyılda reform ve müzakere gibi daha önce pek kullanılmamış araçları devreye aldı. İkinci milenyumun ilk senelerinde Kürt meselesinde önemli reform adımları atılırken, bu adımlara bir süre sonra PKK ile müzakereler eşlik etti.

Özetle, birinci milenyumdan ikincisine geçilirken, Türkiye devletinin Kürt meselesi siyasetinde, önemli bir kırılma yaşandı.

Başat failinin dönüşümü

Yeni milenyumla beraber, Kürt meselesi siyasetinde bir büyük kırılmanın yaşanmasının ardında, yüksek bürokrasinin Türkiye siyaseti üzerindeki vesayetinin azalması ve AB'ye aday üye olmanın pek çok alanda reform yapmayı mecbur kılması vardı kuşkusuz. Ancak bu ikisi kadar etkili diğer bir faktör, Kürt meselesinin başat failinin dönüşmesiydi.

Kurulduğu 1978'den çok kısa bir süre sonra Kürt hareketinin sürükleyici aktörü haline gelen PKK, 1984'te gerçekleştirdiği iki büyük eylemle başlattığı askeri mücadelenin üzerinden 15 yıl geçmeden amacını, yöntemini ve yönelimini değiştirmişti. 1978'de yayımlanan Kürdistan Devriminin Yolu manifestosunda, kendisini bağımsız ve birleşik Kürdistan'ın kurulması için silahlı mücadele verecek sosyalist bir mahfil olarak tanımlayan PKK, SSCB'nin çökmesinin ardından, hem amacını hem de yönelimini revize etti^[1]. Abdullah Öcalan'ın PKK'nin 1995 yılında yapılan beşinci kongresine sunduğu rapor, örgütün sınıf mücadelesi ve ulusal kurtuluş ilkelerine dayanan geleneksel sosyalizm anlayışından uzaklaşıp yeni bir sosyalizm anlayışını benimsemeye başladığını gösteriyordu^[2].

Öncesindeyse, dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın teşviki ve YNK lideri Celal Talabani'nin gayri resmi arabuluculuğuyla 1993'te ilan ettiği ateşkesle Öcalan, PKK'nin silahlı mücadele yerine müzakereyi, bağımsız Kürdistan yerine 'ortak Cumhuriyet' hedefini benimseyebileceğini ilan etmişti.

PKK'deki bu esaslı değişim, Öcalan'ın Türkiye'ye getirildiği 1999'dan sonra hızlanarak devam etti. PKK, 2000'lerin başında silahlı mücadeleyi sonlandırdığını duyurdu.

Bağımsız birleşik Kürdistan hedefinden, askeri mücadeleden ve geleneksel sosyalizm anlayışından vazgeçen PKK, hedefini önce demokratik cumhuriyet, ardından da sırasıyla demokratik konfederalizm ve demokratik toplumun inşası olarak belirledi.

Yeni milenyumda Türkiye'de Kürt meselesi siyasetinde yaşanan kırılmanın ardında, askeri vesayetin gerilemesi ve Türkiye'nin AB'ye aday üye olmasıyla beraber PKK'nin dönüşümü vardı.

AK Parti ve Kürt meselesi

2009-2015 arasında PKK ile en az iki kez kapsamlı müzakere yürütülmesine onay vermesi ve 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT 6'nın kurulması gibi adımların

---

^[1] <http://www.kurdipedia.org/books/75438.PDF>. Kürdistan Devriminin Yolu Türkiye Halk Kurtuluş Partisi önderlerinden Hüseyin İnan tarafından kaleme alınmış Türkiye Devriminin Yolu başlıklı metne nazire yapıyordu. İsmet İmset, PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992), s. 15.

^[2] Abdullah Öcalan. PKK 5. Kongresine Sunulan Politik Rapor, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1995), s. 53-76. <https://docs.google.com/file/d/0B4H05r4W0pdzbTZ6S0JNSExPLWs/edit>

adımların atılmasına olanak veren yasal düzenlemeleri yapmasından ötürü, AK Parti Kürt meselesinde gelmiş geçmiş en reformist parti olma unvanını hak ediyor.

İki noktaya dikkat etmek kaydıyla... İlkın, Kürt meselesinde reformist bir hattın izlenmesine AK Parti iktidara gelmeden önce, 2001 yılında zaten başlanmıştı. İkinci olarak da, iktidarının ilk senelerinde AK Parti, Kürt meselesinde önemli bir adım atmak bir yana, geleneksel siyasetin sınırları içinde hareket etmeyi tercih etmişti.

1999'un hemen başında Öcalan yakalanıp PKK Türkiye dışına çekilirken, Aralık ayında da Türkiye'nin AB'ye tam adaylık başvurusu kabul edilmişti. 2001 yılında dönemin hükümeti, AB adaylık görüşmelerinin başlayabilmesi için gerekli görülen reformları yapmak üzere bir ulusal program hazırladı. Meclisten de onay bu program uyarınca, anayasada bir kısmı Kürt meselesini de ilgilendiren pek çok değişiklik yapıldı.

Değişikliklerin başında anayasanın 26. maddesinde yer alan "düşüncelerin açıklanmasında ve yayılmasında kanunla yasaklanmış herhangi bir dil kullanılamaz" hükmünün çıkarılması yer alıyordu^[3]. 2002'de kabul edilen 4771 sayılı Kanunun 8 ve 11. maddeleri Kürtçe yayın yapmanın ve Kürtçeyi öğrenmenin ve öğretmenin önünü açtı.

Yani AK Parti iktidara gelmeden hemen önce, cumhuriyetin 80 senelik tenkil ve temsil siyasetinin yanına zayıf da olsa bir tanıma siyaseti iliştilmişti.

AB'ye söz verilen reformlar

Türklük yerine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını ortak müşterek olarak görmek ve Kürt meselesinin çözümü için ekonomik kalkınmayla beraber kültürel farklılıkları tanımak gerektiğine işaret eden parti programına karşın, AK Parti iktidarının ilk yıllarında Kürt meselesinde esaslı reformlara teşebbüs bile edilmedi.

---

^[3] 2001'de yapılan anayasal değişikliklerle ilgili kapsamlı bir inceleme için bkz. http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/02f250c7-cb97-4b54-9e5a-c0dfaa8ffbe8/2001%20Anayasa%20Degisiklikleri%20ve%20Siyasal%20Reform%20Önerileri_01.2002.pdf

Abdullah Gül başkanlığındaki 58. ve Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki 59. hükümet programlarında, Kürt meselesine açık ya da örtük atıf dahi yoktu. Buna karşın, AK Parti önceki hükümetin AB'ye söz verdiği reformları yapmayı sürdürdü. Olağanüstü hale son verildi ve 90'lar boyunca yerinden edilenlerin zararlarının tazminine dönük önemli bir uygulamayı başlatacak olan 5233 sayılı Tazminat Yasası çıkarıldı^[4].

Keza, 2001'de gerçekleştirilen anayasal değişikliklere uygun olarak, Kürtçenin özel kurslarda öğretilmesini ve Kürtçe TV yayını yapılmasını mümkün kılan yasal değişiklikler yapıldı.

Ancak bu adımları yeterli bulmayan PKK, 2004'te silahlı mücadeleye dönme kararı aldı ve PKK militanlarıyla güvenlik güçleri arasında çatışmalar yeniden başladı. Bunun üzerine Kürt meselesine daha fazla mesai ayırmak zorunda kalan AK Parti lideri Erdoğan, 2005'te Diyarbakır'a gitti ve burada (sonrasında pişman olacağını açıklayacağı) cesur bir konuşma yaptı.

Devletin geçmişte hatalar yaptığını ikrar eden Erdoğan, doğrudan "Kürt sorunu" tabirini kullanarak meseleyi "Anayasal düzen dâhilinde daha çok demokrasi, daha çok vatandaşlık hukuku, daha çok refahla" çözeceklerini taahhüt etti^[5].

Çıkışın arkası ancak 2007'den sonra gelebildi. Askerin ve yüksek yargının AK Parti adayı Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığını engellemek için yaptığı baskıya, Erdoğan seçimle karşılık vermiş, AK Parti geçerli oyların neredeyse yarısını almıştı.

'Süreç' başlıyor

Türkiye siyasetindeki gücünü ve meşruiyetini artıran AK Parti, 2007 seçimlerinin ardından bürokrasiyi PKK ile müzakere ve Kürt meselesinde reformlara ikna etti^[6].

---

^[4] Yasaya ve uygulanmasına dönük bir değerlendirme için bkz. Dilek Kurban ve Mesut Yeğen, Adaletin Kıyısında. 'Zorunlu' Göç sonrasında Devlet ve Kürtler.

^[5] https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/08/050812_turkey_kurds.shtml Cengiz Çandar'la yaptığı bir mülakat Erdoğan'ın Diyarbakır'daki sözlerinden pişmanlık duyduğunu gösteriyor. Bkz. Cengiz Çandar, Mezopotamya Ekspresi, (İstanbul: İletişim, 2012).

^[6] Kürt meselesinde PKK'yle görüşmeyi de içeren yeni bir çözüm planının 2007 senesinde bizzat MGK'da görüşülerek kabul edildiği ve bu planı yürütmek üzere de MİT müsteşarı Emre Taner'in görevlendirildiği anlaşılıyor. Bkz. İsmet Berkan Asker Bize İktidarı Verir mi? (İstanbul: Everest, 2011), s. 156-7.

2009 başında Kürt kimliğinin tanınmasına yönelik adımların en niteliklisi atıldı ve 24 saat Kürtçe yayın yapacak TRT 6 yayına başladı^[7]. Aynı senenin Mart'ında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, devleti yöneten belli başlı bütün kurumların Kürt meselesini çözmek için yeni bir girişim başlattığını açıkladı^[8].

Devletin zirvesinden gelen bu açıklama, içinde PKK ile görüşmenin de yer aldığı, yeni bir siyasetin devreye alındığını gösteriyordu^[9]. Nitekim, çok geçmeden PKK de, sonunda silahların da bırakılabileceği bir diyaloga hazır olduğunu açıkladı^[10]. Türkiye devletiyle PKK'nin doğrudan müzakeresi ya da 'süreç' başlamıştı.

AK Parti devreye alınan bu yeni siyaseti kamuoyuna benimsetebilmek için, yoğun bir kamu diplomasisine girişti. Meselenin erbaplarıyla başlayan görüş alışverişlerini, kanaat önderlerini, sanatçıları, yazarları ve iş çevrelerini yeni siyasete destek vermeye çağıran toplantılar takip etti. Kamuoyu önünde bunlar yaşanırken, Türkiye istihbaratıyla PKK temsilcileri üçüncü bir devletin arabuluculuğunda, Oslo'da birkaç kez bir araya gelerek gizlice görüştü^[11]. Sürecin ilk zamanlarında her şey yolunda gidiyor görünmekle beraber, işlerin kolay olmayacağı hemen anlaşıldı. İstihbarat yetkilileriyle PKK yöneticilerinin yaptığı görüşmelerde varılan bir uzlaşmaya binaen, silahlarını bırakıp Türkiye'ye dönen bir grup PKK militanının Habur'daki sınır kapısından girişlerinde, binlerce Kürt tarafından coşkuyla karşılanmaları Türkiye kamuoyunda infiale sebep olunca, hükümet süreci kamuoyu önünde yürütmekten vazgeçti.

Ardından, "KCK davası" olarak bilinen seri tutuklamalarla Kürt siyasetçilerinin hapsedilmesi, reformların ardının gelmemesi ve PKK'ye karşı operasyonların sürdürülmesi gibi gelişmeler ve muhtemelen 2011 seçimlerinde AK Parti'nin aldığı yüksek oy, 2009 sürecinin sonunu getirdi.

2011'de yapılan ve AK Parti'nin tarihindeki en yüksek oy oranına ulaştığı, Kürt hareketinin de bağımsız olarak girilmesine rağmen 36 vekillik kazandığı seçimlerin hemen ardından, Silvan'da gerçekleşen PKK saldırısında 12 askerin

---

[1] <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/10683296.asp>

[2] <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/11181483.asp>

[3] Kürt meselesinde PKK'yle görüşmeyi de içeren yeni bir çözüm planının 2007 senesinde bizzat MGK'da görüşülerek kabul edildiği ve bu planı yürütmek üzere de MİT müsteşarı Emre Taner'in görevlendirildiği anlaşılıyor. Bkz. İsmet Berkan Asker Bize İktidarı Verir mi (İstanbul: Everest, 2011), s. 156-7.

[4] <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1090963>

[5] Amed Dicle, 2005-2015 Oslo Görüşmeleri (Mezopotamya Yayınları, 2017).

öldürülmesi ve aynı gün Demokratik Toplum Kongresi'nin "demokratik özerklik" ilan etmesinin ardından çatışmalar yeniden başladı. Sürecin ilk fazı başarısız olmuştu.

İkinci deneme

Çatışmalar üzerine, hükümet Sri Lanka modeliyle PKK'yi sıfırlayacağını, PKK de devrimci halk savaşıyla zafere ulaşılacağını iddia etmiş, ancak iki taraf da vaatlerini yerine getiremediğinden ve 2011'de başlayan Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla yeni bir bölgesel durum olduğundan olsa gerek, taraflar çok geçmeden yeniden görüşmeye başlamıştı.

2013 Ocak ayında başlayan ve bu kez doğrudan Milli İstihbarat Teşkilatı'yla Abdullah Öcalan arasında gerçekleşen görüşmelerin sonunda, Öcalan yeni bir öneri geliştirdi. 2013 Newroz'unda açıklanan önerisinde Öcalan, silahlı mücadele döneminin sona erdiğini ve siyasal mücadelenin zamanının geldiğini ilan etti. Ardından PKK de Öcalan'ın önerisine uyarak 23 Mart 2013'te tek taraflı ateşkes ilan etti.

Hükümetin yeni süreci toplumsallaştırıp meclis zeminine çekmek üzere attığı Akil İnsanlar heyetinin oluşturulması ve mecliste bir komisyonun kurulması gibi adımların ardından, PKK 8 Mayıs 2013'te silahlı güçlerini geri çekmeye başladığını duyurdu. Ancak, Eylül 2013'te ikinci bir açıklama yapıldı ve hükümetin verdiği sözleri yerine getirmemesi nedeniyle geri çekilmenin durdurulduğu ilan edildi. Geri çekilme durdurulmuş olmasına rağmen PKK, ateşkese bağlı kalırken, AK Parti hükümeti de Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda değişiklik yaparak MİT'e "terör örgütleri" ve cezaevinde bulunan kişilerle görüşme ve müzakere yürütme yetkisi verdi. Aynı dönemde KCK davalarından hüküm giymiş kişiler serbest bırakılmaya başlandı. Bunu daha da önemli bir adım izledi ve AK Parti Haziran 2014'te "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesi Kanunu"nu çıkardı. Kanun, yetkililere "teröristlerle" temas kurma yetkisi tanıyordu.

Gerçekleşen durdurulmuş, ancak süreç ilerliyordu.

Kriz: Kobanê olayları

Pürüzlere rağmen ilerleyen süreçte, 2014 sonbaharında büyük bir kriz

yaşandı.

Ekim ayına gelindiğinde, haftalardır kuşatma altında bulunan Kobanê'nin IŞİD tarafından ele geçirilmesinin an meselesi olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine HDP tarafından yapılan çağrıya karşılık veren Kürt kalabalıkları, hükümetin kuşatma karşısındaki kayıtsız ya da memnun görünen tutumunu protesto etmek için sokaklara döküldü. Zaman zaman bir iç savaş görünümü alan olaylar sırasında çoğu HDP yanlısı olmak üzere 40'tan fazla sivil öldü.

Çatışmalar, Öcalan'ın protestoları sona erdirmeye davet eden mesajıyla sona erdi ancak derin bir iz bıraktı. Kürtler Türkiye devletinin, Suriye Kürtlerine karşı tutumundan, Türkiye devleti de Kürtlerde gelişen güçlü kimlik duygusundan ve PKK'nin sivil alanda artan etkisinden tedirgin olmuştu.

Kobanê kriziyle uçurumun eşiğine gelse de süreç devam etti. Aralık başında HDP milletvekilleriyle görüşen Öcalan, devletle yapılacak müzakereler için bir çerçeve önerisi sundu. Ancak hükümet, müzakereler başlamadan önce PKK'nin silahsızlanma kararı alması konusunda ısrarcı olurken, PKK silahsızlanmaya ilişkin nihai kararı ancak taraflar çözümün koşulları üzerinde uzlaştıktan sonra alacağını ilan etti.

Açık uzlaşmazlığa rağmen süreç halen devam etti ve Öcalan'ın müzakereler için hazırladığı 10 maddelik taslak, 28 Şubat 2015'te devlet yetkililerinin ve HDP temsilcilerinin katıldığı bir toplantıyla Dolmabahçe Sarayı'nda kamuoyuna açıklandı. PKK de hükümetin Öcalan'ın 10 maddelik taslakta öngörülen adımları atması halinde silahsızlanma kararını alacağını açıkladı. PKK'nin silahsızlanma kararı almaması hükümet cenahında ve bilhassa Erdoğan'da büyük hayal kırıklığı yaratmış olsa da Öcalan'ın 2015 Newroz'unda vereceği mesaj beklendi.

Ancak Öcalan Newroz mesajında 10 maddelik müzakere taslağı önerisini tekrar etti ve bir takvim belirtmeksizin silahsızlanma çağrısında bulundu. Böylece, PKK'nin üçüncü bir göz nezaretinde yapılacak resmi müzakereler tamamlanmadan silahsızlanma kararı almayacağı netleşti. Bu esnada çoktandır durdurulan askeri operasyonlar ve tek tük de olsa PKK militanlarıyla çatışmalar yeniden başlamış, 2015 seçimleri yaklaşmıştı.

Çöküş ve felaket

2015 seçimlerinden sonra süreç bir kez daha çöktü.

Türk savaş uçakları Kandil dağlarındaki PKK karargahını iki yıl aranın ardından tekrar bombalamaya başlamıştı. Sürecin çökmesinin göz önündeki sebebi, tarafların diğerine göre üzerine düşeni yapmamasıydı. Hükümete göre, PKK söz verdiği halde militanlarının tamamını ülke dışına çekip silahsızlanma kararını almamış, PKK'ye göre, hükümet tarafsız bir üçüncü gözün nezaretinde müzakere yapmayı kabul etmemişti. Ancak, muhtemelen sürecin kesinkes çökmesinin ardında biri iç siyasetle, diğeri de bölgesel durumla ilgili iki asli sebep vardı.

İlkin, Haziran 2015'te yapılan seçimlerin de gösterdiği üzere, PKK silah bırakmadıkça süreç Erdoğan'a yaramıyordu. 2015 seçimlerinde HDP daha önce Kürt partilerinin yanına bile yaklaşmadığı yüzde 10 seçim barajını aşarak yüzde 13 oy almış, buna mukabil AK Parti, 2002'de iktidara geldiğinden bu yana ikinci en düşük oy oranını almış ve tek başına hükümet kuramamıştı.

İkinci olarak, dışarıda da süreç Türkiye devletine değil, PKK'ye yaramış görünüyordu. PKK'yle Türkiye arasında görüşmeler sürerken, sonrasında SDG (Suriye Demokratik Güçleri) adını alacak PKK bağlantılı YPG (Halk Savunma Birlikleri) Suriye'de genişçe bir arazinin kontrolünü ele geçirmişti.

Yani sürecin çökmesinin ardındaki esas sebep, pek muhtemelen sürecin hem içeride hem de dışarıda da Erdoğan'dan ve Türkiye'den çok Kürt hareketine yaramış olmasıydı.

Baskının geri dönüşü

2015 seçimlerinin ardından AK Parti, bir azınlık ya da koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmadı ve Kasım 2015'te seçimler yenilendi. Bu esnada IŞİD'in Türkiye'de art arda gerçekleştirdiği intihar saldırıları ve PKK'yle güvenlik kuvvetlerinin yeniden çatışmaya başlaması, Türkiye kamuoyunu dehşete düşürmüştü, seçmen tercihleri kökten değişmişti. Kasım seçimlerinde HDP'nin oy oranı düşerken, AK Parti tarihindeki en yüksek oy oranlarından birine ulaştı ve büyük çoğunlukla hükümeti kurdu.

Yeni hükümet, süreç esnasında şehirlere yerleşen bir grup PKK militanınca başlatılan ve şehir ya da hendek savaşları olarak adlandırılan kalkışmayı aylar süren bir askeri operasyonla bastırdı. Askeri operasyonlar Mart 2016'da tamamlandığında yüzlerce militan, güvenlik görevlisi ve sivil öldürülmüş, yüz binlerce vatandaş yerinden edilmiş ve çatışmaların yaşandığı kasaba ve mahallelerin tamamı yerle bir edilmişti. Bunu, HDP'yi ve Kürt hareketine yakın sivil toplum kuruluşlarını, televizyon ve radyo kanallarını ve gazeteleri hedef alan bir baskı kampanyası izledi.

2016'nın ilk aylarıyla beraber süreç çökmekle kalmamış, bir süre askıya alınmış görünen baskı siyaseti sert bir biçimde geri dönmüştü.

Sürecin çökmesini takiben gelişen baskı siyaseti, Gülençi subayların 15 Temmuz 2016'da giriştikleri darbe teşebbüsünün ardından daha da sertleşip genişledi. Darbecileri bürokrasiden uzaklaştırıp cezalandırmak gerekçesiyle üç aylığına ilan edilen olağanüstü hal, iki yıl sürdü ve Gülençilerle beraber bütün muhalif, bürokrasiden ve üniversitelerden atıldı, HDP milletvekillerinin büyük çoğunluğunun dokunulmazlıkları kaldırıldıktan sonra, aralarında partinin iki eş genel başkanının da bulunduğu on beş HDP milletvekili tutuklandı ve beş HDP milletvekilinin vekilliği düşürüldü.

Keza, HDP'nin kardeş partisi Demokratik Bölgeler Partisi'nin (DBP) 102 belediye başkanından 94'ü devlet tarafından atanan kayyumlarla değiştirildi. 75 eş başkan hapse atıldı.

Darbe teşebbüsünün yarattığı iklim ve olağanüstü hal sürerken Nisan 2017'de anayasa değişikliği yapılarak parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildi ve Erdoğan daha fazla yetki kuşanmış olarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

Sürecin çökmesini takiben devreye alınan baskı politikası içeriyle sınırlı kalmadı. Temmuz 2015'ten itibaren Türk ordusu Suriye'de büyük askeri operasyonlar yaptı ve Suriye iç savaşı sırasında YPG'nin kontrolüne geçen Afrin, Cerablus, Mınbiç ve Tel Abyad gibi Kürt ve Kürt-Arap nüfuslu kentlerin kontrolünü ele geçirdi. Bu şehirlerde yönetimi Türkiye bürokrasisi devraldı ve Türk polisler, kaymakamlar ve valiler görev yapmaya başladı. Bu esnada Türk ordusu Irak'ta da onlarca askeri üs kurmuştu.

Sürecin çökmesini takip eden birkaç yıl içerisinde devlet hem içeride hem dışarıda Kürtlerle ve Kürt meselesiyle baskı siyasetiyle meşgul olmaya başlamış ve hem içeride hem dışarıda Kürt hareketini sınırlandırıp, kontrol altında tutmayı başarmıştı.

Yeni Ortadoğu, yeni süreç

Kesintilerle de olsa 2009-2015 arasında kalan altı sene boyunca devam eden süreci ayırt edici kılan, devletin Kürt meselesiyle müzakereyle ve Kürt kimliğinin tanındığına işaret eden zayıf reformlar yoluyla meşgul olmasıydı. Nitekim, sürecin çökmesini takip eden neredeyse 10 sene boyunca müzakerenin de Kürt kimliğini tanımanın da sözü edilmedi. Aksine, Erdoğan pek çok kez Türkiye'nin artık bir Kürt meselesi olmadığını duyurdu. Yeniden devreye alınan sert baskı politikası "işe yaramış", Kürt meselesi ve Kürt hareketi hem içeride hem de dışarıda kontrol altına alınabilmişti.

İçeride, PKK teknolojik üstünlük ve askeri operasyonlarla, HDP ise cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilip meclisin önemsizleştirilmesiyle etkisizleştirilmiş, dışarıda da hem Irak'ta hem de Suriye'de PKK getirilmişti.

2015 sonrası siyasetin tek bir pürüzü var gibiydi: Kürt seçmenlerin Erdoğan'a ve AK Parti'ye verdikleri desteğin azalması. Ancak Erdoğan'ın 2018 ve 2023 seçimlerini kazanması, bu pürüzle yaşanılabileceğini gösteriyordu. Hülasa, 2009-2015 sürecinin çökmesinin üzerinden neredeyse on sene geçtikten sonra bile, ne yeni bir sürece ihtiyaç var gibiydi ne de müzakere ve reform siyasetine geri dönmeye.

Ne var ki, beklenmeyen oldu ve 1 Ekim 2024'te iktidar yeni bir sürecin işaret fişeğini ateşledi. Hem de bu kez 2009-2015 sürecinin en sert ve kararlı muhalifi MHP ve lideri Devlet Bahçeli öncülüğünde. 1 Ekim 2024'te meclis yeni yasama dönemine başlarken Bahçeli, DEM Parti Genel Başkanı Tuncer Bakırhan'la tokalaştı ve ardından ülke içinde barışa ve Türklerle Kürtleri bütün bir bölgede kardeşliğe davet eden çağrılar yaptı. Belli ki sahne arkasında Öcalan ve muhtemelen PKK'yle temas kurulmuş, Türkiye devleti yeni bir süreç başlatmaya karar vermişti.

Nitekim bu ilk adımların üzerinden birkaç ay geçtikten sonra, 27 Şubat 2025'te, Abdullah Öcalan kendisini ziyaret eden DEM Parti heyeti aracılığıyla, bir kez

daha silahlı mücadelenin miadını doldurduğunu bildiren, ancak bununla kalmayıp PKK'yi kendini feshetmeye davet eden bir açıklama yaptı. Hemen hemen tam 10 sene sonra yeni bir süreç ya da süreç yeniden başlamıştı.

Çok geçmeden PKK, 5-7 Mayıs tarihleri arasında kongresini topladı ve silahlı mücadeleye son verip kendisini feshettiğini duyurdu. Bunu 11 Temmuz 2015'te Irak Kürdistanı'nda bir grup PKK militanının silahlarını yaktığı bir sembolik tören ve 5 Ağustos 2025'te mecliste bir süreç komisyonunun kurulması izledi. İYİ Parti hariç olmak üzere mecliste grubu bulunan bütün partilerin katıldığı komisyon, çalışmalarını 2025 sonunda tamamladı. Ocak 2026 itibarıyla komisyonun PKK'nin silahsızlanma sürecini tescil etmesi beklenen geçiş yasası önerisini meclise sunması bekleniyor.

Neden?

2009-2015 sürecinin çökmesinin üzerinden neredeyse 10 sene geçtikten sonra ve üstelik Türkiye devleti hem içeride hem de dışarıda Kürt meselesini kontrol altında tutmayı başarmışken yeni bir sürecin ya da sürecin yeniden başlaması şaşırtıcı görünmekle beraber açıklanamaz değil.

Sürecin başlamasının ardında, hem Bahçeli'nin hem de Öcalan'ın pek çok kez vurguladığı üzere, 7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail'e karşı gerçekleştirdiği saldırının ardından yaşanan gelişmelerin neticesinde yeni bir bölgesel resmin oluşması, Ortadoğu'daki güç dengesinin köklü bir biçimde yenilenmesi var. Hamas saldırısının ardından İsrail önce Gazze'ye ardından başta Lübnan ve Suriye'dekiler olmak üzere İran'ın bölgedeki vekillerine karşı toptan bir saldırıya geçti. İsrail saldırıları Lübnan'da Hizbullah'ın yenilmesi, Suriye'de de rejimin çökmesiyle neticelendi. 7 Ekim 2023 sonrasındaki birkaç ay içinde senelerin direniş eksenini çökmüş, bölgede İran'ın nüfuzu azalmış, İsrail'inki büyümüştü.

Türkiye'yi Kürt meselesiyle yeniden baskı harici araçlarla ilgilenmeye sevk edip, yeni bir çözüm sürecine teşvik eden bu yeni bölgesel vaziyet oldu. İsrail'le İran arasındaki güç ilişkilerinin bu kadar dramatik bir biçimde değişmesi Türkiye açısından çok önemliydi çünkü Arap Baharı'ndan sonra Irak ve Suriye devletlerinin bu iki ülkedeki Kürtler üzerindeki kontrolü zayıflayınca, Türkiye ve İran bu iki ülkede Kürtlerin daha fazla güçlenmesinin önüne geçmek üzere işbirliği yapmış ve netice almışlardı. Bölgede Türkiye-İran tandemi olarak

adlandırılabilir bu açık ve örtük işbirliği sayesinde Irak Kürtleri IŞİD'i Musul'dan çıkardıktan sonra ele geçirdikleri Kerkük'ün kontrolünü Irak'a, Suriye Kürtleri de iç savaş sırasında ele geçirdikleri Afrin ve Tel Abyad'ın kontrolünü Türkiye'ye bırakmak zorunda kalmıştı. Türkiye-İran tandemi her iki ülkenin menfaatine işlerken, İran'ın başta Suriye olmak üzere bölgeden hızla çekilmesi, Türkiye'yi zor bir seçimle baş başa bıraktı. Türkiye ya Irak ve Suriye Kürtlerini İran olmaksızın, tek başına 'dizginleyecek' ya da Türkiye'dekiler de dahil olmak üzere Kürtlerle ilişkisini yenileyecekti. Muhtemelen riskli bulunduğundan ilk seçenek tercih edilmedi ve bugünkü süreç başladı.

Özetle yeni sürecin başlamasının ardında 7 Ekim 2023 Hamas saldırısından sonra yeni bir Ortadoğu'nun, deyim yerindeyse İransızlaşan bir Ortadoğu'nun ortaya çıkması var.

Nereye gidiyor?

Sürecin niye başladığı anlaşılır olmakla beraber, nereye evrileceğini kestirmek kolay değil. Süreç PKK'nin kesinkes tasfiye edilip Kürt meselesinin reformlar yoluyla ele alınmaya başlamasıyla da devam edebilir görünüyor, tıkanmayla da. Sürecin etrafında bu kez yürüyebilir dedirten faktörler de var, bu kez de olmayacak dedirten faktörler de...

Sürecin bu kez sonuçlanabileceğine, PKK'nin kesinkes tasfiye edilip, Kürt meselesinin siyaset yoluyla ele alınmasının önünün açılabilmesine işaret eden ilk faktör Öcalan'ın, örgütün ve Türkiye Kürtlerinin silahlı mücadelenin miadını doldurmuş olduğunda uzlaşmış olması. Çoğandır telaffuz edilmekle beraber hem PKK çevrelerinde hem de Kürtler arasında silahlı mücadeleyle alınabileceklerin alındığı, silahlı mücadelenin Kürtlerin daha fazla hak elde etmesinin önünde bir engel olmaya başladığı ve demokratik mücadeleyle daha fazla hak elde edilebileceği yolunda bir fikir birliği var^[1].

İkinci faktör, sürecin Türkiye siyasetinin başat aktörlerince destekleniyor oluşu. AKP ve DEM Parti önceki süreçte olduğu gibi yine sürecin merkezinde. Ancak önceki çözüm sürecine kökten karşı çıkan MHP, bu kez sürece öncülük ediyor. Keza, önceki sürece açıktan karşı çıkmasa da destek de olmayan CHP bu kez sürecin ilerlemesinden yana.

---

^[1] https://kurdish-studies.org/wp-content/uploads/2025/07/KSC_KanaatBarometresi_01_Cumhuriyetin100YiliveKurtler.pdf

Son olarak, sürecin başlamasının ardındaki esas sebep yerinde duruyor. Bölgede oluşan yeni güç dengesinde Türkiye'nin Irak, Suriye ve Türkiye'deki Kürtleri tek başına kontrol etmesi çok zor. Süreç çöküp Türkiye'nin Kürtleri tek başına kontrol etmeye çalışması durumunda Türkiye'yle Kürtler arasında onulmaz yaraların açılacak olması sürece devam etmeyi teşvik eden başka bir faktör.

Sürecin etrafında "bu iş bu kez sonuçlanabilir" dedirten faktörler kadar "süreç bir kez daha çökebilir" dedirten faktörler var. Sürecin arkasındaki esas sebebin Kürtlerle barış içinde bir arada yaşamak arzusu olmaktan çok jeopolitik zaruretler olması bu yöndeki ilk büyük faktör. Bugün yürüyen sürecin arkasında "Kürtlerle barış içinde, Kürtlerin haklarını ya da kimliğini tanıyarak bir arada yaşamak gerekir" türünden normatif bir tercihten ziyade, yeni jeopolitik durumun yarattığı risklerden sakınma arayışı var. Bu, süreci mümkün kılan jeopolitik zaruretler zayıfladığında veya tamamen değiştiğinde barışa duyulan ihtiyacın da zayıflayabileceğine ve dolayısıyla süreçten vazgeçilebileceğine işaret ediyor.

Bu minvaldeki ikinci faktör, sürecin kaderinin fazlasıyla Suriye'de Kürtlerle yeni rejim arasındaki ilişkinin nasıl seyrettiğine bağlı olması. Her ne kadar Türkiye, SDG'yle Suriye rejimi arasındaki ilişki söz konusu olduğunda süreç başladığından daha esnek bir pozisyondaydı da, halen âdemi merkezîyet olmaz tezinde ısrar ediyor. Buna mukabil SDG "âdemi merkezîyet olmadan olmaz" demeye devam ediyor. Kürtlerle Suriye rejimi arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair bu uzlaşmazlık bugünkü süreci kırılğan kılan ikinci faktör.

Üçüncü faktör iç siyasetle ilgili. Geride kalan ayların da gösterdiği üzere, Erdoğan süreç devam ederken muhalefetin başat aktörü CHP'yi felç edip, baskı altında tutmak istiyor. Malum, süreç başladıktan hemen sonra CHP'nin cumhurbaşkanı adayı Ekrem İmamoğlu hapsedildi ve CHP yönetimini hedef alan büyük bir yargı tacizi başladı. Bu sindirme kampanyası bir yandan CHP'nin sürece güçlü bir biçimde katkı vermeye devam etmesini riske sokuyor, beri yandan da DEM Parti saflarında Erdoğan'ın süreci siyasi rakiplerini etkisizleştirmek için araçsallaştırdığı kuşkusuna yol açıyor. CHP'nin sürece destek vermeyi sonlandırabilir olması ve DEM Parti'nin Erdoğan'a dönük güvensizliği, süreci kırılğanlaştıran diğer bir faktör.

Son faktör de iç siyasetle ilgili. Erdoğan ve Bahçeli süreci “önce silahsızlanma, reform sonra ya da belki” formülüyle yürütmek istiyor. Bu formüle göre, yapıp yapılmayacağı belli olmayan ve yapılacak olursa bile kapsamı belirsiz reformlar yapılmadan önce PKK kademelendirilmiş bir infaz düzenlemesiyle fesholunacak. Ancak, PKK'nin reform yapılmadan ve kademelendirilmiş bir dönüğe evet deme ihtimali kuvvetli görünmüyor. Eve dönüşün ve reformların zamanlaması ve kapsamına dair taraflar arasındaki bu anlaşmazlık da sürecin selametle tamamlanmasının zor olduğuna işaret eden bir faktör.

Özetle, 2009'da başlayan sürecin çökmesinden 10 sene sonra, yeni bir süreçle ya da sürecin yeni bir fazıyla karşı karşıyayız ve lakin sürecin tamamına erip ermeyeceği bu kez de meçhul. Şartlar, Kürt meselesinin siyaset ve hukuk zeminine çekilebilmesi, diğer deyişle, sürecin tamamlanabilmesi ya da bir kez daha çökmemesi için PKK'yi silahsızlandırma girişiminin Suriye'deki gelişmelerden özerkleştirilmesi ve güçlü bir reform siyasetiyle desteklenmesi gerektiğini gösteriyor. Lakin, bunun olup olamayacağı, silahsızlanma ve reform siyasetinin aynı anda ve Suriye'den özerkleştirilerek yürütülüp yürütülemeyeceği bugün itibarıyla meçhul.

*Mesut Yeğen; milliyetçilik, vatandaşlık ve Kürt meselesi alanlarında çalışan bir sosyologdur. Lisans ve yüksek lisans derecelerini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden, doktora derecesini ise 1994 yılında Essex Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden almıştır. Anadolu Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve 2020 yılında kapatılan İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümleri'nde öğretim üyesi olarak görev yapmış; Reform Enstitüsü bünyesinde Demokratikleşme Programı Direktörü olarak çalışmıştır. Hâlen Perspektif'te yazmakta ve Kürt Tarihi'nin editörlüğünü yürütmektedir.

Ortadoğu dönüşürken Türkiye’de Kürt meselesi: İmkanlar, zorluklar ve eksenler

Dr. Hasan Kılıç*

Dünyada ve Ortadoğu’da tarihsel kırılmaların yaşandığı bir dönemden geçiyoruz^[1]. 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Bretton Woods düzeni sona eriyor^[2]. Dünya’da bu dönüşüm olurken Ortadoğu’da 1916 tarihli Sykes-Picot döneminin sonuna geliyoruz. Baas rejimleri tarihe karışıyor, Sünni İslamcılığa dayanan monarşik rejimler güncellenmeye çabılıyor. Tüm siyasi aktörler yeniden konumlanmaya, ilişkilerini ve potansiyellerini tekrar değerlendirmeye çalışıyorlar.

Ortadoğu’da son bir-bir buçuk yılda yaşanan siyasal gelişmeler, tarihsel kırılmaların yaşandığı bir döneme işaret ediyor. Dönüşümün sahnesi, 7 Ekim 2023’te açıldı Hamas’ın İsrail’e saldırısının bölgeyi yüksek yoğunluklu çatışmaların merkezi hâline getirmesiyle açıldı. İsrail’in yanıtı sert ve kapsamlı oldu. Bu süreçte Yemen’de Husiler, Lübnan’da Hizbullah ve diğer devlet dışı aktörlere yönelik saldırılar ile suikast girişimleri gerçekleşti. 7 Ekim’in üzerinden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra İran’ın müttefiki olan ve 2011’de başlayan iç savaştan beri çok fazla maddi ve askeri yardım yaptığı Esad rejimi, 8 Aralık 2024’te 53 yıl sonra yıkıldı.

Ortadoğu İsrail’in saldırıları ile Şii hilalinin zayıflamasına tanık oluyor. Esad rejiminin yerine gelen ve selefilik merkezli grupların koalisyonundan oluşan geçici Şam yönetimiyle tanışıyor. Bu yeni manzara, sadece Suriye ve İran’ı etkilemiyor, Lübnan’da yeni güç denklemlerinin ortaya çıkmasından tutalım da Türkiye için açılan fırsat ve risk pencerelerine kadar yeni durumlar ortaya çıkarıyor.

Ortadoğu gerek dünyadaki güç savaşlarından dolayı olarak etkileniyor gerekse de kendi iç dinamiklerindeki hareketlilikle kapsamlı bir dönüşüm sürecinden geçiyor. Bu dönüşüm sürecinde Türkiye’de önemli bir barış süreci başladı. Kuşkusuz ki bu sürecin başlaması, yalnızca bölgesel ve küresel

---

^[1] Hasan Kılıç, “2026: Çiğlik Yılına Doğru,” ON1Meridyen, 29 Aralık 2025, <https://www.on1meridyen.com/2025/12/29/2026-ciglik-yilina-dogru/>

^[2] Michael Hudson, “The End of Bretton Woods and Global Financial Shifts,” Journal of Global Economics 45, no. 2 (2021): 33-47.

jeopolitik gelişmelerle açıklanamaz. İçeride aşırı merkezîyetçilik, sadece Kürtlere değil tüm muhaliflere baskıyı genişletti. Demokratik siyaset hakkının kullanımı daraltıldı. 2015'ten beri süren İslami Türkçülük eksenli ulusal kimlik anlatısı, yeterli rızayı üretmedi. Bunların yanı sıra genel hukuki, iktisadi, toplumsal gerilemeler de barış sürecinin başlamasına zemin sağladı.

1 Ekim 2024'te TBMM açılışında MHP Genel Başkanı, DEM Parti sıralarına giderek eş genel başkanların elini sıkı; bu, sembolik bir barış süreci başlangıcı olarak değerlendirildi. 22 Ekim 2024'te MHP Genel Başkanı, partisinin grup toplantısında Abdullah Öcalan'ın TBMM'de örgütün lağvedildiğini deklare etmesini talep etti. 27 Şubat 2025'te Öcalan, PKK'ye silah bırakma ve örgütü fesih çağrısında bulundu. 5-7 Mayıs 2025 tarihlerinde PKK, 12. Kongresi'ni topladı ve silahlı mücadele yöntemini sonlandırma kararı aldı. 11 Temmuz'da PKK silah bırakma töreni yaptı. 5 Ağustos'ta TBMM'de kurulan Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu ilk toplantısını gerçekleştirdi. 26 Ekim 2025'te PKK, Türkiye'deki tüm güçlerini çektiğini açıkladı. 2025 yılının Aralık ayında ise komisyonda üyesi olan siyasi partiler Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu'na raporlarını sundu.

Barış süreci: Bariyerler ve zorluklar

Toplum, kısa sürede yaşanan bu baş döndürücü gelişmeleri anlamaya çalıştı. Bu noktada öncelikle barış sürecinde bulunmanın moral iyilik halini teslim edelim.

Fakat barış, bu iyilik halinden fazla bir şey. Barış, bir siyasal olay. Siyasal olay, yerleşik siyasal düzeni bozan, o düzenden ve düzeni var eden normlardan radikal bir kopuşa ve dolayısıyla farklı bir siyasal düzene geçişe işaret eder.

Bu yönüyle barış hem tarafların siyasal tutumunu gösteriyor ama hem de yeni düzene geçiş imkânına dair çeşitli zorlukları beraberinde getiriyor. Yani taraflar barış talep ederken salt iyi niyet göstermiyor. Esasında bir tercihle siyasal alanı yeniden parsellemeye, siyasal kavramları yeniden değerlemeye, meşruiyet bağlamalarını yeniden çalışıyorlar^[3].

---

¹³ Edward Azar, The Management of Protracted Social Conflicts (Aldershot: Dartmouth, 1990), 55-60.

Kuşkusuz ki bu çaba, çeşitli zorluklar getiriyor. Özellikle 2015 yılından beri yaşanan çatışmalı ortam, siyasetçilerin ötekileştirici dilde aşırı uçlara kayması, artan Türk ve Kürt milliyetçiliği, ekonomik krizin toplumsal yansımaları gibi çok sayıda gerekçe sosyopsikolojik bariyerlerin yükselmesine neden oldu. Bu sosyopsikolojik bariyerler, barış sürecine olan desteği düşük düzeylerde bırakıyor ve siyasetçilerin barış yapımı yükünü artırıyor. Mesela farklı kimliklere sahip (Türk veya Kürt özelinde) kişilerin ve toplulukların birbirlerine dönük algıları ve bu algıları besleyen psikolojik, kültürel, ekonomik, sosyolojik girdilerin güncel sonuçları, kamuoyu araştırmalarına^[4] da yansıyor.

Bir araştırmaya göre, Türkler ile Kürtler arasındaki kutuplaşmanın niteliğinde çarpıcı bir dönüşüm var. Kutuplaşma artık ideolojik değil, korkunun baskın olduğu duygusal eksene kayıyor. Kutuplaşmanın artması birlikte yaşam fikrini zayıflatıyor. İnsanlar bu fikrin zayıflamasını daha artan şekilde duygusal reflekslerini gösteren gerekçelerle ifade ediyorlar. Bu durumun hem son 10 yılda yaşananlarla ilişkisi hem kök nedenleri hem de tarihsel korkular veya güvensizlikler barış yapımını zorlaştıran gerçeklikler olarak öne çıkıyor. Dolayısıyla çeşitli bariyerler ve zorluklarla karşı karşıya kalınan bir durum var.

Bu bariyerler ve zorluklara rağmen jeopolitik gelişmeler, bir çözüm arayışında olunması gerekliliğini ortaya çıkardı. Yani jeopolitik gelişmelerden hareketle simüle edilen tehlikeler, barışı biraz da zorunluluk momenti olarak düşünmeye neden oluyor. Dolayısıyla tasvir edilen bu sosyopsikolojik, ekonomik, kültürel ve siyasal bariyerlere rağmen barış yapımı, daha önceki arayışlardan daha fazla 'zorunluluk' içinde gerçekleştirilmeyi bekliyor.

Öte yandan Ortadoğu'da dönüşüm gerçekleşir ve ciddi tehdit ve fırsatlar ortaya çıkarken Türkiye'de Kürt meselesinin çözümü başta olmak üzere demokratikleşmenin sağlanması, hukuk düzeninin tadil ve tahkim edilmesi, kimlik ve inançların korunması ve haklarının sağlanması, gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi gibi çok sayıda toplumsal talep gerçekleşmeyi bekliyor.

Bu sorunların her biri az veya çok Kürt meselesinin çözümüyle ilgili. Hülasa hem bölgesel jeopolitik gereklilikler hem de içeride biriken gerilimler ve sorun alanları barış yapım ihtiyacını artırıyor.

---

^[4] Bekir Ağırır, "Araştırmalarla Kürt meselesi: Kutuplaşmanın niteliği artık ideolojik değil, duygusal," T24, 5 Ocak 2026, <https://t24.com.tr/yazarlar/bekir-agirdir/araştırmalarla-kurt-meselesi-kutuplaşmanın-niteliği-artık-ideolojik-değil-duygusal,53172>

Barışın harcı: Güç matrisleri ve Kürt jeopolitiği

Barış yapımının harcı ne iyi niyet göstergeleri ne de moral iyilik halleri. Barışı mümkün kılan harç, güç^[5]. Her barış arayışı belli güç matrislerinin sonucunda ortaya çıkıyor. Her güç matrisi ise içerisinde içsel ve dışsal çok sayıda dinamikten etkilenecek oluyor.

Bu gerçeklik düzleminde, Kürt meselesinde çözüm arayışlarının tarihsel ve siyasal kesişim kümesini çok sayıda jeopolitik gerçeklik oluşturuyor. Ki bu gerçeklikler güç matrislerinin sonuçları. Ortadoğu'da 100 yıl veya 50 yıl öncesinde olmadığı kadar oyun kurabilecek veya bozabilecek etkiye sahip bir Kürt jeopolitiği var. Dolayısıyla siyasal aktörler, iktidarlar ya da devletler, bu jeopolitiği hesaba katma ve stratejilerini bu hesaba göre geliştirme ödeviyle karşı karşıya. Ne de olsa jeopolitik, soğuk hesapların tahtası.

Bu çerçevede Türkiye'de yeniden gündeme gelen barış süreci, etik bir açılım ya da geçici bir siyasal manevra olmanın ötesinde, Kürt jeopolitiğinin ulaştığı bölgesel ağırlığın dayattığı stratejik bir gereklilik olarak görülebilir. Kürt siyasal ve askeri kapasitesinin Ortadoğu'nun farklı kriz havzalarında eşzamanlı olarak etkili olması, Türkiye açısından bu gerçekliği yönetilebilir siyasal formlar içine çekme ihtiyacını doğuruyor. Dolayısıyla barış arayışı, güç matrislerinin Türkiye siyaseti için ürettiği bir sonuç.

Günümüz Ortadoğu'sunda ülkeler bazında bakıldığında, dört ülkede (Irak, İran, Suriye, Türkiye) siyaset sahnesinde Kürt gerçekliğiyle veya iktisadi, sosyal ya da siyasal proje olarak enerji koridorları üzerinden bakıldığında tüm bölgede Kürt gerçekliğiyle karşı karşıya kalınır. Bu ülkeler arasında özellikle Türkiye, Kürt jeopolitiğiyle hem en yoğun etkileşim içinde olan hem de bu jeopolitiğin sonuçlarını en doğrudan biçimde hisseden yahut etkileyen aktör konumunda. Türkiye'nin iç siyasal dengeleriyle bölgesel güç projeksiyonları, Kürt meselesinin güvenlikçi yöntemlerle yönetilmesinin giderek artan maliyetlerini açığa çıkarıyor. Bu nedenle Türkiye açısından barış süreci, yalnızca iç istikrarı değil, bölgesel manevra kapasitesini korumanın da asli unsurlarından biri haline geldi.

---

^[5] Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, ed. Colin Gordon (New York: Pantheon Books, 1980), 92-95.

Kürtler buldukları her ülkede siyasi denklemleri etkileyecek dinamik bir siyasal özneleşme ve etkin bir nüfusa sahip. Üst sınıflarda enerji koridorlarının çizildiği hatlardaki Kürt gerçekliğinin yanı sıra Kürt coğrafyasında güçlü iktisadi altyapının varlığı ve genç nüfusun dinamizmi, ekonomik kapasite ile siyasal tanınma arasında ilişki kurmayı gerektiren bir denklem üretiyor. Dolayısıyla jeoekonomi perspektiften bakışta da Kürt gerçekliğiyle karşı karşıya kalınması kaçınılmaz.

Konjonktürel güç dengelerinin dalgalandığı ve ittifak ilişkilerinin hızla yeniden kurulduğu bir Ortadoğu bağlamında, Kürt siyasal, askeri ve iktisadi kapasitesi, önemli bir stratejik seçenek olarak öne çıkıyor. Bu kapasite, yalnızca sahadaki güvenlik denklemlerini etkilemekle kalmıyor, bölgesel ve küresel aktörlerin siyasal, iktisadi ve askeri planlamalarında hesaba katılan bir unsur haline geliyor. Bu yönüyle Kürt varlığı, önemli bir faktör olarak işlev görüyor. Son olarak bazı projeksiyonlara göre yeni Ortadoğu düzeninde devlet dışı aktörler ya tasfiye edilecek ya da yeniden parselizasyon kapsamında sistem içine çekilecek. Ortadoğu'nun devleti olmayan en hacimli nüfusuna sahip halk olan Kürtler, çok sayıda devlet dışı aktör üretti. Eğer yeni düzende devlet dışı aktörlerin tanınarak sistem içine çekilmesi hedefleniyorsa Kürt jeopolitiğinin bir kez daha değerlendirilmesi kaçınılmaz.

Bu güç matrisleri içerisinde barış, siyasal aktörler için geniş bir tercih alanından biri olmaktan ziyade, tercih alanını daraltan koşulların dayattığı stratejik bir zorunluluk olarak beliriyor. Kürt jeopolitiğinin dışlanması ya da bastırılması, yalnızca iç çatışma dinamiklerini derinleştirmez; aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel güç ilişkilerindeki pozisyonunu da zayıflatacak zeminler doğurabilir. Bu nedenle barış yapımı, artan maliyetler karşısında rasyonel bir siyasal yeniden konumlanma hamlesi olarak anlam kazanıyor.

Her ihtimal ve kategoride barış yapımını mümkün kılacak ve tahkim edecek şey, Kürt siyasal özneleşmesini tanımak, Kürt jeopolitiğine uygun siyasal projeler geliştirmek ve ortak zeminleri çoğaltmaktan geçiyor.

Ortadoğu'nun yeni şafağında Kürtler

Ortadoğu'daki dönüşüm, yeni bir siyasal düzenin, mekânsal yerleşmelerin ve egemenlik parselizasyonunun habercisi. Bu bağlamda, Kürtler sadece

Türkiye’de değil, buldukları her ülkede demokratik çözümler arıyor, yeni düzende yer almak istiyor. Denebilir ki, Kürtler barışı bir siyasal olay olarak görüyor ve eski siyasal düzenin kesintiye uğraması, Kürt gerçekliğini tanıyan ve hakkını güvenceye alan yeni bir siyasal düzenin kurulması olarak görüyorlar.

Bu kapsamda, her biri hem kendi özgün dinamiklerini taşıyan hem de birbiriyle ayrılmaz ilişkiler içerisinde bulunan dört siyasi ve coğrafi Kürt çözüm dinamiği var diyebiliriz. Suriye’de Kürtler kuzey ve doğu Suriye’de âdem-i merkeziyetçi bir otonom bölge ile demokratik ve âdem-i merkeziyetçi bir Suriye perspektifiyle hareket ediyor. Irak’ta kimi zaman artan merkezileşme basınçlarına karşı federal yapının de facto konfederal bir form ve işleyişe doğru evrildiği görülüyor. Burada Kürt siyasal öznesi, bağımsızlık niyetini gizlemiyor. Buna karşın Bağdat yönetimi bölgesel yönetimin yetkilerini azaltma, siyasi çevreleme, ekonomik baskı uygulama amaçlı adımlarla gücünü tahkim etmeye çalışıyor. İran’da katı merkeziyetçi ve mezhepçi yönetime karşı uzun süredir devam eden protestolarda Kürtler ön saflarda ve bu ülkede de genelde demokratik bir rejim ve özelde otonom bir Kürt bölgesi talebiyle mücadele veriliyor. Irak’ta federal bölge bağımsızlık isterken, İran ve Suriye’de devlet dışı aktörler tanınmak ve yeni egemenlik parselizasyonunda yer almak istiyor.

Kuşkusuz farklı Kürt gerçeklikleri, Türkiye’deki Kürt gerçekliğini, taleplerini ve mücadelesini doğrudan etkiliyor. Türkiye’deki Kürt siyaseti, barış yapımının yöntemini demokratik müzakere olarak belirledi, -yukarıda belirtilen önemli tarihlerde görüldüğü gibi- silahlı mücadelenin misyonunu tamamladığını ve “anlam yoksunluğu ve aşırı tekrar”^[6] hâlini sürekli yeniden ürettiğini tespit etti. Kürt gerçekliği, bugünün siyasal zeminini 30 yıldır döşemeye çalışıyor. 30 yıldır sürekli ateşkesler ve barış arayışlarını sürdürüyor, diğer yandan siyasi partileri aracılığıyla temsilde ısrar ederek kamusal görünürlük kazanıp Kürt meselesinin demokratik çözümünü zorluyor.

Kürt seçmenden en fazla oyu alan DEM Parti’nin, barış sürecinin ilk gününden beri pozitif tutumu ve demokratik siyasette yıllardır devam eden ısrarı, yeni dönemde bu partiye hem yeni sorumluluklar yüklüyor hem de barışın

---

^[6] Abdullah Öcalan, Barış ve Demokratik Toplum Manifestosu, 27 Şubat 2025.

gerçekleşmesi için yeni imkanlar sunuyor. DEM Parti, barış yapım sürecinde bugüne kadar sıklıkla müzakerenin önemini vurguluyor; evrensel hukuk, demokratik siyaset, demokratik uzlaşma ekseninde bir siyaset inşa etmeye çalışıyor.

En genel hatlarıyla Kürt siyasetinin Türkiye'de öngördüğü barış düzeni genelde demokratik bir Türkiye, özelde ise Kürtlerin anayasal inkarına son verilmesi, siyasal tanınma, anadilinde eğitim hakkının sağlanması ve yerel demokrasi eksenli yerinden yönetimin sağlanması. Bu yerinden yönetim talebi aynı zamanda bir kapının da diğer üç Kürt coğrafyası ve siyasal gerçekliğine açılmasını içeriyor. Bir tür ulusal sınırlara ve egemenliklere saygı gösteren ama geçişlerin kolaylaştığı formüller üzerinde duruluyor.

Dört farklı Kürt gerçekliğini Ortadoğu'daki dönüşüme ve kendi ülkelerindeki siyasal gerçekliğe bağlamanın ortak paydası demokratik entegrasyon gibi görünmektedir. Bu entegrasyon tipi ne Kürtlerin birlikte yaşadıkları topluluklar ve rejimlere asimile olmasını ne de bu topluluklar ve rejimlerle kanlı veya kansız bir ayrılık sürecine girmesini öngörüyor. Böylece Kürt siyasal varlığının tanınması ve kendini yönetme çerçevelerinin üretilmesi birincil odak. Bu odağın yanı sıra Kürt siyasal varlığı buldukları ülkelerin merkezleriyle müzakere içerisinde olması, bölgesel bir strateji ve küresel bir proje sahibi olması itibarıyla sınır aşırı iddialar taşıyor.

Toplumsal barış için temel öneriler

Ortadoğu'da 100 yıllık dönüşümler yaşanırken, Türkiye'de Kürt meselesinin çözümünde imkanlar, zorluklar ve gerekliliklere dair ana hatlarıyla belirlemeler üst başlıklarda yapıldı. Bu ifade edilenler ekseninde, her ne kadar eksik kalacağı bilinse de toplumsal barış için bazı öneriler yapmak mümkün.

Öncelikle yönetime değinmek gerek. Çünkü yöntem menzile ulaşmak için sadece bir yol gösterici değil, en az kazayla en doğru yoldan yürümenin rehberi. Devreye konacak yöntemin iki sureti olmalı. İlk suretinde müzakere esas alınmalı, sürekli yeni kamusal diyalog alanları açılmalı, taraflar arasındaki diyalogun sürekliliğinin sağlanması ve işleminde ısrar edilmeli. İkinci suretinde ise tedicri bir yöntem ele alınmalı. Unutulmamalı ki, Türkiye'de birkaç örüntü üst üste biniyor. Son 10 yılda dünya genelinde ulusalcı eğilimler belirgin bir yükseliş gösterdi. Türkiye özelinde ise milliyetçilik ve toplumsal

kutuplaşma önemli ölçüde arttı. Bu eğilim yalnızca Türk toplumu boyutunda değil, Kürt toplumu bağlamında da gözlemleniyor. Öte yandan ekonomik kriz derinleşmiş ve orta sınıf zayıfladı; bu tür yapısal koşullar altında topluluklar genellikle ideolojik uçlara yöneliyor ve barış gibi ortak iyilik hallerine daha mesafeli yaklaşıyor. Dolayısıyla Türkiye'nin psikopolitik iklimi ile çok fazla eksende ve sert şekilde bölünmüş toplum olduğu gerçekliği göz önünde bulundurularak farklı toplumsal kesimlerinin travmalarını, ulusalcı duygularını köpürtmeden her adımda kamuoyunu hazırlayarak ve en genel kapsayıcılığı hedefleyerek tedrici bir yöntem uygulanmasında fayda var.

Yöntemin yanı sıra toplumsal barışın gerçekleşmesi için muhtevaya dair dört temel eksen saymak gerek.

Birinci eksen, demokrasi ekseni. Türkiye'de Kürt meselesinin çözümü ile ülkenin genel demokratikleşmesi birbirinden ayrılamaz. Bu kapsamda demokrasi, Kürt meselesinin çözümüyle ilgili atılacak her adımda turnusol kağıdı işlevi görmek durumunda.

İkinci eksen, hak, hukuk ve adalet ekseni. Bu eksen hem reel siyasette hukuksuzlukların giderilmesi gibi pratik hem de hukukun üstünlüğünün tanınması/sağlanmasını içeren daha genel bir durumu içermektedir. Bu eksenin sağlanması hem Kürt meselesinin çözümüne ivme katacak hem Türkiye genelini rahatlatarak barış yapımına güveni arttıracaktır.

Üçüncü eksen, ekonomik eksen. Ülke ekonomisi ne kadar pozitif göstergelere sahipse ve gündelik yaşamda ekonomik sıkıntılar ne kadar az hissediliyorsa, çatışma çözümlerine o kadar fazla ilgi ve destek artabilir. Hele ki, çatışma çözüm süreçlerinden kaynaklı sağlanan ekonomik tasarrufların gündelik yaşama pozitif etkisinin görünmesi ve gösterilmesi, ilgi ve desteği yüksek düzeylere çıkarabilir. Dolayısıyla ekonomik eksen, toplumsal barışın gerçekleşmesi için hem önemli bir başlık hem de vazgeçilmez bir gereklilik.

Dördüncü eksen, bölgesel entegrasyon ekseni. Kürt meselesinin demokratik çözümünün bir parçası hem Kürtler arası diyalog ve temasın kolaylaştırılması, hem de Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeni düzene daha sağlam şekilde uyumunun sağlanması.

Nihayetinde, söz konusu temel eksenleri artırmak mümkün. Ama dört eksen toplumsal barış için yapılan her çalışmada önemli pusulalar olacak.

Barişta ve demokraside ısrar

Bariş yapımının kısa sürede sonuç verecek bir formülü ya da bunu sağlamak için yazılmış bir reçetesi yok. Dünya atışma çözüm deneyimleri bunun kanıtı. Bariş her an yeniden kurulması gereken bir siyasal zemini işaret eder ve her dönem gereklilikleri değişir, dönüşür. Dolayısıyla barişi uzun menzilli bir çaba olarak görmek gerek. Demokratik gelişimde ısrar etmek barişin menziline varmayı sağlar.

Bölgenin jeopolitiğinde değişimler gerekleēebilir, ülke içindeki siyasal özne ve tarafların aralarındaki ilişkiler değişebilir ama bariş yapımına dair irade ve bu iradeyi gclendirecek çalışmaların devam etmesi hayati önemde. G matrisleri nasıl kurulursa kurulsun, jeopolitik gerçekler nereye doğru evrilirse evrilsin; bariş isteyen toplumsal gler, sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşların barişi -Benedictus Spinoza'dan ilhamla^[7]- çatışmaların olmaması değil, erdem ve iyiliğe yönelmiş bir karakter olarak düşünmeleri, aktif ve kurucu bir siyasal çabanın parçası olarak sreklileştirmeleri gerekiyor.

*Hasan Kılıç; siyaset felsefesi, devlet kuramı, demokrasi, Türkiye politik ekonomi tarihi ve Kürt meselesi alanlarında çalışan bir akademisyendir. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, doktora derecesini ise Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamlamıştır. 2023 yılında Dipnot Yayınları tarafından yayımlanan Kürtler ve Cumhuriyet adlı derleme esere bir makaleyle katkı sunmuş, 2024 yılında Ayrıntı Yayınları tarafından Devlet ve Borçla Yönetmek adlı kitabı yayımlanmıştır. Hakemli dergilerde makaleleri bulunan Kılıç, çeşitli gazete, dergi ve internet platformlarında yazılar yayımlamış ve ulusal konferanslarda sunumlar gerçekleştirmiştir.

---

^[7] Benedictus de Spinoza, Tractatus Politicus, trans. R. H. M. Elwes, London: Allen & Unwin, 1951, 28-30.

Uluslararası sistemde çöküş, Ortadoğu'da savaş ve Kürt sorunu

Doç. Dr. Arzu Yılmaz*

20. yüzyılın başlarında Kürt sorununu ortaya çıkaran ve bugüne kadar bu soruna ilişkin politikaları ve mücadele yöntemlerini şekillendiren koşullar arasında jeopolitik bağlamın belirleyiciliği yadsınamaz.

Zira Kürt sorununun kaynağı sayılan Türk, Arap ve Fars ulus devletlerinin kuruluşunu son tahlilde mümkün kılan, Ortadoğu'da İngiliz ve Fransız emperyal güçleri arasında sağlanan jeopolitik dengeydi. Kürt sorununun, Soğuk Savaş boyunca bir iç güvenlik sorunu olarak yalnızca bu ulus devletlerin tasarrufuna tabi olmasını mümkün kılansa, ABD ve SSCB süper güçleri arasındaki jeopolitik rekabetti.

Nihayetinde, Kürt sorununun önce "insanlık", sonra "demokrasi" sorunu olarak uluslararası toplumun gündemine taşınması da tek kutuplu dünya düzenine geçişle mümkün oldu.

Bu süreçlere özgün politik denge ve eğilimler, Kürt ulusal mücadelesinin imkân ve sınırlarını da şekillendirdi. Mücadelenin her bir ulus devlet ölçeğinde örgütlenmesinde ve dolayısıyla bölünmesinde, çeşitlenmesinde ve ayrışmasında ya da kendi içinde çatışmasında iç dinamiklerden çok jeopolitik bağlam belirleyici oldu. Ancak, zamanla farklılaşan politik hedef ve mücadele yöntemlerine rağmen, jeopolitik bağlamın belirsizleştiği ya da dönüşüme uğradığı her evrede bu mücadelelerin benzer sonuçlar doğurduğu da görüldü. Zira Kürdistan Mahabad Cumhuriyeti'nin (1946) kuruluşu, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (KBY) temellerinin atılması (1992) ve nihayet Kuzey ve Doğu Suriye Özerk Yönetimi'nin (KDSÖY - Rojava Yönetimi) oluşumu (2012), güç boşluklarına yol açan böylesi evrelerde gerçekleşti.

Bu haliyle, Kürt sorununun kendi kaderini tayin hakkına dayalı doğasında, aslında bir değişiklik olmadığı da görüldü. Bugün sadece yeni bir jeopolitik belirsizlik ve mutlak bir dönüşümden değil, norm temelli uluslararası sistemin çöktüğü bir süreçten geçiyoruz[1].

---

[1] Stacie E. Goddard, Ronald R. Krebs, Christian Kreuder-Sonnen ve Berthold Rittberger, "Liberalism Doomed the Liberal International Order: A Less Legalistic System Would Help Protect Democracies," Foreign Affairs, 28 Temmuz 2025.

Artık devletler arası ilişkilere şekil veren tek kriter, sert güç. Çatışmaların çözümü dahi, yeniden dolaşıma girdiği biçimiyle, “güç yoluyla barış” üzerinden aranıyor[2]. Devletlerin yapabileceklerini, yalnızca yapabilme güçleri belirliyor, ittifaklar çözülüyor. Bu durum henüz beklediği gibi bir dünya savaşının çıkmasına yol açmadı. Ancak, Ortadoğu’da tüm dengeleri değiştirecek yıkıcı bir savaşın fitili çoktan ateşlendi.

Aslında bu savaşın ilk işareti, “Yeni Ortadoğu” planının ilanıyla verilmişti[3]. Bu plan gereği hayata geçirilen İbrahim Anlaşmaları (2020), bölgede ABD sonrası yeni güç dengesinin merkezine Körfez ülkeleri ile İsrail işbirliğinin yerleşeceğini ve bu işbirliğinin öncelikle “Şii Hilali” üzerinden bölgenin en etkin gücü haline gelen İran’ı hedef alacağını gösteriyordu[4].

Nitekim Gazze Savaşı’yla (2023) başlayan gelişmeler ve en son İran’a doğrudan saldırılar (2025-2026), İran rejimini “varoluşsal bir tehdit”le karşı karşıya getirdi[5]. Ancak bu durum, aynı anda bölgede “liderlik” iddiası olan İsrail, Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki güç mücadelesini de tetikledi[6].

Bu güç mücadelesinin nereye varacağı henüz belirsiz olsa da bugün Ortadoğu’da ulusal sınırların değişmesinin ihtimal dâhilinde olduğunu söylemek sanırım yanlış olmaz. Zira bu sınırların büyük ölçüde uluslararası sistem tarafından belirlendiği ve zaman içinde ortaya çıkan sayısız “başarısız devlet” örneklerine rağmen yine aynı sistem tarafından bugüne kadar korunduğu göz önüne alınacak olursa, sistemin çöküşüyle birlikte sınırların değişmesi de beklenebilir. Üstelik bölgede yaşanan bu yeni güç mücadelesinde yeni egemenlik alanları inşa etme hedefinin açıkça dillendirildiği bir süreçte, bu ihtimal pekâlâ kaçınılmaz bile sayılabilir.

Bu gelişmelerin, nihayetinde Kürt sorununu nasıl şekillendireceğini kestirmek zor, fakat Kürt siyasal alanına çoktan yansımaya başlayan etkisinin izini sürmek mümkün.

---

[2] Emma Ashford ve Matthew Burrows, “Strength Over Peace,” Foreign Affairs, 3 Şubat 2026.

[3] “Trump Hails ‘Dawn of New Middle East’ With UAE-Bahrain-Israel Deals,” BBC News, 15 Eylül 2020.

[4] Ahmed El-Masry, “The Abraham Accords and Their Cyber Implications: How Iran Is Unifying the Region’s Cyberspace,” Middle East Institute, 9 Haziran 2021.

[5] “Iranian Official: No Room for Diplomacy as U.S. Struck During Nuclear Talks,” Haaretz, 9 Mart 2026.

[6] Hussein Aboubakr Mansour, “Inter-Arab Rivalry and Regional Hierarchy in the Post-Liberal Middle East,” Middle East Quarterly, Middle East Forum, 2026.

Kürdistan Bölgesel Yönetimi

Irak Kürtlerinin, I. Dünya Savaşı sürecinde başlayan ve diğer Kürdistan parçalarından farklı olarak, neredeyse kesintisiz devam eden “kendi kaderini tayin hakkı” mücadelesi, nihayetinde, 2003 Irak Savaşı sonrası yeniden kurulan Irak'ta federal bir statü elde edilmesiyle sonuçlandı. Bu gelişmenin miladı 1990-1991 Körfez Savaşı'ydı. Zira bu statünün zemini, de facto özerklik ilk kez 1992'de, Birleşmiş Milletler'in (BM) aldığı 688 no'lu karar çerçevesinde, Bağdat'ın egemenlik haklarının Irak'ın kuzeyinde askıya alındığı koşullarda hayata geçti.

Bu haliyle, Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) ABD'nin önce “insani müdahale” sorumluluğu, sonra “demokratikleşme” misyonu çerçevesinde meşrulaştırdığı Ortadoğu'ya askeri müdahalelerinin “niyet edilmeyen bir sonucudur” denebilir. Zira ABD'nin motivasyonunun, özellikle Türkiye'de sıklıkla dile getirildiği biçimiyle, bir “Kürt devleti kurma planları” olmadığı çok geçmeden ortaya çıktı. ABD'nin bölgede mutlak güç olduğu son 35 yılda bir Kürt devleti kurulmadığı gibi, sınırlar da değişmedi. Amaç, ABD liderliğinde tek kutuplu bir “yeni dünya düzeni” kurmaktı ve dönemin ABD Başkanı George H. W. Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı'nın ifadesiyle “Körfez krizi yeni dünya düzenine geçiş için eşsiz bir fırsat” sunuyordu[7].

Günün sonunda, Ortadoğu'da sınırlar değişmedi fakat yeni de facto egemenlik alanları ortaya çıktı. Bu durumdan en büyük faydayı da, NATO üyesi olma hasebiyle, ABD'nin doğal müttefiki olan Türkiye gördü. Türkiye, daha ilk aşamada, bağlı olduğu ABD Avrupa Komutanlığı (EUCOM) eliyle hayata geçirilen “Huzur Operasyonu” ile Irak'a askeri güçleriyle girme fırsatı yakaladı. Ardından, Irak'ta Saddam, İran'da Molla rejimini izole etmek amacıyla ABD'nin devreye soktuğu “çifte çevreleme” politikası sayesinde Irak'ın kuzeyinde askeri üsler kurma imkânı buldu[8].

Türkiye'nin bu sınır ötesi askeri yapılanmasının gerekçesi, uluslararası terör örgütü olarak tanınan PKK ile mücadeleydi. Ancak, KBY de bu yolla Türkiye'nin

---

[7] Arzu Yılmaz, “What Will Happen to the Kurds If the US Withdraws from Syria and Iraq?” The Commentaries, 1, no. 1 (2021): 85-96, TPLondon.

[8] Sardar Aziz, Erwin van Veen ve Engin Yüksel, “Turkish Interventions in Its Near Abroad: The Case of the Kurdistan Region of Iraq,” Clingendael – CRU Policy Brief, Mart 2022, Clingendael Institute.

askeri, siyasi ve ekonomik kontrol alanına girdi. Nihayetinde, Türkiye 2010'un ilk yarısında Irak'ta başat, Ortadoğu'da ise lider bölgesel güç konumuna geldi[9]. Bu özgüvenle, Türkiye KBY'yi tanıma yönünde önemli bir adım atarak, KBY'nin başkenti Erbil'de bir başkonsolosluk açtı. Ankara-Erbil ilişkilerinin, baskıyla değil, kazan kazan esasına dayalı geliştiği bu yeni evrede, "İmralı Süreci" siyasi, Kerkük-Ceyhan boru hattına eklenen yeni Kürdistan petrol boru hattı ise ekonomik işbirliğini derinleştirdi.

Bu gelişmelerin, tam da ABD Başkanı Barack Obama'nın ABD Türkiye ilişkilerini "model ortaklık" olarak tanımladığı ve hemen ardından, Irak'tan ABD askeri güçlerini çekeceğini ilan ettiği bir sürece denk gelmesi tesadüf değildi. Zira ABD, açıkça Türkiye'nin Ortadoğu'daki liderlik rolünü destekliyordu[10]. Dolayısıyla, KBY liderleri bir yandan iki komşu ülke İran ve Suriye, diğer yandan İran'ın etkisi altındaki Bağdat'taki yönetimden kaynaklı tehditler karşısında, Türkiye ile yakın işbirliğini zamanın ruhuna uygun rasyonel bir seçim olarak gördü.

Ancak, IŞİD'in 2014 yılında Ortadoğu sahnesine çıkışı, bu tabloyu radikal bir şekilde değiştirdi. Özellikle IŞİD'in KBY başkenti Erbil'i hedef aldığı aşamada, Türkiye'nin Iraklı Kürt liderlerin "acil yardım" çağrısına cevap vermemesi, Ankara-Erbil arasında sağlandığı ilan edilen "50 yıllık stratejik işbirliği"ni boşa çıkardı[11].

Öte yandan, Ankara'nın IŞİD'le mücadelede takındığı pasif tutum, Irak'ta İran'ın önünü açtı. Irak'ta KBY güçleri yanında IŞİD'e karşı mücadeleye katılan Şii milis gücü Haşdi Şabi üzerinden İran, ABD'nin ortağı haline geldi. Bu ortaklık, 2015 yılında P5+1 Nükleer Anlaşması'nın imzalanmasıyla daha geniş bir uzlaşma çerçevesine kavuştu. Türkiye'nin bu gelişmeler üzerine, örneğin, Musul Operasyonu'na katılma talepleri karşılıksız kaldı[12]. Zira ABD Türkiye ilişkileri, Arap Baharı'yla başlayan ve IŞİD'in ortaya çıkmasıyla derinleşen bir

---

[9] Ali Balcı, "'Energized' Neighborliness: Relations between Turkey and the Kurdish Regional Government," SETA Analysis, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Eylül 2014.

[10] Barack Obama, "Remarks by President Obama to the Turkish Parliament," The White House (Obama White House Archives), 6 Nisan 2009.

[11] Hevidar Ahmed, "Senior Kurdistan Official: IS Was at Erbil's Gates, Turkey Did Not Help," Rudaw, 16 Eylül 2014.

[12] "Turkey Insist Joining Mosul Operation," Al Jazeera Centre for Studies, 27 Ekim 2016.

krizdeydi[13]. Nihayetinde, Türkiye'ye liderlik yolunun açıldığı Irak, aynı zamanda bu yolun kapandığı yer oldu. İran ise Tahran'dan Beyrut'a kadar uzanan geniş bir alanda etkisini artırarak bölgenin en önemli gücü haline geldi.

Irak'ta merkezi yönetimin bir kez daha çöktüğü, Türkiye'nin en başta ABD ile bozulan ilişkileri nedeniyle KBY üzerindeki etkisinin zayıfladığı ve nihayetinde KBY'nin Kerkük'ü de içine alan tartışmalı alanı büyük ölçüde kontrolü altına aldığı bu aşamada, KBY Kürdistan bağımsızlık referandumu sürecini başlattı. Fakat 25 Eylül 2017'de gerçekleşen referandumundan yalnızca üç hafta sonra, 16 Ekim 2017'de ABD desteğiyle Haşdi Şabi güçleri "tartışmalı alanı" tümüyle kontrolü altına aldı[14]. Nihayetinde, İran'ın Irak'taki gücünün yayılması ve derinleşmesi pahasına ABD "Tek Irak" politikasına sadık kaldı[15]. KBY ise hem toprak kaybetti hem de Erbil-Süleymaniye arasında baş gösteren siyasi krizle karşı karşıya kaldı.

Bağımsızlık Referandumuna en sert tepkiyi gösteren ülkelerin başında gelen Türkiye'nin Irak sahnesine yeniden dönüşü ise İran'a "maksimum baskı" politikasının devreye girdiği ve Trump'ın ABD Başkanı olduğu 2018'de mümkün oldu. "Dicle Kalkanı Harekatı" ve onu izleyen "Pençe Serisi Operasyonları"nın hedefi yine PKK'ydi. Ancak, Türkiye'nin bu süreçte inşa ettiği yeni askeri üsler, sınır hattını aşarak KBY'nin kontrolü altındaki alanlara taşıdı. Sonuçta, ilk kez 1990'larda "çifte çevreleme" politikası sürecinde kurulan Irak'ın kuzeyindeki askeri üslerin sayısı, "maksimum baskı" politikası sürecinde üç katına çıktı[16].

KBY liderlerinin bu gelişmelere tepkisi, Türkiye 2019 yılında Kuzey Doğu Suriye Özerk Yönetimi (KDSÖY) kontrolü altındaki Girê Spi ve Tel Abyad'ı işgal ettiğinde ortaya çıktı. Suriye iç savaşı boyunca gerilimli seyreden KBY-KDSÖY ilişkileri, arabulucuların da katkısıyla bu dönemde yeni bir evreye girdi; iki taraf arasındaki sorunların çözümü için mekanizmalar oluşturuldu[17].

---

[13] Ahmet K. Han ve Behlül Özkan, "Turkey and the United States in Syria: Allies, Frenemies, or Worse?," German Marshall Fund of the United States (GMFUS), 15 Eylül 2017.

[14] Akiko Yoshioka, "What Caused the KRG Miscalculation on the Independence Referendum?," The Washington Institute for Near East Policy, 3 Ocak 2018.

[15] "On the Fourth Anniversary of the Independence Referendum," Duhok Center for Kurdistan Studies (DCKurd), 24 Eylül 2021.

[16] Salim Çevik, "Turkey's Military Operations in Syria and Iraq," SWP Comment 2022/C 37, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), Mayıs 2022.

[17] Suhail al-Ghazi, "Kurdish-Kurdish Negotiations in Syria," The Tahrir Institute for Middle East Policy (TIMEP), 14 Mayıs 2021.

Bir başka önemli çıktı ise KBY'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerini hızla geliştirmesi oldu. Ardı ardına gerçekleştirilen üst düzey ziyaretleri, enerji alanındaki yatırımlar ve artan ticaret izledi. Nihayetinde, 2010'ların başında KBY ile en fazla ticaret yapan Türkiye'nin yerini, 2020'lerin başında BAE aldı[18].

KBY'nin Körfez ülkeleriyle yakınlaşmasında, Türkiye'yle ilişkilerin bozulması kadar, 2014'ten sonra yaşadığı ekonomik krizin de etkisi vardı. Ancak, en önemli etken, Körfez'in İbrahim Anlaşmaları ile birlikte Ortadoğu'da kurulacak yeni düzenin bileşeni haline gelmesiydi. Üstelik bu bileşenlerin bir "Kürt sorunu"nun olmaması, KBY'ye nihayet bölgesel bir güçle istikrarlı bir işbirliği kurma imkânı veriyordu. Öte yandan, Irak'ta merkezi otoritenin giderek güçlendiği bir süreçte, Körfez ülkelerinin hem Iraklı Sünni Araplar üzerindeki etkisi hem de İran ile ilişkileri normalleştirme yoluyla Bağdat'taki pozisyonunu güçlendirmesi de söz konusu yakınlaşmanın önemini artırdı.

KBY-Körfez ilişkileri KBY'nin İsrail ile yakınlaşmasının da önünü açtı. Aslında KBY-İsrail ilişkileri son 30 yılda Türkiye üzerinden gelişti. Zira Kürdistan petrolünün en büyük müşterisi İsrail'e transferi, uzun yıllar sadece Türkiye üzerinden gerçekleşti. Ancak, Türkiye İsrail ilişkilerinde ardı ardına krizler yaşanırken, Körfez ülkeleri İsrail işbirliğinin güçlenmesi ve bu işbirliği üzerinden bölgede yeni enerji ve ticaret yollarının gelişmesi, KBY'yi İsrail ile özellikle BAE üzerinden ilişki kurmaya yönlendirdi. Diğer yandan, KBY'nin bağımsızlık hedefini destekleyen tek devlet olan İsrail'in[19], en son Suriye'de merkezi bir otorite kurma çabalarına karşı çıkması[20], Irak'taki merkezileşme sürecinden mustarip KBY için önemli bir dayanak oluşturdu.

Bugün ise İran Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte KBY İsrail ilişkisi yeni bir evreye girdi. İran rejiminin yıkılması durumunda, KBY İsrail ile doğrudan ilişki kurma imkânına kavuşacak. Bu yakınlaşma sadece Irak'ta değil, Suriye ve İran Kürt siyasal alanları açısından da sonuçlar doğurabilir. Zira KBY'nin hem Suriye hem İran Kürt siyasal alanlarına nüfuz etme yeteneği epey fazla. Örneğin, İranlı Kürt partiler 1979 İran Devrimi'nden bu yana Irak

---

[18] Yerevan Saeed, "Budding Kurdish-UAE Relations," Arab Gulf States Institute in Washington, 3 Ekim 2023.

[19] Aldo Liga, "The 'Israel Factor' and the Iraqi-Kurdish Quest for Independence," IAI Commentaries 17|20, Istituto Affari Internazionali, 17 Ekim 2017.

[20] Jennifer Holleis, "What Are Israel's Interests and Objectives in Syria?," Deutsche Welle (DW), 17 Temmuz 2025.

Kürdistanı'nda konuşlu. Bu süreçte zaman zaman ilişkiler gerilmiş de olsa, Irak ve İran Kürt siyasi ve askeri güçlerini, geldiğimiz aşamada birbirinden bağımsız düşünmek zor[21]. Benzer bir durum Suriye Kürt partileri için de geçerli sayılabilir. Suriye iç savaşı boyunca KDSÖY ile ilişkilerde yaşanan sorunlar, Esad rejiminin düşmesi ertesinde düzenlenen Kürt Ulusal Konferansı (2025) sonrasında aşıldı[22]. Bu bağlamda, KBY hem diplomatik hem siyasi yollarla verdiği destek üzerinden, bir bakıma, bu her iki Kürt grubun hamisi konumuna geldi.

Günün sonunda, KBY sınırlı ve fakat Irak Kürdistanı'ndan ibaret olmayan askeri ve siyasi kapasitesi ölçüsünde, Ortadoğu'daki güç mücadelesine etki edebilecek bir aktör artık. Sahip olduğu enerji kaynakları, düzenli ordu niteliğine kavuşan askeri gücü ve diğer Kürdistan parçalarına nüfuz etme yeteneği, KBY'nin avantajları hanesine yazılabilir. Dezavantajı ise henüz içerde siyasal birliğini sağlayamamış olması ve ABD desteğine dayanan güvenlik şemsiyesinin kırılabilirliği. Ancak, KBY'nin bugün hem güvenlik hem enerji alanlarında bölgede daha fazla işbirliği seçeneğine sahip olduğu da muhakkak. Üstelik KBY bu yeni süreçte bölgesel ve küresel aktörler tarafından tanınan bir siyasal meşruiyetle hareket ediyor.

Bu çerçevede, KBY'nin muhtemel işbirliklerini belirleyecek stratejik önceliğin, Kürdistan petrolünün ve gazının uluslararası piyasalara transferi, nihai hedefin ise bağımsızlık olacağı söylenebilir.

Kuzey Doğu Suriye Özerk Yönetimi/ Rojava

Kürt ulusal mücadelesinin silahlı kanadının 20. yüzyıl boyunca en zayıf olduğu Suriye Kürdistanı'nın, 21. yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuracak gelişmelere sahne olması öngörülebilir değildi. Ancak, Arap Baharı dalgasının bir iç savaşa evrildiği Suriye'de, Kürtlerin hem sivil hem askeri alanda örgütlü tek muhalif grup olması, beklenmeyen sonuçlar doğurdu. Diğer muhalif gruplar, üstelik uluslararası toplumun desteği arkalarında olduğu halde, henüz örgütlenmelerini tamamlayamadan, iç savaşın ikinci yılında Kürtler nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturdukları Afrin, Kobane ve Cezire kantonlarının

---

[21] "How Would a Kurdish Offensive Change the War in Iran?," Atlantic Council, 6 Mart 2026.

[22] "Kürt Ulusal Konferansı sona erdi; sonuç bildirgesi açıklandı: Adil çözüm için 'ademi merkezîyetçilik' talep edildi," T24, 26 Nisan 2025.

kuruluşunu ilan etti. 2014 yılında başlayan IŞİD'e karşı mücadelede elde edilen başarıya, Arap nüfusun yoğun olduğu Rakka ve Deyrizor gibi şehirleri de içine alan ve Suriye'nin üçte birine hâkim hale gelen KDSÖY'nin 2018'de kurulmasıyla sonuçlandı.

Bu süreçte, Kürtlere kazandıran ilk önemli karar "üçüncü yol" stratejisi oldu[23]. Bu strateji gereği, Kürtler hem Esad rejimine hem Suriye muhalefetine mesafeli durarak, KDSÖY'nin tanınmasını olası işbirliklerinin ön şartı olarak belirledi. Bu durum, Esad rejimini devirme önceliğiyle hareket eden başta Türkiye olmak üzere, Suriye muhalefetiyle iç savaş boyunca uzlaşmamalarının, hatta zaman zaman çatışmalarının en önemli nedeniydi. Bu durum, iç savaşın ilk yıllarında birlikte hareket etme kararı alan Suriye Kürt partileri arasında da bölünme yarattı. KDSÖY'nin başat aktörü Demokratik Birlik Partisi (PYD) dışında kalan Suriyeli Kürt muhalif partilerinin büyük çoğunluğu, kurdukları çatı örgütü Suriye Kürt Ulusal Konseyi (ENKS) ile Suriye muhalefetine katıldı[24]. Nihayetinde, Esad rejimi hiçbir zaman resmen tanımadıysa da, KDSÖY kontrolü altındaki alanlara da müdahale etmedi; bilakis bazı kamu kurumları bölgede çalışmaya devam etti.

Bu bağlamda ikinci önemli karar, ABD ile askeri işbirliğiydi. Bu işbirliği, aslında ilk aşamada bir tercih değil, zorunluluk olarak ortaya çıktı. Zira IŞİD Eylül 2014'te Kobane'ye saldırdığında, Kürtlerin yardımına koşan tek güç ABD oldu. ABD öncülüğünde oluşturulan IŞİD'le Mücadele Koalisyonu'nun sağladığı hava desteği sayesinde, YPG güçleri IŞİD saldırılarını püskürttü. Bu başarı, o güne kadar IŞİD'e karşı kazanılan ilk askeri zaferdi. Nihayetinde, IŞİD'in hem Irak hem Suriye'de kontrolü altındaki tüm alanlara yönelik kapsamlı operasyonların gündeme geldiği bir aşamada, işbirliği stratejik bir ortaklığa dönüştü[25]. Bu çerçevede, KDSÖY'e bağlı fakat Arap savaççıların çoğunluğunu oluşturduğu yeni bir askeri birim olarak Suriye Demokratik Güçleri (SDG) kuruldu.

IŞİD'in önce Rakka sonra Deyrizor'da yenilmesiyle birlikte, SDG, IŞİD'le Mücadele Koalisyonu'nun Suriye'deki en önemli müttefiki haline geldi.

---

[23] Soli Özel ve Arzu Yılmaz, "The Kurds in the Middle East," SIPRI Yearbook 2017: Armaments, Disarmament and International Security, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 2017.

[24] Abdel Raheem Said, "Why Syria's Kurds are Struggling Politically," Policy Analysis, The Washington Institute for Near East Policy, 12 Haziran 2018.

[25] Robin Wright, "The Former U.S. ISIS Envoy on Trump and the Crisis in Syria," The New Yorker, 4 Nisan 2019.

Nihayetinde, bu karar da KDSÖY'nün resmen tanınmasını sağlamadı ama SDG'yi Suriye'nin en güçlü askeri gücü haline getirdi. Üstelik Suriye'nin en önemli su, petrol ve tarım kaynakları KDSÖY kontrolü altına girdi.

Bu arada, KDSÖY Fırat'ın batısında ABD ile işbirliği yaparken, Fırat'ın doğusunda da İran ve 2015 yılında Suriye'deki askeri denkleme dâhil olan Rusya ile ilişkilerini sorun yaşamadan sürdürdü. Zira Suriye sahasına müdahil askeri güçlerin, aralarındaki çıkar farklılıklarından bağımsız, IŞİD'e karşı mücadelede paydasında ortaklaştığı bir denklem vardı. Bu denkleme göre, Fırat'ın doğusu ABD, batısı ise Rusya ve İran kontrolündeydi. Fırat'ın her iki yakasında mevcut KDSÖY ise her iki tarafla da çalışıyordu.

Bu tabloyu değiştiren en önemli faktör Türkiye oldu. Aslında, Suriye iç savaşının daha ilk yıllarında başlayan İmralı süreci, Türklerin ve Kürtlerin Ortadoğu'da "stratejik ortaklık" kurmasını öngörüyordu[26]. Ancak bu öngörü gerçekleşmedi. 2014'te IŞİD Kobane'ye saldırdığında, tıpkı Erbil'de olduğu gibi, Türkiye pasif bir tutum aldı. Hatta Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Kobane düştü düşecek" sözleri üzerinden çokça tartışıldığı üzere, Kobane'nin IŞİD'in eline geçme ihtimali, adeta bir müjde gibi paylaşıldı.

Türkiye'nin IŞİD politikası, ABD ile ilişkilerinde de kriz yarattı. Türkiye, IŞİD'le Mücadele Koalisyonu'na umulan desteği vermedi. Daha da önemlisi, Türkiye IŞİD'in Suriye'ye geçiş üssü haline geldi. Günün sonunda, Suriye'de öncelik Esad rejimini düşürmek olmalı diyen Türkiye, IŞİD'i bu hedef doğrultusunda bir araç olarak görürken, önceliğini IŞİD'i yenmek olarak belirleyen ABD bu hedef doğrultusunda Esad rejiminin yerinde kalmasına yeşil ışık yaktı. Bu bağlamda, ABD'nin Suriye'de IŞİD'le mücadele çerçevesinde Kürtlerle askeri işbirliği geliştirmesi de bir tercih değil, Türkiye'nin tutumu ve Suriye muhalefetinin askeri kanadının söz konusu mücadelede etkisiz kalmasının doğurduğu bir sonuçtu.

Nihayetinde, Türkiye'nin IŞİD'e karşı mücadeleye katıldığı "Fırat Kalkanı Operasyonu", ABD Türkiye ilişkilerinde bir başka kriz konusu olan 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin hemen ardından gerçekleşti. Aslında, İmralı sürecinin bittiği 2015'ten beri Türkiye, KDSÖY'nin kontrolü altındaki alanları "PYD, YPG, SDG'nin PKK'nin uzantısı" olduğu iddialarıyla tehdit ediyordu ama ABD'den onay çıkmadığı için askeri bir operasyona girişemiyordu[27].

---

[26] Fadime Özkan, "Türkiye Kürtlerle Büyüyecek," Star, 6 Şubat 2013.

[27] "Erdoğan: 'ABD ile el ele verirse mesele çözülmür,'" BBC News Türkçe, 10 Şubat 2016.

ABD'nin bu tutumunun değişmesinin nedeni, hem krizde olan ilişkileri tamamen koparmama tercihinine hem de operasyonda İŞİD'in hedef alınmasına bağlandı.

Türkiye'nin doğrudan KDSÖY kontrolü altındaki alanlara saldırması ise Fırat'ın doğusunda, Rusya'nın onayıyla gerçekleşti. 2018'de yapılan "Zeytin Dalı Operasyonu" ile Afrin KDSÖY'den tamamen koparak Türkiye'nin ve desteklediği Suriyeli muhalif grupların eline geçti[28]. Türkiye'nin Fırat'ın doğusundaki KDSÖY alanlarına saldırması ise bir yıl sonra, dönemin ABD Başkanı Donald Trump ve Erdoğan arasında yapılan bir telefon görüşmesi ertesinde gündeme geldi. 2019'da yapılan Barış Pınarı Harekâtı ile Girê Spi ve Serêkaniye de Türkiye'nin ve desteklediği Suriyeli muhalif grupların eline geçti[29]. Türkiye'nin amacı operasyonunu tüm KDSÖY kontrolü altındaki alanları kapsayacak şekilde genişletmekti ama ABD müesses nizamından gelen güçlü itirazlar ve istifalar, bu gelişmenin önüne geçti[30].

Suriye'de operasyonel bütün aktörlerin pozisyonlarını yeniden belirleyen gelişme ise Esad rejiminin düşmesi oldu. Başta Türkiye'nin ve ABD'nin desteğiyle, 2018'den bu yana İdlib merkez olmak üzere Fırat'ın batısında toplanan cihatçı gruplar, Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) liderliğinde 8 Aralık 2025'te Şam'a girdi. HTŞ lideri Ebu Muhammed el-Colani'nin, Suriye Geçici Hükümeti Cumhurbaşkanı Ahmed eş-Şara'ya dönüşümünün hikâyesi, ABD, İngiltere, İsrail ve Türkiye'nin Esad rejiminin düşürülmesindeki rolünü gözler önüne serdi[31].

Buna karşın, Esad rejimini 15 yıl süren iç savaşa rağmen ayakta tutan Rusya'nın, Ukrayna gündemi nedeniyle desteğini sürdüremediği, İran'ın ise bölgede zayıflayan gücünün, gelişmelerin önünü almaya yetmediği ortaya çıktı.

Günün sonunda, Suriye'de Rusya ve İran'ın bıraktığı boşluğu Türkiye ve İsrail doldurdu. Türkiye, Suriye'nin kuzeyindeki askeri ve siyasi nüfuz alanını Afrin'den Şam'a kadar genişletti. Şam ile imzaladığı anlaşmayla da yeni Suriye

---

[28] "TSK ve ÖSO Afrin kent merkezini ele geçirdi," BBC News Türkçe, 19 Mart 2018.

[29] Ece Göksedef, "Barış Pınarı Harekâtı: Türkiye'nin güvenli bölge talebinin karşılınmasında, Şam ile SDG'nin anlaşmasını sağlayan Rusya'nın rolü ne olacak?," BBC News Türkçe, 19 Ekim 2019.

[30] "Trump orders US troops out of northern Syria as Turkish assault continues," The Guardian, 13 Ekim 2019.

[31] "The Fall of Assad in Syria: How It Happened and What Comes Next," The New York Times, 18 Aralık 2024.

ordusunun inşasında başat aktör konumuna geldi[32]. İsrail ise önce Suriye'nin güneyini askeri kontrolü altına aldı ve ardından Golan'ı ilhak ettiğini açıkladı. İsrail Suriye Güvenlik Anlaşması'nın imzalanması bu duruma hukuki bir çerçeve kazandırırken, Suriye'nin İbrahim Anlaşmaları'na katılmasının da yolu açıldı[33].

Bu gelişmelerin arkasındaki itici güç, hiç kuşkusuz, Esad rejiminin devrilmesinin hemen ardından yeniden ABD Başkanı olan Trump ve Ortadoğu ekibinin tercihleriydi. Bu bağlamda, "Tek Suriye"nin kurulmasında Türkiye'nin ayrıcalıklı bir rol üstleneceği, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Tom Barrack'ın aynı zamanda Suriye Özel Temsilcisi olarak atanmasından belliydi. ABD "Suriye'de 'tek devlet tek ordu' hedefine" uygun, merkezi bir otoritenin kurulmasını istiyordu[34], ki bu tercih Türkiye'nin KDSÖY'nün hem askeri hem siyasi yapısının dağıtılması politikasına açık bir destekti. Nihayetinde, Colani'nin uluslararası terör listesinden çıkarılıp Washington'da ağırlanması, Esad rejiminin düşüşünde önemli bir etkisi olan "Sezar Yaptırımları"nın kaldırılması ve Suriye'nin IŞİD'le Mücadelede Koalisyonu'na katılması[35], KDSÖY'nün Esad sonrası Suriye denklemine tam da Türkiye'nin arzu ettiği gibi yer bulamayacağına işaret ediyordu. Bu arada, İsrail hem Türkiye hem ABD politikalarının tam tersi bir tutum takınarak, Suriye'de federal bir yönetim kurulması gerektiğini savundu ve KDSÖY'e destek veren açıklamalar yaptı[36]. İsrail'in amacı Kürt, Dürzi ve Alevi azınlıklar üzerinden Suriye'de pozisyonunu güçlendirmektir. Zira İsrail Sünni/cihatçı bir grubun elinde şekillenen merkezi bir yönetimi tehdit olarak görüyordu; daha da önemlisi, bu durumun Türkiye'nin "yayılmacı emellerine" hizmet edeceğini düşünüyordu[37]. Ancak, Suriye'de İsrail'in değil, Türkiye'nin dediği oldu.

KDSÖY'nin hem askeri hem idari yapısıyla yeni Suriye yönetimine entegrasyonunu öngören 10 Mart 2025 tarihli anlaşma[38] önce Halep'te bozuldu. Halep'in Eşrefiye ve Şeyh Maqşud beldelerinde konuşlu KDSÖY'e bağlı

[32] Carlotta Gall, "Turkey Emerges as a Big Winner in the Wake of al-Assad's Ouster," The New York Times, 13 Aralık 2024.

[33] David Schenker, "Prospects for Syria-Israel Relations," Jerusalem Strategic Tribune, Ocak 2026.

[34] "Tom Barrack: There Is One Syria," Asharq Al-Awsat (English), 13 Temmuz 2025.

[35] "Syria to join US-led coalition to defeat IS group after Trump meeting," BBC News, 11 Kasım 2025.

[36] "Israel condemns Sharaa regime's 'attacks against Kurdish minority' in Syria's Aleppo," The Times of Israel, 8 Ocak 2026.

[37] Tasos Kokkinidis, "Forget Reestablishing Ottoman Empire, Netanyahu Warns Turk

[38] "Rojava Özerk Yönetimi ile Şam arasında mutabakat sağlandı," Rudaw, 2 Haziran 2025.ey at Israel-Greece-Cyprus Summit," GreekReporter.com, 23 Aralık 2025.

asayiş güçleri, Şam'a bağlı güçlerin operasyonları sonucu binlerce siville birlikte Fırat'ın doğusuna sürüldü. ABD'nin dolaylı, Türkiye'nin doğrudan desteğiyle gerçekleşen bu operasyonlar, çok geçmeden Fırat'ın doğusuna taşıtı ve nihayetinde KDSÖY, Arap nüfus ağırlıklı Rakka ve Deyrizor'dan çekildi. 29 Ocak 2026'da yapılan yeni bir anlaşmayla, KDSÖY'nin askeri ve idari yapısının sadece Kürt nüfus yoğunluklu alanlar üzerinden entegrasyonu yoluna girildi[39].

Son tahlilde, Kürtlerin bütün baskılara rağmen kurdukları özerk yapıdan vazgeçmediği, diğer yandan Esad rejimi düştüğünden bu yana katliamlara maruz kalan Dürzilerin ve Alevilerin bağımsızlık da dâhil farklı politik hedefler doğrultusunda örgütlendiği Suriye'de, mevcut durumun bir istikrardan çok yeni bir iç savaş potansiyeline işaret ettiği söylenebilir. Öte yandan, KDSÖY'nin her ne kadar coğrafi konumlanışı dağınık da olsa, kendi içinde nihayet birliğini sağladığını, daha da önemlisi, Suriye Kürtlerinin yalnızca Suriye sahasındaki güçlerinden ibaret olmadığını da hesaba katmak gerekir. Özellikle, KBY'nin son gelişmeler çerçevesinde verdiği diplomatik ve siyasi destek yanında[40], KDSÖY'nin farklı coğrafyalarda yaşayan geniş bir Kürt kitlesi üzerindeki etkisi görüldü[41]. Bu arada, KDSÖY'ye ABD desteğinin siyasi alanda yeniden örgütlendiği[42], Arap devletleriyle temasların aleniyet kazandığı[43] ve İsrail'in açık desteğinin sürdüğü bir ortamda, Şam'da daha güçlü bir temsil kabiliyetine kavuşmak da dâhil, KDSÖY'nin geleceğinin her türlü ihtimale açık olduğu söylenebilir.

İran Kürdistanı

II. Dünya Savaşı'nın sonunda İran'da kurulan Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti (1946), yalnızca bir yıl ayakta kalabilmiş olsa da, etkisini bugüne kadar sürdürdü. Üstelik bu etki yalnızca İran Kürtleriyle sınırlı kalmadı. Örneğin, Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti'ni kuran Kürdistan Demokrat Partisi'nin (KDP) siyasi mirası, her bir Kürdistan bölgesinde aynı isimle kurulan partiler eliyle devam etti. Diğer Kürt partileri de farklı biçimlerde sahip çıktı bu mirasa. Zira

---

[39] "Haseke'de yeni dönem: DSG ve Suriye ordusu temas hatlarından çekiliyor," Rudaw, 10 Şubat 2026.

[40] "Al Monitör: Mesud Barzani ve Neçirvan Barzani Rojava konusunda etkili rol oynadı," Rudaw, 11 Şubat 2026.

[41] Wladimir van Wilgenburg, "Kurdish Nationalism Rears its Head in Syria," Diwan, Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center, 28 Ocak 2026.

[42] Diyar Kurda, "US lawmakers up efforts to wheel the 'Save the Kurds' act forward," Rudaw, 29 Ocak 2026.

[43] "Mazlum Abdi ve Şeybani, Suudi Dışişleri Bakanı ile bir araya geldi," Rudaw, 14 Şubat 2026.

Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu da yıkılışı da, Kürtlerin 20. yüzyıl Ortadoğu düzenindeki yerini jeopolitik faktörlerin belirlediğini, hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak biçimde ortaya koyuyordu. Son tahlilde, Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti'nin kurulmasını mümkün kılan İran'ın SSCB ve İngiliz nüfuz alanlarına bölünmesi ise, yıkan da ABD baskısıyla SSCB'nin İran'dan çekilmesi oldu. Ne öncesi ne de sonrasında, Kürtlerin sosyopolitik yapısı ya da örgütlü mücadelesi söz konusu bağımsızlık olduğunda tayin edici bir rol oynadı.

Öte yandan, bu siyasi miras hem ulusal hem de uluslararası alanda "Kürt sorunu" politikalarını da şekillendirdi. Nihayetinde, Kürt siyasal alanında bağımsızlık dışında farklı politik hedefler doğrultusunda örgütlenmeler ortaya çıksa da hemen hepsi "ayrılıkçı" olarak tanımlandı; iç-kendi kaderini tayin hakkı, yani otonomi talepleri de bu tanımlamaya dâhil edildi. Bu bağlamda, Kürt siyasal mücadelesinin ortaya çıktığı her bir ulus devlet ölçeğinde "dış mihraklar"la işbirliği içinde görülmesi yahut gösterilmesi de yine aynı mirastan beslendi. Çünkü Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti deneyimi, bir kez uluslararası destek bulduğunda, Kürtlerin bağımsız bir devlet kurma kapasitesine kısa sürede ulaştığını gösteriyordu.

İran'ın Kürt sorunu politikasının da temelde bu arka plana dayandığı söylenebilir. Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti'ni kuran Kürtler, Çarçira Meydanı'nda asıldığı günden bu yana, Kürtler baskı altında tutuldu, siyasal örgütlenmeleri yasaklandı. Bu nedenle, İran Kürt partileri ya ülke sınırları içinde gizli ya da diasporada faaliyetlerini yürüttü. Hatta İran Şahı Pehlevi'nin Irak Kürtlerine siyasi ve askeri destek verdiği süreçte bile bu baskı politikalarında bir değişiklik olmadı. Ancak, diğer ulus devlet politikalarından farklı olarak, İran, Kürtlerin kültürel hakları konusunda görece daha özgürlükçü politikalar izledi. Örneğin, Kürtçe kamusal alanda hiçbir zaman yasaklamadı ama yayın ve medya alanlarında kullanımına kısıtlamalar getirdi, eğitim dili olarak kabul edilmedi.

Bu süreçte istisnai sayılabilecek tek gelişme, 1970'li yılların ikinci yarısında yaşandı. Şah Pehlevi'ye karşı siyasal muhalefetin yükseldiği bir dönemde İran'a dönen ve KDP-İ Genel Sekreteri olan Abdurrahman Qasimlo, "İran'da demokrasi, Kürdistan'da otonomi" şiarıyla İran siyasetinde Kürtlere yer açmaya çalıştı. Fakat 1979'da İran İslam Devrimi gerçekleşince, Kürtlerin otonomi talepleri reddedildi ve rejim güçlerinin uyguladığı şiddete karşı, KDP-İ

silahlı mücadeleye başladı. Devrimin hemen ertesinde çıkan İran-Irak savaşının yarattığı ortamda ise yaşanan kitlesel göçle birlikte, silahlı güçler Irak Kürdistanı'nda üslendi. Bu yıllarda parti içinde yaşanan görüş ayrılıkları bölünmelere neden olurken, KDP-İ'nin İran Kürdistanı'ndaki siyasal etkinliği zamanla zayıfladı. Zira Molla rejimi İran'ın tamamında mutlak bir hâkimiyet kurdu. Diğer yandan, henüz otonomi kazanan KBY'nin baskısıyla, KDP-İ 1996'da silahlı mücadeleye son verdiğini açıkladı[44].

Fakat 2003 yılında Saddam rejiminin düşmesi ve ertesinde KBY'nin anayasal bir statü kazanması, sessizliğe bürünen İran Kürtlerini yeniden hareketlendirdi. ABD'nin Irak'tan sonra İran'daki Molla rejimini hedef alacağı beklentisi, değişim umudu doğurdu. Öte yandan, 2000-2002 yıllarında PKK'de yaşanan yeniden yapılanmanın sonucu olarak Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK) kuruldu[45]. PJAK'ın, İran Kürdistanı'nda yürüttüğü örgütlenme çabaları bu umudun siyasi faaliyetlere kanalize edilmesini kolaylaştırdı. Özellikle genç nüfus, bu süreçte çevre ve kadın hareketleri üzerinden mobilize oldu.

Arap Baharı'nın bölgede yarattığı siyasal atmosfer ise İran Kürdistanı'nda silahlı mücadelenin yeniden başlamasını tetikledi. Önce PJAK, 2011'de İran güçleriyle savaştı. Ardından, KDP-İ 2015 yılında silahlı mücadeleye döndüğünü ilan etti[46]. Bu arada, kurulan diğer irili ufaklı partiler de bu kararı destekledi, kendi silahlı güçlerini oluşturdu. Fakat bu durum, kapsamlı bir iç savaşa dönüşmedi, kısa süreli çatışmalarla sınırlı kaldı.

Bu arada, PJAK, İran'ın Suriye'de PYD'ye verdiği desteğe karşın geri adım atarken, KDP-İ İran'ın KBY üzerindeki askeri ve siyasi baskısı nedeniyle toparlanmakta zorluk çekti.

Irak Kürdistanı'ndaki siyasal potansiyeli ortaya çıkaran asıl gelişme ise başörtüsünü kurallara uygun örtmediği gerekçesiyle genç bir Kürt kadının öldürülmesi oldu. Jina Mahsa Amini adındaki bu genç kadının cenaze töreni sırasında başlayan protestolar, "Kadın, Yaşam, Özgürlük" sloganıyla hızla ülke geneline yayıldı[47]. İran rejimi, kuruluşundan bu yana en büyük ve en uzun soluklu gösterilerle karşı karşıya kaldı. Günün sonunda, protestocular

---

[44] "About," Democratic Party of Iranian Kurdistan.

[45] "Policy," PJAK (Party for a Free Life in Kurdistan).

[46] "KDP-İ'den İran'a: Savaş meydanına!" Rudaw, 2 Temmuz 2016.

[47] Osamah Golpy, "Kurdish slogan on women, freedom unites Iranians," Rudaw, 3 Ekim 2022.

bastırıldı ama bu gösterilerin gerçekleştiği 2022 yılından sonra İran'da toplumsal muhalefet güçlendi ve yaygınlık kazandı.

Bugün ise İran Savaşı ile birlikte, İran Kürdistanı tarihinde yeni bir evreye girildiği muhakkak. Her şeyden önce, uzun yıllardır çatışmalı bir ilişki içinde olan İran Kürt partileri yan yana geldi ve bir koalisyon oluşturdu[48]. Yayınladıkları deklarasyonda, politik hedeflerinin İran'da rejimi devirmek olduğunu ve tıpkı 1970'lerde olduğu gibi, İran'da demokratik bir yönetim, İran Kürdistanı'nda ise özerklik için güç birliği yapacaklarını ilan ettiler. Çok geçmeden, ABD ve İsrail'in bu koalisyonu desteklediği, hatta bir an önce İran'a geçerek rejime karşı savaşmaları için baskı yaptığı haberleri yayıldı[49]. Fakat İran Kürt partilerinin özellikle ABD'den talep ettiği bazı garantiler karşılanmadan harekete geçmeyeceği duyuruldu[50].

Henüz İran Savaşı'nın nasıl gelişeceği belli olmasa da, İran Kürdistanı'nda artık hiçbir şey en azından son 47 yıldır olduğu gibi kalmayacak görünüyor. Zira rejim devrilmese dahi, zayıflayacağı muhakkak. Zayıf bir rejimin İran Kürtleri'nin politik hedefleri doğrultusunda bazı tavizler vermesi beklenebilir, ki rejimin İran Kürt partileriyle temasa geçtiği haberleri daha şimdiden çıkmaya başladı[51]. Rejim devrildiği durumda ise bir iç savaş çıksa bile, tıpkı 2012'de Suriye'de olduğu gibi, İran'da da Kürtlerin askeri ve siyasi olarak alan kontrolü sağlayacak ilk grup olacağı varsayılabilir. Zira hâlihazırda İran'daki azınlıklar arasında söz konusu kapasiteye sahip tek grup Kürtler. Ancak, yine Suriye'de olduğu gibi, oluşan Kürt birliğinin, İran sahasına müdahil farklı bölgesel ve küresel aktörler eliyle yeniden ayrışması, hatta farklılaşan çıkarlar ve politik tercihler nedeniyle birbiriyle çatışması da tümüyle ihtimal dışı sayılamaz. Bu bağlamda bir fay hattının temelde Türkiye ve İsrail gerilimi üzerinden belireceği söylenebilir.

Sonuç

İçinde bulunduğumuz "belirsizlikler çağında", Ortadoğu'da yaşanan güç

---

[48] "Iranian Kurdish opposition parties form new alliance amid rising US-Iran tensions," Rudaw, 22 Şubat 2026.

[49] "Trump endorses potential Kurdish offensive in Iran," Rudaw, 5 Mart 2026.

[50] Orhan Qereman, "Syria's Kurds caution Iran's Kurds against aligning with US against Tehran," Reuters, 8 Mart 2026.

[51] "İran'dan Rohjihatlı siyasi partilere diyalog sinyali: 'Sorunlarımızı oturup çözelim!'," Rudaw, 8 Mart 2026.

mücadelesinin neye evrileceğini kestirmek imkânsız. Fakat verili koşullar ışığında, Kürtlerin ulusal bilinç ve askeri, siyasi ve diplomatik deneyim bağlamında önemli bir kapasiteye ulaştığı muhakkak. Öte yandan, son 100 yıldır bu kapasitenin ortaya çıkmasını engelleyen ne uluslararası sistem ne de ulus devletler yerinde duruyor. Dolayısıyla, kurulacak yeni Ortadoğu'da Kürtlerin en azından iç-kendi kaderini tayin hakkını elde edecekleri öngörülebilir. Bu öngörü, Kürtlerin yaşadığı her bir ülke ölçeğinde gerçekleşmediği durumda ise farklı ölçeklerde bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması ihtimal dışı sayılamaz.

*Arzu Yılmaz; Ortadoğu, göç, toplumsal cinsiyet ve Kürt siyasi alanı üzerine çalışan bir akademisyendir. Araştırmaları özellikle Kürt diasporası, Kürdistan jeopolitiği, Anadolu Kürtleri ve Türkiye–Kürdistan Bölgesel Yönetimi ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Doktora tezi, 2016 yılında İletişim Yayınları tarafından Atruş'tan Maxmur'a: Mülteci Kimliğinin İnşası adıyla kitaplaştırılmıştır. Son on yılda Duhok American University, German Institute for International and Security Affairs, Hamburg University ve University of Kurdistan Hewlêr bünyelerinde akademik çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca Radikal 2, Birikim, Artı Gerçek ve Medyascope gibi mecralarda yazılar yayımlamaktadır.

Yeni çözüm süreci: Kısa bir muhasebe

Doç. Dr. Vahap Coşkun*

PKK Türkiye'de silahlı mücadeleye 1984'te başladı. 1993 yılında da ilk defa ateşkes ilan etti. Türkiye, ilk ateşkesten bu yana, silahlı çatışmayı bitirmek için PKK ile sürekli bir dirsek teması içinde oldu. Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın aldığı ilk inisiyatiften sonra bütün hükümetler, doğrudan ya da dolaylı olarak PKK ile görüştüler ve silahların susturulmasının yollarını aradı.

Arayışların bir kısmı kapalı kapıların ardında yürütüldü; kamuoyu bu görüşmelerden ancak yıllar sonra tarafların açıklamaları sayesinde haberdar oldu. Kimi arayışlar ise, belirli bir olgunluğa erişmesinin ardından halka açıldı. 2009-2011 yılları arasındaki Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi ile 2013-2015 yılları arasındaki çözüm sürecini bu bağlamda anmak mümkün. Toplum belli hatlarıyla hakkında haberdar olduğu ve işleyişini takip edebildiği süreçlerdi bunlar.

Maalesef, ne mahrem ne de kısmen aleni süreçlerde bir çözüme varılamadı. Başarıyla neticelenmeyen her sürecin ardından, Türkiye bir öncekinden daha ağır bir iklime girdi.

Örneğin 2013-2015 çözüm sürecinin yıkılmasıyla birlikte, iki yıllık sükûnet bitti, silahların sesi yükselmeye başladı. PKK, "hendek" stratejisiyle şiddeti şehir merkezlerine taşıdı. Devlet, bir taraftan sınır içi ve dışında PKK'ye karşı topyekûn bir operasyon yürüttü, diğer taraftan meşru siyasi alanı daralttı. Çözüm sürecinde mühim bir fonksiyon icra eden HDP, sürecin sona ermesinin akabinde fiilen ve hukuken kuşatıldı.

Kürt meselesinde silahların susturulması umudu sönünce, Türkiye'de özgürlük karşıtı rüzgarlar sert esmeye başladı. Bir de buna 15 Temmuz 2016'daki askeri darbe teşebbüsü eklenince, rüzgar fırtınaya döndü.

Hak ve hürriyetler sınırlandırıldı, demokratik mekanizmalar bastırıldı, hukuk güvenlik sağlamaz oldu, masum talepler bile ağır ithamlara maruz kalmanın gerekçesi yapıldı. Kürt meselesinin siyasi çözümü tamamen rafa kaldırıldı ve mesele –eskiden olduğu gibi- sadece bir asayiş meselesi olarak ele alındı.

Ekim 2024'te MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin, sürecin çökmesinden itibaren vebalı muamelesi yapılan DEM Parti sıralarına gitmesi ve partinin eş genel başkanlarıyla tokalaşması, büyük şaşkınlık yarattı. Başlarda bu hareketin ne getireceği belirsizdi, ancak gün geçtikçe Bahçeli'nin bu adımını ileri taşıması, Kürt meselesinde yeni bir sürecin kapısını açtı.

Sürecin ardındaki dinamikler

Tabiatıyla herkesin aklındaki temel soru, Bahçeli'nin ve ortağı olduğu iktidarın neden böyle bir yola girdiği idi. Ne olmuştu da iktidar, 10 yıldır ısrarla sürdüğü siyasetinden vazgeçmiş, tamamen farklı bir rotaya sapmıştı? Herkesin bu soruya farklı bir cevabı vardı. Kanımca iktidarın politika değişikliğinin ardında yatan iki sebep söz konusuydu:

İlki, jeopolitik dengelerle alakalıydı. Ortadoğu'da İsrail'in izlediği saldırgan politika ve Suriye'de 61 yıllık Baas diktatörlüğünün çökmesi, bölgedeki her devletin pozisyonunu gözden geçirmesini zorunlu kıldı. Taşların yerinden oynaması, herkesi konumunu gözden geçirme ve en zayıf olduğu noktaları onarma çabasına soktu.

Türkiye için en büyük dert de, Kürt meselesiydi. Bu meseleyi -en azından- şiddetten arındırmak, Türkiye'yi hem içeride rahatlatır, hem de dışarıda kartların yeniden dağıtıldığı bir coğrafyada Türkiye'nin elini kuvvetlendirirdi. Süreç, bu jeopolitik okumanın üzerine oturdu.

Aslında bu okuma yeni değildi. 2013-2015 çözüm sürecinde de yine bir jeopolitik faktör söz konusuydu. O vakitlerde de bir Arap Baharı vardı ve içerideki çözüm süreci olası dalgalara karşı Türkiye'yi tahkim etme düşüncesinden başlatılmıştı.

İkincisi ise, iç politikaya dönük hesaplardı. 2018'den bu yana Kürt seçmenlerin iktidar blokundan uzaklaşmaları, AK Parti'yi önümüzdeki seçimlerde en fazla zorlayacak konuların başında geliyordu. Bir sürecin başlatılması, iktidarla arasına mesafe koyan Kürt seçmenlerin hiç olmazsa bir kısmının tekrardan iktidara yanaşmalarını ve/veya DEM Parti'nin iktidar ile muhalefet arasında daha nötr bir siyasi çizgiye kaymasını sağlayabilirdi.

Dolayısıyla, bölgesel dinamikler daha ağırlıklı olmakla beraber, iç politik planları da süreci başlatan motifler arasında saymak gerek.

Bahçeli, MHP ve süreç

Yeni bir sürecin Bahçeli eliyle başlatılması, siyasal meşruiyet ve toplumsal kabul açısından süreci derinden etkiledi. Çünkü Bahçeli ve MHP, 1990'lı yıllardan itibaren, Kürt meselesinin siyasal ve demokratik yol ve yöntemlerle bir hal yoluna konmasına en fazla itiraz eden lider ve partiydi. Hatta MHP'nin, varlığını Kürt meselesinin çözümsüzlüğüne bağladığı kanaati siyasal alanda yerleşik ve yaygındı. Hatırlanacaktır, 2013-2015 sürecine de eleştiriler MHP tarafından dillendiriliyor, Bahçeli o süreci bir "ihanet süreci" olarak tanımlıyordu.

Bahçeli'nin siyasal kimliğine bakarak şaşırtıcı görünen bu değişim, süreci birkaç açıdan etkiliyor ve kolaylaştırıyor. Beş hususa dikkat çekilebilir:

1. Sürecin bir "devlet politikası" olarak tarif edilmesinde, Bahçeli'nin varlığı belirleyici. Eğer Bahçeli değil de Erdoğan başlatmış olsaydı, sürecin devlet politikası olduğu algısı, o denli güçlü olmayabilirdi. Çünkü Bahçeli, her zaman, salt bir siyasal lider olarak değil aynı zamanda devlet içinde kudretli bir zihniyetin temsilcisi olarak görüldü. Bir nevi, ismiyle müsemma bir aktör Bahçeli, onun sürecin bir devlet politikası olduğuna kefil olması, toplum nezdinde sürecin kabulünü kolaylaştırdı.

2. Böyle bir sürece en büyük eleştiri, baskı ve direnç milliyetçi cenahtan gelir. Dünyanın her yerinde bu böyle. Sürecin dümeninde Bahçeli'nin oturması, bu olası karşı çıkışların ve itirazların absorbe edilmesi, milliyetçi sokağın kontrol altında tutulması bakımından mühim.

3. Bahçeli, hem zihniyet hem de kadro bakımından devlet içinde güçlü. Sürecin lokomotifliğini üstlenmesi, bürokrasiden gelebilecek bozucu hamlelerin sayısını ve tesirini asgariye düşürüyor. Unutulmasın, 2013-2015 sürecinin umut edildiği gibi nihayetlenmemesinde, sivil ve askeri bürokrasinin ayak diremesinin, iktidardan farklı bir perspektifle davranmasının payı büyüktü.

4. Bahçeli'nin başrolde olması, AK Parti'nin siyasal maliyetini azaltıyor. Bu süreçler netameli; başlamak sürecin başarıyla biteceğini garanti etmiyor. Süreçte alışılmışın dışına çıkmak ve risk almak gerekiyor, bu da kallavi eleştirilerle karşı karşıya kalınması olasılığı demek. Bahçeli bu süreçte bunu yapıyor, yapılması gerekenleri ilk o söylüyor ve eleştiri oklarını üzerine çekiyor.

AK Parti, ancak bir adıma ilişkin belli bir istikrar oluştuktan sonra devreye giriyor. Yani Bahçeli hem AK Parti'nin hareket alanını genişletiyor, hem de AK Parti'ye koruma kalkanı oluyor.

5. Bahçeli'nin çitayı yükseğe koyması, Kürt meselesinde söz söylemek isteyen aktörlerin önünü açıyor. Muhtemelen süreç öncesinde ifade edildiğinde insanları adliye koridorlarına götürecek olan sözler ve tanımlamalar, konuşulabiliyor ve ekranlarda tartışılabilir. Mesela, Öcalan için "kurucu önder" demek bir cezai müeyyideye uğrama gerekçesiydi, ancak Bahçeli bunu olağanlaştırdı. Bahçeli'nin bu atakları, niyetinden bağımsız olarak Kürt meselesinde ifade alanını genişletti.

Bahçeli'nin bu heveskar tavrına mukabil, Erdoğan'ın biraz geride durmayı tercih etmesi, AK Parti ile MHP arasında, süreç hakkında bir anlaşmazlık veya uyumsuzluk olduğuna yoruldu. Hatta bazılarının göre ortada ortak bir anlayış yoktu. Bahçeli Erdoğan'ı zorluyor, Erdoğan da ittifakı bozmamak için sürece kerhen katlanıyordu.

Mutlak çelişki değil, yaklaşım farkı

Kürt meselesi gibi hayati bir konuda iktidar ortakları arasında mutlak bir çelişki olduğu kanaatinde değilim. Ancak bu, iki parti ve lider arasında bir yaklaşım farklılığı olmadığı manasına gelmez. Bu yaklaşım farklılığı da üç sebebe bağlanabilir:

Birincisi, iki partinin ve partinin tabanlarının nitelik olarak birbirlerinden ayrı olması. MHP, bir ideoloji partisi ve dar bir tabana oturuyor. AK Parti ise, bir kitle partisi ve tabanında çok farklı hassasiyetleri barındırıyor. Bahçeli, izlediği siyasetin devlet için mecburi olduğunu kendi tabanına anlatabileceği ve bunun büyük bir siyasi fatura çıkarmayacağı kanaatindeydi. Lakin Erdoğan, bu keskin ve hızlı bir değişimin tabanında rahatsızlık yaratabileceği endişesiyle daha alt perdeden konuşuyor ve daha ihtiyatlı davranıyordu.

İkincisi, AK Parti 2013-2015 sürecinin başarısızlığa uğramasından tamamıyla PKK'yi sorumlu tutuyor ve PKK'ye karşı çok derin güvensizlik besliyor. Dolayısıyla işler tam kemale ermeden ve somut birtakım gelişmeler olmadan elini açmaktan sakınıyor. Böylece, süreç yine akamete uğrarsa zaten sürece çok bel bağlanmadığından bahisle kendini savunabileceği bir alan bırakmak istiyordu.

Üçüncüsü, çözüm sürecinin rafa kaldırılmasının ardından AK Parti'nin dili ve siyaseti radikal bir değişimden geçti. AK Parti, son 10 yılda, meseleyi demokratik siyaset içinde çözme ufkunu kaybeden ve tamamen bir güvenlik paradigmasının içinden konuşan bir söylem üretti. Gerek söylem ve gerek eylem düzeyinde iyice yerleşen siyasetten, yekten çıkmak ve farklı bir dille konuşmaya başlamak AK Parti kadroları için kolay değildi.

Hülasa AK Parti, bu meseleye hem kendi iç dengelerini sarsmamak ve hem de iktidarını koruyabilmek penceresinden baktığından, süreç boyunca MHP'ye nazaran çok daha temkinliydi.

Rejimin karakteri ve Kürt meselesi

Bahçeli, bir keresinde Kürt meselesini Türkiye'nin bir buçuk asırlık bir meselesi olarak niteledi. Hakikaten böylesine hayati bir meseleyi, gündelik siyasetin dar ve kısıtlayıcı gözlüklerinden kurtarmak, soruna daha derinlikli bakmak ve çözüm için birtakım riskler almak gerek. Kürt meselesi, Türkiye'de rejimin karakterini belirliyor. Memlekette hukukun etkisizleşmesi, siyasetin kutuplaşması, ekonominin krizlere açık hale gelmesi, dış politikada Türkiye'nin manevra kabiliyetinin sınırlandırılması ve benzeri sorunların tamamı Kürt meselesiyle bağlantılı. Eğer Türkiye bu meseleyi şiddetten arındırır, Kürtlerin yasal ve anayasal taleplerini karşılar ve Kürtlerin aidiyetini kuvvetlendirirse, şüphe yok ki Türkiye bambaşka bir Türkiye olur.

Tabiatıyla bu, ülkedeki bütün sorunların buharlaşacağı ve demokratikleşme yönündeki bütün taleplerini anında karşılanacağı anlamına gelmiyor. Elbette siyasi mücadele devam edecek, belki daha kıran kırana olacak, ama silahların ortadan kalktığı bir vasatta siyasetin, demokrasinin ve hukuk devletinin geliştirilmesi bakımından elimizde çok daha büyük bir fırsat olacak. Siyasi partilerin bu bilinçle hareket etmesi çok mühim.

2013-2015'te çözüm sürecinde fiilen iki parti vardı: AK Parti ve HDP. Oysa bu süreçte kurulan Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyon'unda 11 parti yer aldı. Bir tek İYİ Parti komisyona katılmayı reddetti. Aralarında farklılıklar bulunan 11 parti birlikte çalıştı. Mecliste toplumun yüzde 95'ini temsil eden siyasi partilerin Kürt meselesini çözmeyi amaçlayan bu komisyonda bir araya gelmeleri, bu konuda bir siyasi uzlaşmanın varlığına delaletti.

Bu siyasi uzlaşmanın yanı sıra bürokratik bir uzlaşma da söz konusuydu. Güvenlik bürokrasisini temsil eden aktörler, iki defa mecliste komisyon üyelerine bilgiler verdi. Oysa bir önceki süreçte bürokrasi yapıcı değil, bozucu bir işlev görmüştü. Politik ve bürokratik uzlaşma, süreç içerisinde kritik virajların tez zamanda alınmasını sağladı.

- Ekim-2024'te Öcalan ile görüşmenin yolları açıldı. Öcalan önce aile üyeleriyle ve Aralık-2024'te DEM Partili milletvekilleri ile görüştü.
- Şubat-2025'te Öcalan, PKK'ye silah bırakma ve fesih çağrısında bulundu.
- Mayıs-2025'te PKK, Öcalan'ın çağrısına uyarak silahı bıraktığını ve kendini feshettiğini ilan etti.
- Temmuz-2025'te PKK, Süleymaniye'de, Türkiye medyasının çok büyük bir ilgi takip ettiği bir "silah yakma" töreni düzenledi.
- Ağustos-2025'te TBMM'de "Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu" kuruldu.
- Ekim-2025'te PKK, Türkiye'den çekildiğini açıkladı.
- Kasım-2025'te PKK, Zap Bölgesi'nden çekildiğini duyurdu.
- Kasım-2025'te Meclis Komisyonu'nun üç üyesi (AK Partili Hüseyin Yayman, DEM Partili Gülistan Kılıç Koçyiğit ve MHP'li Feti Yıldız) İmralı'da Öcalan ile görüştü.
- Aralık-2025'te Öcalan ile yapılan görüşmenin tutanak özeti, Meclis Komisyonu'nda okundu ve kamuoyuna sunuldu. Tutanağın tam metni, Ocak-2026'da yayınladı.
- Ocak-2026'da Komisyon ortak bir rapor hazırlamak için çalışmalarına başladı, Şubat-2026'da ortak rapor 47 kabul, iki ret ve bir çekimser oyla kabul edildi. Ortak raporun yayınlamasıyla komisyonun görevi de sona erdi.

Komisyon, altı buçuk aya varan hummalı mesaisinde, 21 kez toplandı. 132 kişi ve kurumun görüşlerine başvurdu. 88 saatlik bir çalışma yaptı. Görüşmelerde 4 bin 199 sayfa tutanak tuttu ve ekleriyle birlikte 110 sayfayı bulan bir rapor hazırladı.

Komisyonun raporu yedi bölümden oluşuyor. İlk beş bölümde genel olarak komisyonun hedef ve çalışmaları, Türk-Kürt kardeşliğinin tarihi ve örgütün silah bırakma süreci anlatılıyor. Bir tür giriş mahiyetindeki bu bölümlerin ardından asıl meseleye geçiliyor. Altıncı bölümde silah bırakma sürecinin tamamlanması için gerekli yasal düzenlemeler ele alınıyor. Yedinci bölüm ise, demokratikleşmeye ilişkin öneriler içeriyor.

Aslında komisyonun varlık sebebi ve amacını bu son iki bölüm oluşturunuyordu. Zira başından beri bu komisyonun sırtına iki vazife yüklenmişti: Birincisi, PKK'nin silah bırakmasının hukuki çerçevesini hazırlamak ve bu sürecin temel ilkelerini belirlemektir.

İkincisi de, Türkiye'nin acil çözüm bekleyen hukuki ve siyasi sorunlarına ilişkin bir demokratikleşme perspektifi geliştirmek ve bu perspektifi meclisin ve iktidarın önüne koymaktır.

Rapor, komisyonun bu iki görevini de yerine getirdiğini gösteriyor. Silah bırakmayla ilgili düzenlemenin kritik noktası, bu düzenlemenin "müstakil" olması, "kapsayıcı" ve "bütüncül" bir bakış açısıyla kaleme alınması gerekliliğiydi. Komisyon raporunda bu üç hususu da vurguluyor. Müstakil bir yasa öneriyor ve bu yasanın "sürecin sonuçlarını tümüyle ortadan kaldıracak ve demokratik siyaset zeminini güçlendirecek ölçüde kapsayıcı olmasını" tavsiye ediyor.

Keza "demokratikleşme" başlığı altında da bugün Türkiye'de çok farklı kesimlerin ortaklaştığı hukuki ve siyasi sorunların altını çiziyor. AİHM ve AYM kararlarına uyulması, yargılama ve infazda hukuk devletine ilişkin düzenlemeler yapılması, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü başta olmak üzere hak ve özgürlük alanlarının genişletilmesi, kayyım uygulamasına son verilmesi gibi talepler üzerinde toplumun kahir ekseriyeti mutabık. Komisyon, bu sorunların demokratik bir anlayışla ele alınması ve taleplerin karşılanması için de somut adımların atılması gerekliliğine işaret ediyor.

Raporun bu yönüyle beklentileri karşıladığı söylenebilir. Ancak rapordan daha önemli olan, bu raporun uygulanması. İnsanlar yazılıp çizilenlerden ziyade yapılara dikkat eder, olan bitenlere değer atfederler.

"İki kanatlı kuş"

Öcalan, bu 15 aylık süreçte bu dönemeçlerin geçilmesinde merkezi bir rol oynadı. PKK'nin silah bırakması, Türkiye sınırlarının dışına çıkması, sınır boylarını boşaltması ve benzeri adımlar hep Öcalan'ın isteği üzerine atıldı. Başka bir aktör PKK'den bunları yapmasını isteseydi, muhtemelen PKK bu istekleri yerine getirmeyecekti. Öcalan, PKK için kült bir lider olduğundan Bahçeli ısrarla onun baş muhataplık pozisyonunu vurguladı.

Ancak bu mimarinin zayıf noktası Suriye idi. Devlete göre, PKK'nin silah bırakması, Suriye'deki SDG'yi de kapsıyordu. SDG'nin silah bırakmadıkça veya Suriye ordusuna entegre olmadıkça, Türkiye'de süreçle bağlantılı hukuki bir ilerleme olmayacaktı. PKK ise SDG dosyasının farklı olduğu kanısındaydı; dolayısıyla iki ayrı dosyayı aynı torbaya koymak çözüme hizmet etmezdi.

Aslında Türkiye'deki çözüm sürecini Suriye'deki gelişmelere bağlamak, doğru bir strateji değildi. Çünkü iki ülke arasında birbiriyle kıyaslanmayacak derecede büyük bir fark vardı. Suriye, 14 yıllık bir iç savaştan yeni çıkmıştı; farklı kimlikler arasındaki gerginlikler halen tazeydi. Kimse kimseye güvenmiyordu. Orada bir istikrara ulaşılması vakit alacaktı. Türkiye, içerideki süreci bir an önce tamamına erdirmeli, Suriye'de ise taraflar arasında dürüst bir arabulucu gibi davranmalıydı. Doğru olan buydu.

Ne var ki Türkiye, iki ülkedeki süreçleri eş zamanlı olarak yürütmeyi seçti. Bu da kaçınılmaz olarak süreci zorladı. Şam ve SDG arasında imzalanan 10 Mart Mutabakatı, 2025'in sonuna kadar hayata geçmeyince, 2026'da Suriye'de tansiyon yükseldi. Siyaset masasında anlaşmayan Şam ve SDG sahada karşı karşıya geldiler. Şam, SDG'ye karşı bir askeri operasyon başlattı; SDG'yi Halep'ten çıkardı. Akabinde SDG, Fırat'ın batısındaki topraklar ile Deyrezor ve Rakka'dan çekildi. Suriye'deki taraflar arasında tekrar çatışma ihtimalinin yükselmesi ve Ankara'nın burada doğrudan SDG'ye karşı Şam'ın yanında konumlanması, Türkiye'deki sürecin akıbeti hakkındaki şüpheleri de artırdı.

Ancak gerek tarafların Suriye'yi tekrar bir iç savaşa sürükleyecek olan mutlak bir çatışmadan kaçınmaları ve gerek Suriye sahasındaki belirleyici güç olan ABD'nin yoğun arabuluculuk faaliyetlerinin neticesinde SDG ve Şam, önce 18 Ocak'ta bir ateşkese vardı, 30 Ocak'ta da "aşamalı entegrasyonu" içeren bir anlaşma imzaladı. Süreçle olan direkt bağlantısı düşünüldüğünde Suriye'de bir mutabakata varılmasının, Türkiye'deki sürece müspet tesir etmesi beklenir. Çünkü Türkiye'nin şartı, SDG konusunun çözülmesiydi; Şam ile varılan mutabakatla birlikte bu şart büyük ölçüde karşılanmış oldu ve Türkiye'nin artık hukuki düzenleme yapmasının önünde bir engel kalmadı.

Fakat Türkiye'nin bundan ötesine, SDG'ye ilişkin yeni bir kavrayış geliştirmesine ihtiyaç var. Devlet, SDG'ye 1 Ekim 2024'ten önceki gibi bakmamalı; SDG'yi kendi için tehlikeli bir yapı olarak görmek yerine ortaklaşabileceği ve belli konularda işbirliği yapabileceği bir unsur olarak konumlandırılmalı. Böyle bir bakış, hem Türkiye'deki çözüm sürecini hızlandırır

hem de Türkiye'nin Suriye'de daha etkili olmasını sağlar.

Suriye'nin geleceğinde Kürtlerin etkin bir aktör olması, Türkiye için herhangi bir tehlike arz etmez. Bugün Suriye için kullanılan argümanların benzerlerinin daha önce Irak için de kullanıldığı ve Irak'ta bir Kürt bölgesinin oluşumunun Türkiye için bir beka sorunu teşkil edeceği söyleniyordu. Ancak aradan geçen zaman, bu korkuların gerçeği tekabül etmediğini gösterdi. Irak'ta Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (KBY) varlığı Türkiye için bir zarar üretmedi, aksine Türkiye'nin bölgedeki en önemli müttefiklerden biri KBY oldu. Türkiye, Suriye'de de tarihi korkularla değil iş birliğine dayalı bir gelecek tasarımıyla hareket etmeli.

Gelinen aşamada komisyon görevini hakkıyla yerine getirdi ve süreci bir sonraki aşamaya taşıdı. Artık vazife, mecliste ve iktidarda. Meclis, raporda öngörüldüğü gibi kapsayıcı ve bütüncül bir yasa için zaman geçirmeden kolları sıvamalı. Silahın gölgesinin toplumun ve siyasetin üzerinden bütünüyle kaldırılması için, dünden bugüne PKK dosyası içinde yer alan bütün grupları (silah bırakanlar, mahkum olanlar, dava ve soruşturmaları devam edenler, yurtdışında yaşamak zorunda olanlar gibi) ihtiva eden bir kanuni düzenleme yapmalı.

Bu düzenlemenin nirengi noktası, toplumsal bütünleşme ve demokratik siyasi alanın genişletilmesi olmalı. O nedenle meclis, eski ezber ve korkulara teslim olmadan, mümkün olan en kısa süre içinde bir demokratik bütünleşme yasasını hazırlayıp hayata geçirmeli.

İktidar ise, demokratikleşme bölümünde belirtilen konuların üzerine eğilmelidir. Herhangi bir yasal veya anayasal düzenlemeye gerek kalmadan yapılabilecek birçok iş (başta AYM ve AIHM kararlarına uymak gibi) var. İktidar, bu yönde bir irade gösterdiğinde bunun iki yönlü faydası olur: Hem son derece yükseklerde seyreden tansiyon düşer ve siyaset normalleşir. Hem de, gündelik hayatta müspet değişimler olduğunda toplumun sürece olan desteği ve güveni artar. Silah bırakmada birçok netameli alan var; demokratikleşme adımları havayı yumuşatır ve bu alanlarda yapılacak düzenlemelerin toplumsal kabulünü kolaylaştırır.

Doğrusu tam burada meclisin de, iktidarın da önünde altın bir fırsat var. Çünkü halkın yüzde 95'ini temsil eden siyasi partilerden müteşekkil komisyonun

toplumsal meşruiyeti çok güçlüydü. Memleketin en çok kutuplaşma yaratan meselesi hakkında, birbiriyle taban tabana zır partiler beraber ter döktü, konuştu, tartıştı. Bu bir ilkti bu ve kabul etmek gerekir ki Türkiye'nin demokrasi ortalamasının da çok üzerindeydi.

Raporun oybirliğine yakın bir çoğunlukla kabul edilmesi ve komisyona girmeyi reddeden İYİ Parti ile rapora ret oyu veren TİP ve EMEP haricinde meclisteki bütün partilerin, Kürt meselesinde aynı metin üzerinde hemfikir olmaları çok önemli. AK Parti ile CHP'nin, DEM Parti ile MHP'nin aynı rapora imza atmaları Türkiye için büyük bir fırsat. Bu geniş uzlaşma, bir taraftan yasaların hazırlanıp kabul edilmesinde ve toplumsal rızanın üretilmesinde siyasi partilerin elini güçlendirir, diğer taraftan da onların siyasi maliyet korkularını izale eder.

Elbette menzile varılmış değil; ama ortak gidilen yol da az buz değil.

Mamafih bu süreçle ilgili beklentiler, makul tutulmalı. 1 Ekim 2024'te işaret fişeği atılan ve 15 aydır devam eden süreç, başarıyla nihayetlense bile Kürt meselesini çözmüş olmayacak. Çünkü Kürt meselesinin iki yönü var: Biri, silahsızlandırma, diğeri ise yasal ve anayasal talepler. Malum süreç, daha çok meselenin silahsızlandırma yönüyle alakalı, amaç silahı devreden çıkarmak.

Silahın gölgesinin Kürt meselesinin ve siyasetin üzerinden kalkması, şüphesiz, çok hayati ve tarihi bir gelişme. Ancak bu kendi başına meselenin çözüldüğünü göstermez. Kürt meselesini çözmek için, bu meseleyi ortaya çıkaran kök nedenlere inmek ve bu meyanda dile gelen talepleri karşılamak gerekir. Kürtlerin kahir ekseriyeti kültürel haklar, daha âdem-i merkezietçi idari yapı ve eşit vatandaşlık gibi demokratik taleplerde uzlaşıyor. Siyasi alan, bundan sonraki dönemde, bu taleplerin karşılanması için yoğun bir mücadeleye sahne olacak gibi görünüyor.

*Vahap Coşkun; insan hakları, demokratikleşme, Türkiye siyaseti ve Kürt meselesi alanlarında çalışan bir akademisyendir. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Dicle Üniversitesi'nde, doktora derecesini ise Ankara Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanan Coşkun, akademik çalışmalarını Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde sürdürmektedir.

Türkiye’de barış inşası ve sivil toplum

Dr. Esra Elmas*

Çatışma çözümü ve barış çalışmaları literatüründe, sivil toplumun çatışmaların önlenmesi, barış inşası ve barışın sürdürülebilirliği bağlamında oynayabileceği roller son 20 yıllık dönemde daha fazla tanınıyor ve tartışılıyor. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Eylül 2005’te yayımlanan açıklamasında, “dinamik ve kapsayıcı bir sivil toplum topluluklar liderlik sağlayabileceğini, kamuoyunun şekillenmesine katkıda bulunabileceğini ve çatışma içindeki topluluklar arasında uzlaşmanın kolaylaştırılmasına aracılık edebileceğini”[1] ifade ediyor.

Gelinen noktada artık çatışma çözümü, çatışmanın dönüşümü ve barış inşası çalışmalarında temel soru, sivil toplumun barış inşasında bir rolü olup olmadığı değil[2]; bu rolün hangi koşullar altında, nasıl ve ne düzeyde etkili bir şekilde gerçekleştirilebileceği. Bu yönelim, 2000’li yıllardan itibaren barış inşası literatüründe hakim olan eleştirel yaklaşımların, sivil toplumu daha bağlamsal ve güç ilişkilerini hesaba katan gerçekçi bir kavrayışla ele almasıyla ilişkili. Özellikle sivil toplumun doğası gereği barışçı, demokratik ve ilerici olduğu varsayımına dayanan normatif okumalar terk edildi, yerine sivil toplumun içsel çelişkileri ve bağlamsal belirleyicileri vurgulandı.

Bu eleştirel bakış açısı, sivil toplumu tarihsel olarak kurulan, siyasal olarak sınırlandırılan, ekonomik olarak koşullanan ve kültürel olarak anlamlandırılan bir alan olarak kavramsallaştırıyor[3]. Sivil toplum, dünyanın hiçbir yerinde toplumsal ve siyasal bağlamdan bağımsız, mutlak bir “vakum” içinde var olmaz, aksine her sivil toplum içinde bulunduğu ülkenin tarihsel deneyimleri, devlet toplum ilişkileri, iktidar yapıları ve kültürel kodları tarafından şekillenir[4].

---

[1] Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. (2005, 20 September). Security Council stresses importance of civil society in post-conflict peacebuilding (Press Release SC/8499). United Nations. <https://news.un.org/en/story/2005/09/153682>

[2] World Bank. (2004). Rebuilding post-conflict societies: An analytical framework (Social Development Paper No. 36). World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/875891468136195722/pdf/364450SR0REPLA1nd1Peacebuilding1web.pdf>

[3] Tilly, C. (2004). Social movements, 1768–2004. Paradigm Publishers.

[4] Ibid.

Böylece sivil toplum, ne tamamen devlete karşı konumlanan özerk bir karşı alan ne de devletin basit bir uzantısı. İktidar ilişkileriyle sürekli müzakere halinde olan ilişkişel bir düzlemde ortaya çıkıyor[5]. Bu bakış açısı, sivil toplumu devlete yalnızca “dışsal” bir alan olarak gören indirgemeci okumaları reddediyor; sivil toplumu devlet, piyasa aktörleri ve toplumsal hiyerarşilerle karşılıklı etkileşim içerisinde dinamik bir ilişkiler alanı olarak konumlandırıyor.

Sonuç olarak, sivil toplum daha geniş toplumun bir yansıması ve ampirik çalışmalar, kapsayıcı, yurttaşlık temelli, köprü kurucu ve barış yanlısı sivil toplum örgütlerinin aynı bağlamda faaliyet gösteren dışlayıcı, kutuplaştırıcı, mezhepçi, hiyerarşik veya milliyetçi yapılarla birlikte var olabildiğini gösteriyor[6]. Bu, sivil toplumun barış inşasındaki rolünün değerlendirilmesinde normatif beklentilerden ziyade bağlamsal analizlerin esas alınması gerektiği anlamına geliyor.

Bu ön kabulden hareketle, Thania Paffenholz’ın sivil toplumun barış yapımındaki rolünü işlevleri bakımından inceleyen ve bu işlevlerin bağlamsal olarak nasıl farklılaştığını ortaya koyan çalışması yol gösterici.

Paffenholz, sivil toplumun barış inşası bağlamında yedi temel işlevini koruma, izleme, savunuculuk, toplumsallaşma, sosyal uyum, arabuluculuk ve hizmet sağlama diye tanımlıyor ve bu fonksiyonların etkinliğinin bağlamsal faktörlere, devlet davranışına, şiddet düzeyine ve uluslararası aktörlerin rolüne bağlı olduğunu vurguluyor[7]. Buna göre, sivil toplum aktörleri, barış süreçlerine sadece resmi müzakereleri izlemekle kalmayıp, çatışma döneminde sivillerin korunması, hak ihlallerinin izlenmesi, barış ve demokrasi taleplerinin savunulması ile toplum içinde barışçı değerlerin yaygınlaştırılması gibi fonksiyonel roller üstlenerek, barış inşasının toplumsal temellerini güçlendiren özgün bir aracı aktör olarak işlev görüyor.

Türkiye bağlamı: Tarihsel ve siyasal koşullarında sivil toplum

Türkiye örneği, sivil toplumun çatışma çözümünde normatif olarak atfedilen “barış üreten” aktör rolü ile somut siyasal kapasitesi arasındaki mesafenin açık biçimde gözlemlenebildiği bir bağlam sunuyor.

---

[5] Foley, M. W., & Edwards, B. (1996). The paradox of civil society. *Journal of Democracy*, 7(3), 38–52.

[6] Chandhoke, N. (2007). Civil Society. *Development in Practice*, 17(4/5), 607–614. <http://www.jstor.org/stable/25548259>

[7] Thania Paffenholz — Civil society and peacebuilding, *Development Dialogue* (Dag Hammarskjöld Foundation), 2015.

Öncelikle, sivil toplumun faaliyet gösterdiği siyasal ve kurumsal bağlamın niteliğine, yani Türkiye’de güçlü yürütme geleneği, güvenlik eksenli siyasal söylemin belirleyiciliği ve siyasal alanın sıklıkla daralan yapısı, sivil toplumun hareket alanını doğrudan şekillendiren temel yapısal unsurlar. Çatışma ve güvenlik başlıklarının kamu tartışmalarında merkezi bir konum işgal etmesi, birçok meselenin hızla “terör” ve “milli güvenlik” çerçevesi içinde ele alınmasına yol açıyor, bu da sivil toplumun özerk, eleştirel ve köprü kurucu kapasitesini sınırlandıran bir ortam üretiyor. Dolayısıyla sivil toplum, baştan itibaren nötr ve kapsayıcı bir kamusal zeminde değil, siyaseten yüklü ve gerilimli bir alan içinde konumlanıyor.

Bu yapısal çerçeve içinde sivil toplum örgütleri arasındaki kutuplaşma ve “kendi mahallesi içinde kalma” eğilimi[8] de alanı tanımlayan belirleyici özelliklerden biri. Örgütler çoğu zaman toplumsal ve siyasal ayrışmaların ötesine geçebilen yatay bağlar kurmak yerine, benzer ideolojik ve toplumsal kümelenmeler içinde faaliyet gösteriyor, gündemlerini, söylem repertuarlarını ve müdahale biçimlerini çoğunlukla bu çerçeve içinde kuruyor. Bu durum, sivil toplumun farklı kesimler arasında köprü kurma ve çatışma çözümüne yönelik kapsayıcı bir ortak zemin üretme kapasitesinin zayıflamasına, alanın parçalı ve içe kapalı bir yapı sergilemesine yol açıyor. Böylece siyasal bağlamın daraltıcı niteliği ile sivil toplum içi kutuplaşma birbirini karşılıklı olarak besleyen ve yeniden üreten bir döngü oluşuyor.

Tüm bu nedenlerle, Türkiye’de sivil toplum aktörleri, barışı doğrudan müzakere eden ya da kurumsallaştıran aktörler olmaktan ziyade, barışın toplumsal zeminini koruyan, ihlalleri görünür kılan, toplumsal hafızayı canlı tutan ve siyasal talebin sürekliliğini sağlayan ara aktörler olarak öne çıktı. Bu sivil toplumun başarısızlığını değil, siyasal alanın yapısal sınırlarını ve bu sınırlar içinde geliştirilebilen müdahale biçimlerinin niteliğini yansıtıyor.

Bir eşik olarak açılım ve çözüm süreçleri: 2009-2015

Bu dönem, Türkiye’de devletin ilk kez sivil toplumu açık biçimde bir paydaş olarak kabul ettiği ve sivil toplum temsilcileriyle aynı masa etrafında doğrudan temas kurduğu bir evre olması bakımından özgün. Sivil toplum aktörleri, ilk defa çatışma çözümü, hak ihlalleri, toplumsal diyalog ve demokratik reform

---

8] Çiçek, C. (2016). 2013–2015 Çözüm Süreci’nde Sivil Toplum Kuruluşları. İstanbul: Barış Vakfı Yayınları, p.29

konularındaki birikimlerini devlet yetkilileriyle doğrudan paylaşma imkanı buldu, uzmanlık ve saha deneyimi kamusal politika tartışmalarına daha görünür biçimde taşınabildi. Bu durum kurucu bir müdahillik demek değil, ama devlet sivil toplum ilişkilerinde niteliksel bir temas genişlemesine işaret.

Sürecin dikkat çekici bir diğer boyutu ise, klasik anlamda örgütlü sivil toplum yapılarıyla sınırlı kalmayan, toplumsal algı ve kanaat üretme kapasitesine sahip müstakil figürlerin de sürece dahil edilmesiydi. Medrese hocaları, yerel arabuluculuk deneyimine sahip kanaat önderleri, kan davaları gibi toplumsal anlaşmazlıklarda rol üstlenmiş yerel figürler ve yaşadıkları bölgelerde etki alanı bulunanlarla temas kuruldu, meşruiyet potansiyellerinden yararlanılmaya çalışıldı. Yanı sıra sendikalar, meslek odaları, barolar, ticaret ve sanayi odaları ile iş dünyası temsilcileri gibi geniş bir yelpazedeki aktörler çeşitli düzeylerde sürece dahil edildi. Yani barış söylemi, siyasi elitlerin ötesinde geniş bir kurumsal ve toplumsal ağda dolaşıma sokuldu.

Sivil toplum açısından sürecin en dikkat çekici ve özgün deneyimlerinden biri ise, 2013 yılında oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti oldu. Çözüm sürecine toplumsal destek üretmek ve kamuoyuyla doğrudan temas kurmak amacıyla kurulan heyet, 12'si kadın, 51'i erkek 63 kişiydi. Yazarlar, akademisyenler, sanatçılar, gazeteciler, insan hakları savunucuları, iş insanları ve sivil toplum temsilcileri gibi geniş bir yelpazeden seçilen bu kişiler, farklı siyasal eğilimlere ve toplumsal kesimlere hitap edebilecek meşruiyet ve itibar kapasitesine sahip aktörler olarak öne çıktı. Bu çeşitlilik, sürecin belirli bir ideolojik çevreye indirgenmesini engelleme ve daha geniş bir toplumsal temsiliyet üretme amacına hizmet etmiştir. Bununla birlikte, kadın temsiline yalnızca 12 kişiyle sınırlı kalması, sürecin toplumsal kapsayıcılık iddiasına rağmen cinsiyet dengesi bakımından belirgin bir eşitsizlik barındırdığını da göstermektedir.

Heyet, tarafların üzerinde mutabık kaldığı isimlerden teşekkül etmesi bakımından yarı resmi idi, ne doğrudan müzakereci bir aktör ne de tamamen bağımsız bir sivil girişim olarak konumlandı. Bu ara konum, onu hem devlet ile toplum arasında bir arayüz hem de kamuoyunun nabzını tutan bir danışma mekanizması haline getirdi. Sorumlu oldukları bölgelerde gerçekleştirilen toplantılar, açık forumlar, kapalı istişareler ve saha ziyaretleri aracılığıyla toplumun algıları, kaygıları, talepleri ve beklentileri derlendi; raporlar siyasi karar alıcılara iletildi. Bu yönüyle heyet, sürecin toplumsal meşruiyetini güçlendirme, kamuoyu algısını ve tepkilerini önceden tespit etme işlevi gördü.

Bu dönemde devletin kurumsal ve siyasal kapasite bakımından sivil topluma kıyasla daha hazırlıklı olduğu, sivil toplum aktörlerinin ise süreci büyük ölçüde yakalamaya çalışan, hem teorik hem de pratik açıdan sınırlı bir donanımla hareket eden bir konumda bulunduğu söylemek yanlış olmaz. Buna rağmen açılım ve çözüm süreçleri, barışın Türkiye’de ilk kez güçlü biçimde normatif bir referans haline gelmesine katkı sağladı, şiddetin kaçınılmaz ve tek seçenek olarak görülmediği, diyalog ve müzakerenin meşru ve tartışılabilir siyasal araçlar olarak kamusal alana girdiği bir zemin yarattı. Aynı zamanda, bu dönem, uzun süredir mevcut siyasal ve toplumsal ayrışmalar doğrultusunda konumlanmış sivil toplum örgütleri arasında diyalog, iletişim, karşılıklı tanıma ve sınırlı da olsa ortak iş yapma pratiklerinin gelişmesine imkan tanıdı. Bu bağlamda, 2009–2015 süreçleri, sivil toplumun elit düzeyde barış üretmekten ziyade, barışın toplumsal zeminini genişleten ve dönüştüren bir rol oynayabileceğini gösteren, imkanları ve sınırlarıyla öğretici bir deneyim olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemin ayırt edici özelliklerinden biri de sürecin yalnızca siyasal değil, aynı zamanda epistemik ve öğrenmeye dayalı bir kırılma yaratmasıydı. 2009–2015 yılları arasında barış ve çatışma çözümü literatürü, yalnızca uzman çevrelerde değil, siyasal aktörler, kamuoyu ve sivil toplum tarafından da daha sistematikçe öğrenildi, tartışıldı ve Türkiye bağlamına uyarlanmaya çalışıldı. Bu dönemde Türkiye’de çözüm süreci bağlamında sivil toplum örgütleri tarafından üretilen raporlar, izleme metinleri ve düzenlenen toplantılar, barış inşasını devlet merkezli müzakere çerçevesinin ötesine taşıyan toplumsal, normatif ve bilişsel katkılar sunmuştur. Çalışmaların temel niteliği, barışı yalnızca silahların susması ya da elitler arası bir uzlaşma olarak değil; hak temelli, katılımcı ve çok katmanlı bir toplumsal dönüşüm süreci olarak kavramsallaştırmalarıdır. Özellikle TESEV, STGM, Barış Vakfı ve Ekopolitik gibi kuruluşların yayımladığı raporlar ve düzenlediği çalıştaylar, çözüm sürecinin hukuki altyapısı, kurumsallaşma ihtiyacı, izleme mekanizmaları ve müzakere mimarisi üzerine alternatif çerçeveler geliştirerek kamusal tartışmayı derinleştirdi, sürecin şeffaflık, hesap verebilirlik ve kapsayıcılık boyutlarını görünür kıldı. Paralel olarak, İnsan Hakları Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı gibi hak örgütlerinin düzenli ihlal raporları ve saha izleme faaliyetleri, güvenlik politikaları ile temel haklar arasındaki gerilimi sistematik biçimde belgeledi. Böylece barışın yalnızca çatışmasızlık (negatif barış) değil, adalet ve hak temelli kurumsal dönüşüm (pozitif barış) gerektirdiğine dair normatif bir zemin ürettiler.

Bu çerçeveyi tamamlayan biçimde Mazlum-Der, özellikle çatışma bölgelerinde yürüttüğü saha araştırmaları, cezaevi izlemeleri ve ifade özgürlüğüne ilişkin raporları aracılığıyla sürecin hukuki ve insani boyutunu denetleyen bir sivil gözlem mekanizması işlevi gördü. Barış sürecinin insan hakları standartlarıyla uyumlu ilerlemesi gerektiğine dair muhafazakar-mütedeyyin toplumsal kesimlerde de bir farkındalık üretti. Devlet kapasitesini, yürütme yapısını ve karar alma mekanizmalarını yakından kavrayan SETA gibi kuruluşların çalışmaları ise, sahadan ve akademik literatürden üretilen bilgiyi, hükümetin kurumsal ve siyasal sınırları içinde uygulanabilir politika önerilerine dönüştürme işlevi üstlendi, başka bir ifadeyle, alan bilgisini karar vericilerin eylem repertuarına tercüme eden bir arayüz oldu.

Diyarbakır merkezli Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM) ile Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA), saha temelli araştırmalar, kamuoyu analizleri ve yerel aktörlerle yürütölen toplantılar aracılığıyla çözüm sürecinin yerel algısını, beklentilerini ve kırılğanlıklarını görünür kıldılar. Öte yandan Demokratik Gelişim Enstitüsü (DPI), karşılaştırmalı çatışma çözümü deneyimlerini Türkiye bağlamına taşıyan yuvarlak masa toplantıları, çalışma ziyaretleri ve raporlar aracılığıyla epistemik bir köprü işlevi üstlendiler.

Barış inşası için çalışan kadın örgütleri (örneğin Barış İçin Kadın Girişimi, KAMER Vakfı, KA.DER ve Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı), çatışmanın toplumsal cinsiyet boyutunu görünür kılan raporlar, saha çalışmaları ve barış talebini kadın deneyimi üzerinden kuran kampanyalarla sürece dahil oldular. Bu müdahale, müzakere süreçlerinde kadınların temsili ile toplumsal cinsiyete duyarlı geçiş adaleti mekanizmalarının gerekliliğini vurgulayarak, barışın yalnızca silahsızlanma ve anayasal reformdan ibaret olmadığını; aynı zamanda ataerkil şiddet biçimlerinin ve gündelik güvensizlik rejimlerinin dönüşümünü içeren yapısal bir yeniden inşa süreci olduğunu ortaya koymuş ve barış inşasına eleştirel ve dönüştürücü bir derinlik kazandırmıştır.

Bu bütönlöklü sivil toplum üretimi, barış sürecine toplumsal meşruiyet ve yerel sahiplenme kazandırmakla kalmadı, devlet ve siyasal aktörler üzerinde dolaylı fakat etkili bir normatif ve bilişsel baskı oluşturarak barış inşasını yalnızca siyasal iradeye indirgenemeyecek, çok aktörlü, çok katmanlı ve uzun erimli bir dönüşüm süreci olarak yeniden tanımladı. Aynı dönemde, o güne kadar

kamuoyu tarafından çok da bilinmeyen Türkiye'nin devlet olarak farklı ülkelerdeki çatışma çözümü ve arabuluculuk süreçlerinde oynadığı rollerin de daha görünür hale gelmesi, bu öğrenme sürecini besleyen önemli bir arka plan oluşturmuştur. Tüm bu gelişmeler, barışın bilgi, yöntem ve kurumsal öğrenmeye dayanan çok katmanlı bir süreç olduğu yönündeki farkındalığın güçlenmesine katkı sağlamıştır.

2016'dan bugüne

2016 darbe teşebbüsünün ardından Türkiye'de güvenlikçi politikalara belirgin bir dönüş yaşanmış ve siyasi alan hızla daralmıştır. 20 Temmuz 2016'da ilan edilen ve iki yıl süren olağanüstü hal (OHAL) rejimi, yalnızca kamu yönetimini değil, üniversiteleri ve sivil toplum alanını da doğrudan etkileyen kapsamlı tasarruflarla ilerledi. Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) aracılığıyla, darbe teşebbüsüyle bağlantılı olduğu değerlendirilen kişilerin yanı sıra, "terör örgütleriyle iltisak veya irtibat" gerekçesiyle çok sayıda kamu görevlisi görevinden ihraç edildi, çeşitli sivil toplum kuruluşları kapatıldı.

En çarpıcı örneklerden biri, Ocak 2016'da yayımlanan "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı bildiriye imzalayan Barış İçin Akademisyenler (BAK) hakkında yürütülen soruşturmalar ve yargılamaları. Bildiriye imza atan yüzlerce akademisyen hakkında "terör örgütü propagandası" suçlamasıyla davalar açıldı, çoğu kamu görevinden ihraç edildi, bir kısmı hapis cezasına mahkum edildi. Benzer biçimde, çözüm süreci döneminde diyalog, arabuluculuk ve hak savunuculuğu faaliyetlerinde bulunan bazı sivil toplum temsilcilerine yönelik yürütülen soruşturmalar ve kovuşturmalarda, barış ve hak temelli faaliyetler cezai yaptırımlara maruz kaldı. OHAL'in 2018'de sona ermesinin ardından da siyasal alanın daralması yapısal bir nitelik kazandı, demokratik siyaset ve sivil toplum faaliyetleri daha sıkı bir gözetim ve yargısal denetim çerçevesinde sürdürüldü.

Yine de süreçlerin bıraktığı miras tamamen ortadan kalkmadı. Aksine, bu miras sivil toplumun barış inşası ve çatışma çözümü alanına yönelik ilgisini daha deneyim, pratik ve yöntem odaklı bir hatta yeniden yönlendirdi. Özellikle 2016 sonrasında, doğrudan siyasal etki ve müdahale kapasitesinin ciddi biçimde sınırlandığı bir bağlamda sivil toplum aktörleri, bilgi üretimine, arşivleme, karşılaştırmalı deneyim analizi ve gelecekteki olası barış süreçlerine yönelik hazırlık faaliyetlerine ağırlık verdi. Bu yönüyle Türkiye'de

sivil toplum, siyasetin en fazla daraldığı bu dönemde dahi barış inşası literatürüyle kurduğu ilişkiyi koparmadı, aksine görece görünmez fakat kümülatif bir bilgi birikimi ve hazırlık evresi geçirerek, çatışma çözümüne ilişkin kuramsal ve pratik donanımını derinleştirdi.

Bu, sivil toplumun çatışma çözümündeki rolünün yalnızca aktif müzakere dönemleriyle sınırlı olmadığını, kimi zaman geri çekilme, öğrenme ve hazırlık evrelerinin de barışın uzun vadeli toplumsal altyapısını güçlendiren kritik aşamalar olduğunu gösteriyor.

Silahsız dönem ve Türkiye açısından anlamı

Çatışma çözümü ve barış inşası literatürü, bugüne kadar ağırlıklı olarak silahlı çatışmaların sona erdirilmesine, ateşkese, silahlı aktörlerin müzakereye dahil edilmesine ve çatışma sonrası toplumların yeniden inşasına odaklandı. Silah içermeyen siyasal, kimliksel ve yapısal çatışmaların nasıl müzakere edileceğine; temsil, tanınma, eşit yurttaşlık ve güç paylaşımı gibi taleplerin şiddet dışı ama siyasal mücadeleler içinde nasıl yönetileceğine ilişkin literatür[9] ise çatışma çalışmalarının gölgesinde kaldı.

Bu gölgelenme yalnızca akademik bir öncelik meselesi değil, siyasal alanın işleyişiyle de yakından ilişkili. Silahlı şiddetin varlığı, çatışmanın tüm boyutlarını “güvenlik” ve “terör” çerçevesi içine çekerek, siyasal ve yapısal taleplerin meşru müzakere zeminini kolayca daraltabiliyor. Şiddet, kimi durumlarda belirli siyasal aktörler açısından işlevsel bir çerçeve sunuyor: Meseleleri terör parantezine alarak sorumluluğu askıya almak, demokratik reform baskısını ertelemek ve karmaşık toplumsal talepleri güvenlik söylemi içinde basitleştirmek mümkün. Bu durumda çatışmanın silah içermeyen boyutları ya kriminalize ediliyor ya da ikincilleştiriliyor. Yani silahlı çatışmaların akademik ağırlığı ile hegemonik konumu arasında karşılıklı bir ilişki var.

Silahsızlanma ise çatışmanın sona ermesi değil, aynı zamanda çatışmanın biçim değiştirmesi demek. Şiddetin geri çekilmesiyle birlikte çatışma, sokaktan parlamentoya, dağdan medyaya, silahlı mücadeleden hukuk, söylem ve örgütlenme alanlarına taşınıyor. Bu evre, çatışma çözümünün zor fakat aynı

---

[9] Bu alanda önemli çalışmalardan biri olan Vicenç Fisas'ın Silahsız Çatışmalarda Müzakere Süreci başlıklı kitabı 2025 yılında Barış Vakfı tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.

zamanda en dönüştürücü aşaması[10]. Çünkü bu aşamada artık temel mesele silahları susturmak değil siyasal talepleri demokratik kurumlar içinde yönetilebilir, müzakere edilebilir ve dönüştürülebilir hale getirmek. Bu dönüşüm, yalnızca devletin ve siyasal partilerin değil, güçlü, hazırlıklı ve müdahil bir sivil toplumun varlığını zorunlu kılıyor.

Literatürdeki görece sınırlılık ve silahlı çatışmaların hem akademik hem de siyasal gündemi belirleyici biçimde meşgul etmesi, Türkiye bağlamında da belirgindir. Kürt meselesi büyük ölçüde silahlı çatışmanın gölgesinde ele alınmış; siyasal aktörler ve sivil toplum müdahale repertuarlarını ağırlıklı güvenlik politikaları, insan hakları ihlalleri ve çatışma şiddetinin yönetimi etrafında geliştirmiştir. Bu durum, hak ihlallerinin görünür kılınması açısından önemli bir birikim üretirken, şiddet içermeyen siyasal mücadele pratikleri ile müzakere kapasitesinin kurumsallaşmasını ikinci plana itmiştir. Şiddetin tırmandığı dönemlerde kamuoyunun ve medyanın dikkatinin bu alana yoğunlaşması, sivil toplumun gündemini de benzer biçimde şekillendirmiş; böylece şiddet içermeyen siyasal mücadele pratikleri yeterli kamusal görünülük ve normatif ağırlık kazanamamıştır.

Bu nedenle, Türkiye'deki sivil toplumun silahlı çatışmanın yeniden tırmandığı senaryolara karşı görece daha hazırlıklı olduğu; buna karşılık, çatışmanın şiddet dışı siyasal zemine taşındığı durumlarda hangi araç ve kurumsal mekanizmalarla müdahil olacağı konusunda daha sınırlı bir deneyime sahip olduğu söylenebilir.

Yani çatışma çözümü Türkiye'deki bu yeni evresinde sivil toplumun hem zihinsel hem de kurumsal bir eşikle karşı karşıya. Silahlı çatışmaya tepki veren bir sivil toplumdan, silahsız siyasal çatışmayı yönlendiren, dönüştüren ve demokratikleşmeye bağlayan bir sivil topluma geçiş.

Yeni dönemde sivil toplumun yeni görev alanları

Bu bağlamda, silahsızlanma sürecinin başarıya ulaştığı bir Türkiye'de sivil toplumun rolü de niteliksel olarak değişmek zorundadır. Bu değişim ve dönüşüm, işlevsel olarak dört ana müdahale düzleminde somutlaştırılabilir.

---

[10] Lederach, J. P. (1997). Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies.

I. Normatif ve söylemsel dönüşüm işlevleri

1. Silahsız düşünmeyi öğrenmek (zihinsel dönüşüm)

Lederach'ın "henüz var olmayan ama mümkün olan" bir ilişki biçimini görebilme yetisi olarak tanımladığı "etik tahayyül" kavramı burada yol gösterici. Lederach'a göre barış, yalnızca ateşkes değil, aktörlerin çatışmayı farklı biçimde tahayyül etmeyi öğrenmesi de demek. Bu minvalde, Türkiye'de sivil toplumun ilk olarak ve toplumun geri kalanıyla birlikte "silahsız düşünmeyi öğrenmesi", yani zihinsel bir dönüşüm geçirmesi gerekmektedir. Ülkede sivil toplumun önemli bir bölümü, silahlı çatışma döneminde ihlalleri belgeleyen, şiddeti durdurmaya çalışan ve mağduriyetleri görünür kılan bir refleks geliştirmiştir. Bu refleks, çatışma koşullarında hayati olmakla birlikte, silahsız bir evrede yetersiz kalacaktır. Silahsız çatışma, sivil toplumun reaktif değil, proaktif olmasını; tepki vermek yerine gündem kurmasını; kriz yönetimi yerine siyasal süreç tasarımı yapmasını talep eder. Bu da sivil toplumun kendisini bir "acil durum aktörü" olarak değil, demokratik siyasi müzakerenin kalıcı bir parçası olarak yeniden tanımlamasını gerektirir.

2. Pozitif gündem ve barış anlatısı inşası

Zihinsel dönüşümle göbekten bağlı şekilde sivil toplumun bu yeni dönemde icra edebileceği en önemli ikinci ihtiyaç, hangi konularda ayrıştığımıza değil, hangi konularda anlaştığımıza dayanan pozitif bir gündem inşası ve barış anlatısı kurmak. Sivil toplumun gündem kurma kapasitesi, öncelikle toplumsal ve siyasal kesimler arasındaki ayrışma başlıklarını çoğaltmaya değil, farklı siyasal, toplumsal ve sınıfsal grupların hangi konularda uzlaşabildiğini tespit etmeye yönelmeli. Çatışmanın sürekliliğini besleyen farklara değil, barışın toplumsal zeminini güçlendirecek ortak çıkarlara odaklanmak, silahsız dönemin stratejik önceliği olmalıdır. Pozitif bir gündem inşası, ancak ortak çıkarların görünür kılınması ve bu çıkarlar etrafında kapsayıcı bir söylem geliştirilmesiyle mümkündür. Bu çerçevede sivil toplumun görevi, barışı tekil ve hiyerarşik bir ahlaki gerekçeye indirgemek değil; barış talebinin çoğul motivasyonlarını meşru ve eşdeğer görmek olmalıdır. Uzun süren silahlı çatışmaların ardından toplum barışı istemek için birbirinden farklı ama çok fazla neden biriktirir. Kimisi barışı çocukları ölmesin diye ister; kimisi ayrımcılığa uğramamak için; kimisi yaşadığı acının başkaları tarafından tekrarlanmaması için; kimisi ekonomik istikrar ve ticaret yapabilme imkanı için... Bu gerekçelerden hiçbiri bir diğerinden daha az değerli değildir. Barışın toplumsallaşması, bireylerin ve grupların kendi çıkarları ve beklentileriyle

barış arasında rasyonel ve duygusal bir bağ kurabilmesine bağlıdır. Önemli olan, barışın herkes için somut bir fayda ürettiğine dair ikna edici bir siyasal ve toplumsal anlatı inşa edilebilmesidir. Dolayısıyla sivil toplum, yeni dönemde insani boyuttan ayrılmaksızın barışın getirilerinin çeşitliliği üzerine titiz bir araştırma, iletişim ve savunuculuk faaliyeti yürütmelidir.

3. Müzakere okuryazarlığı geliştirmek

Yeni dönemin bir başka gerekliliği sivil toplumun müzakere okuryazarlığı ve süreç bilgisi geliştirmesi zorunluluğu. Türkiye’de müzakere, çoğu zaman gizli pazarlık, taviz ya da zayıflık olarak algılanıyor. Oysa müzakere, çıkar temelli problem çözme biçimi[11]. Zartman’ın da ifade ettiği gibi, müzakere zayıflık değil, olgunluk ve stratejik rasyonalite ürünü[12] ve silahsız siyasal çatışmalar, büyük ölçüde müzakere süreçleri üzerinden ilerler. Bu noktada sivil toplumun görevi, müzakereyi meşru, kaçınılmaz ve demokratik bir siyasal pratik olarak toplumsallaştırmak. Bu amaçla, sivil toplum aktörlerinin karşılaştırmalı müzakere süreçlerine dair bilgi üretmesi, uluslararası deneyimlerin özellikle silahsızlanma sonrası dönemlerine odaklanarak bunları Türkiye bağlamına tercüme etmesi ve silahsız çatışma yönetimine ilişkin eğitim, atölye ve yayınlar üretmesi gerekmektedir. Bu rol, sivil toplumu yalnızca savunucu değil, aynı zamanda bilgi üretici ve çevirmen bir aktör haline getirir.

4. Sürecin şeffaflığı ve toplumun bilgilendirilmesi

Sürecin şeffaflığı ve toplumun bilgilendirilmesi sağlanmalı. Söylenti, belirsizlik ve bilgi eksikliği barış süreçlerini zayıflatır. Sivil toplum sürecin aşamalarına ilişkin erişilebilir bilgilendirme materyalleri üretmeli, düzenli durum raporları yayımlamalı ve kamuoyu algı araştırmalarıyla destek ve kaygı alanlarını görünür kılmalı. Bu sayede süreç elitler arası bir pazarlık olmaktan çıkar, toplumsal sahiplenme zemini güçlenir.

II. Kurumsal ve hukuki inşa işlevleri

1. Hukuki çerçevenin şekillenmesine teknik katkı

Mevcut sürecin henüz tamamlanmamış olması ve kırılğan niteliği, sivil toplumun hukuki çerçevenin şekillenmesi sürecine de aktif ve teknik katkı

---

[11] Fisher, R., Ury, W., & Patton, B. (2011). Getting to yes: Negotiating agreement without giving in (3rd ed.). Penguin Books.

[12] Zartman, I. W. (2000). Ripe for resolution: Conflict and intervention in Africa (Updated ed.). Council on Foreign Relations Press.

sunmasını gerektiriyor. Silahsızlanma sonrası ortaya çıkacak düzenlemelerin anayasal eşitlik ve insan hakları ilkeleriyle uyumlu biçimde hazırlanması hayati önemde. Sivil toplum bu aşamada karşılaştırmalı hukuk çalışmaları üretmeli, yasa taslaklarına ilişkin politika notları hazırlamalı, meclis süreçlerini izlemeli ve uygulamaları sistematik biçimde raporlamalı. Geçiş dönemi adaleti, mağdur hakları ve hakikatle yüzleşme gibi alanlarda alternatif model ve taslaklar geliştirmek, barışı iyi niyete değil kurumsal güvenceye dayandıracaktır.

2. Demokratik güvencelerin güçlendirilmesi

Sivil toplumun barış ile demokratikleşme arasındaki bağı sürekli olarak kurması gerek. Silahsızlanma tek başına barış değil. Barışın demokratikleşmeyle sonuçlanıp sonuçlanmayacağı, sürecin hukuk, haklar ve siyasal eşitlik talepleriyle ne ölçüde ilişkilendirildiğine bağlı. Sivil toplumun bu noktadaki rolü, silahsızlanmayı “mesele çözüldü” anlatısına indirgememek; aksine hak, hukuk ve demokratik reform gündemini sürekli canlı tutmak. Aksi halde silahsızlanma, otoriter bir “sessizlik rejimi” ile sonuçlanabilir[1].

Bu bağlamda, ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı, yerel yönetimlerin yetkileri, kadın ve gençlerin siyasal temsili gibi alanlarda reform talepleri gündemde tutulmalı. Hak temelli izleme raporları düzenli olarak yayımlanmalı ve katılım mekanizmalarının genişletilmesine yönelik kampanyalar yürütülmelidir. Silahsızlanmanın demokratikleşme talepleriyle eş zamanlı ilerlemesi, sürecin kalıcılığı için temel şarttır.

III. Toplumsal yeniden inşa ve uyum işlevleri

1. Yeniden entegrasyonun toplumsal boyutunun güçlendirilmesi

Silahlı yapıdan çıkan bireylerin toplumsal hayata dönüşü yalnızca güvenlik meselesi değil, sosyal ve ekonomik bir mesele. Sivil toplum, resmi politikaları tamamlayıcı ve güçlendirici bir perspektifle psikososyal destek programları, mesleki eğitim projeleri, yerel istihdam ağları ve özellikle kadınlar ile gençlere özgü uyum programları geliştirebilir. Yerel yönetimler, iş dünyası ve meslek örgütleriyle işbirliği içinde üretilecek modeller, hem damgalamayı azaltır hem de geri dönüş riskini düşürür. Bu çerçevede yeniden entegrasyon, yalnızca bireyin rehabilitasyonu değil; aynı zamanda toplumun kabul kapasitesini artırmaya yönelik önleyici ve hazırlayıcı bir toplumsal zemin inşası anlamına gelir.

---

[1] Richmond, O. P. (2011). A post-liberal peace. Routledge.

2. Temsiliyet ve katılım mekanizmalarının zorlanması

Silahsızlanmanın merkezinde yer alan temsiliyet, tanınma ve katılım sorunlarının zorlanması sivil toplumun temel görevlerinden biridir. Kürt meselesi bağlamında bu sorun, yalnızca Kürtlerin temsiliyle sınırlı değildir; kadınların, gençlerin, yerel aktörlerin ve farklı siyasal eğilimlerin nasıl ve hangi mekanizmalarla temsil edileceği sorusunu da içerir. Bu evrede Sivil toplumun görevi devleti yalnızca “çözüm üretmeye” değil, kapsayıcı ve çoğulcu mekanizmalar kurmaya zorlamak da. Aksi halde silahsızlanma, temsili olmayan ve demokratik derinlik üretmeyen bir normalleşme sürecine dönüşme riski taşır.

IV. Risk azaltma ve süreç koruma işlevleri

1. Erken uyarı ve arabuluculuk kapasitesi oluşturmak

Silahsız dönem, münferit olayların hızla siyasal krize dönüşebileceği bir kırılma barındırır. Sivil toplum, yerel düzeyde erken uyarı ağları kurabilir, nefret söylemi ve dezenformasyonu izleyen bağımsız platformlar oluşturabilir ve kriz anlarında hızlı arabuluculuk mekanizmaları devreye sokabilir. Medya ile koordineli biçimde gerilimi düşürücü iletişim stratejileri geliştirmek, sürecin kırılmasını önleyici bir tampon işlev görür.

Özetle, silahsız dönem, sivil toplum için bir geri çekilme dönemi değil; daha yoğun, daha teknik ve daha kurumsal bir müdahale alanı. Bu müdahale yalnızca sokak mobilizasyonu üzerinden değil, hukuki, söylemsel ve kurumsal baskı araçları üzerinden de yürütülmeli. Bu anlamda sivil toplum barışı isteyen değil, barışı çalıştıran, izleyen, denetleyen ve gerektiğinde uyarıcı bir kamusal akla dönüşmeli. Sürecin kırılma riski, bu sorumluluğu özellikle daha da önemli hale getiriyor.

Öte yandan sivil toplumun çatışma çözümü ve barış inşasındaki rolünün yapısal sınırları var. Nihai sorumluluk siyasal aktörlere ait, bununla birlikte tarihsel ve karşılaştırmalı deneyimler, sürdürülebilir ve toplumsallaşmış bir barışın sivil toplumun aktif katılımı olmaksızın kalıcılaşamayacağını gösteriyor.

Türkiye bugün, silahsızlanma sürecinin dar bir güvenlik düzenlemesi olarak kalması ile daha geniş bir demokratikleşme hattına evrilmesi arasında kritik bir eşiktir. Sürecin kapsamlı bir çözüm ve reform sürecine dönüşüp dönüşmeyeceği yalnızca siyasal iradeye değil; sivil toplumun bu süreci ne

ölçüde sahiplenip demokratik taleplerle genişletebildiğine de bağlıdır. Sivil toplumun normatif baskı üretme, kamuoyu oluşturma ve çoğulcu bir gündem kurma kapasitesi, sürecin yönünü dolaylı fakat etkili biçimde şekillendirebilir.

Demokrasi ile barış arasındaki karşılıklı ilişki burada belirleyici: Demokrasi olmaksızın barış mümkün, ancak barış olmaksızın kalıcı bir demokrasi inşa edilemez. Süreklilik arz eden çatışma ve şiddet ortamı, demokratik standartları aşındırır, ifade özgürlüğünü daraltır ve hak ihlallerini yaygınlaştırır. Bu nedenle barışın kurumsallaşması, demokratikleşmenin ön koşulu.

Bu çerçevede silahsızlanma süreci, eğer daha geniş bir sivilleşme ve demokratikleşme perspektifi içinde ele alınırsa, Türkiye’de uzun yıllar boyunca güvenlik eksenli paradigmanın daralttığı demokratik talep ve siyasal arz dengesini tersine çevirebilmek ve siyasal alanın yeniden tahkim edilmesi için tarihsel bir fırsat sunabilir. Bu fırsatın değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ise siyasal irade ile sivil toplumun stratejik kapasitesinin kesişim noktasında belirlenecektir.

*Esra Elmas; insan hakları, demokratikleşme ve çatışma çözümü alanlarında uzmanlaşmış bir sosyologdur. Doktora derecesini 2019 yılında École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) Sosyoloji bölümü ile Gent Üniversitesi Siyaset Bilimi bünyesindeki Çatışma ve Kalkınma Çalışmaları programı kapsamında tamamlamıştır. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarında yönetici ve danışman olarak görev alan Elmas, İstanbul Bilgi Üniversitesi Çatışma Çözümü Merkezi ile Çankaya Üniversitesi Kadın Çalışmaları Merkezi yönetim kurulu üyesidir. Aynı zamanda Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı (MWMN) Türkiye Anteni üyesi olarak barış süreçlerinde kadınların rolünün güçlendirilmesine yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

